

Ljubljana, 14. junij 1980

foto Dragan Arrigler

Odgovornost vsakogar in vseh

Nikoli v naši družbi nismo skrivali problemov, političnih ali gospodarskih, ne doma ne pred svetom. Prav ta odprtost in zavest, da imamo skupne cilje, sta prispevali, govorijo izkušnje, da smo doslej vedno našli pot z negotovih tal, najsi so se imenovala ekonomska blokada, državobirokratski centralizem, liberalizem, nacionalizem in da jo bomo – in tudi moramo – v zadnjem primeru, ko so neugodna gospodarska gibanja – kot posledica notranjih naspotij in svetovnih vplivov – pripeljala do devalvacije dinarja.

Cilji spremenjenega tečaja dinarja, kar je bil ukrep v svežnju, ki ga je pripravil zvezni izvršni svet – na vrsti je zdaj druga faza in novi ukrepi zlasti v blagovnem režimu, carinski politiki in delu deviznega sistema, pričakujemo jih še ta mesec – so jasni: podpreti boljše gospodarjenje, večjo produktivnost, smotrno gospodarjenje, spodbuditi izvozno dejavnost, bolje rečeno, trajno usmeritev proizvajalcev na izvoz (doslej so zaradi relativno poceni uvoza in visokih cen na domačem trgu dosegali večji dohodek neodvisno od tržnih in ekonomskih zakonitosti), izboljšati zunanjetrgovinsko plačilno bilanco in zmanjšati zadolženost Jugoslavije v tujini, ki se je približala taki stopnji, da bi lahko začela negativno vplivati na položaj države v mednarodnem razporedu sil.

Jasne so tudi posledice, ki jih prinaša dinar, zdaj vreden 30 odstotkov manj v primerjavi z dolarjem: slabi gospodarji se bodo znašli v še hujšem položaju, zlasti tisti, ki niso pretežno usmerjeni v izvoz, katerih proizvodnja temelji prekomerno na uvoženih surovinah in reprodukcijskem materialu, spet drugi, ki jim bo zmanjkalo deviz, in ne nazadnje tisti, ki so investirali na pamet ali v glavnem na kreditih, saj bo manjkalo tudi dinarjev. Zato se že sedaj – ko marsikje še kar naprej prevladuje miselnost, da lahko živimo bolje, kot delamo in da lahko potrošimo tudi tisto, česar se nismo naredili – stopnjujejo pritiski na cene, poskuša se iskati vse mogoče načine, da bi prav vsaka naložba dobila čimveč zagovornikov, četudi za ceno spektakularnega dramaturgiranja položaja v posamezni gospodarski veji ali regiji, iskati izgovore o morebitnih socialnih nemirih v tistih okoljih, kjer zaradi slabšega poslovanja sicer ne bi zaslužili stoodstotnih osebnih dohodkov, izgubaši (lani jih je bilo v Jugoslaviji za 18 milijard dinarjev, letos jih bo tudi zaradi devalvacije po napovedih še več) bodo na vse kriplje dokazovali nujnost obstoja, čeprav brez perspektivnih sanacijskih načrtov.

Tudi vzroki, ki so državo pripeljali v težaven ekonomski položaj, so jasni, vendar ne bo odveč sporniti na temeljne: globok prepad, iz katerega se prestrmo dvi-

gajo stene razvoja in delitve narodnega dohodka na eni strani, na drugi pa neodvisno od tega razvojni načrti in potrošnja (skupna, splošna, investicijska); stopnja gospodarske rasti in življenjskega standarda, ki nista temeljili na realno ustvarjenem dohodku, ampak sta povzročali zadolževanje v tujini in vse večji primanjkljaj v trgovinski in plačilni bilanci; ekonomski odnosi s tujino, ki se zaradi neustrezne strukture gospodarstva nenehno slabšajo (če smo leta 1965 še pokrivali 73,8 odstotka uvoza z izvozom, se je to razmerje leta 1975. poslabšalo na 56,4, lani celo na 48,5 odstotka; druga ilustracija govori, da je na 100 dinarjev izvoza trgovinski primanjkljaj znašal leta 1965, 35,5 dinarja, deset let kasneje 77,3, v obdobju 1976–79 pa že 78,3 dinarja). In ker Jugoslavija ni otok, na katerega ne bi vplivali zunanji tokovi, so se notranjim problemom pridružile še mednarodne ekonomske zakonitosti, kot sta svetovna inflacija in skokovita rast cen. To so objektivne okoliščine, ki se odražajo, na primer, v podatku, da bo za enako količino nafte, kot smo jo bili uvozili pred dvema letoma, letos treba plačati kar dve milijardi dolarjev več.

Ob jasnih ciljih novih ekonomskih ukrepov, posledicah, ki jih prinašajo, vzrokih zanje, pa vendar ni jasno – če naj bo dovoljen polemično razmišljujoč ton – kako smo se znašli v takem položaju. Vem, da se lahko oglasijo strokovnjaki in položajo na mizo številke o dinamičnem družbenomaterialnem razvoju, značilnem za vse povojno obdobje, ki je prinašalo s seboj tudi ekonomska protislovja. Vendar, ta so znana (rečimo, investicijski odstotek višji od rasti družbenega proizvoda, potrošnja višja od ustvarjenega dohodka, produktivnost dela pod načrtovano), nanje so opozarjale skupščinske resolucije, sklepi in stališča najvišjih političnih vodstev v federaciji, republikah in pokrajinah, pa se vendar kot perpetuum mobile samodejno vrtilo še naprej generatorji, ki podvajajo težave: dohodkovni odnosi, ki naj bi povezovali reprodukcijske celote od surovine do končnega izdelka, so bolj izjema kot pravilo; stabilizacijska prizadevanja, za katera je načelno vsak pripravljen položiti desnico v ogenj, ostajajo še v premmnem ogledalu le načela; združevanje dela in sredstev se ustavlja že ob tovarniških ograjah, le redko prestopi občinske ali republiške meje; samoupravno sporazumevanje je še marsikje le ponaredek, ki prikriva monopole in kartelno miselnost; svobodna menjava dela je zamaskirana v predpisane stopnje; izgubaši izplačujejo previseke osebne dohodka. Mar je vzrok za vse to dvojnost nas, vsakega posameznika, ki na sestankih govori eno in se strinja z vsem kar je dobro, pametno in gospodarno, v praksi pa dela drugo? Nema lokaj? Je celo isti dan ravna drugače! To velja tudi za komuniste, tudi za člane

sindikata ali socialistične zveze, ki so skupaj deklarirano vpeti v stabilizacijske ojnice.

Verjetno zaradi tega bojazni, ki ni brez osnove, izrečena je bila tudi na četrtkovni seji centralnega komiteja ZKJ, da ne bi kdo pomislil, češ, ekonomski ukrepi so devizna magija, ki bo sama od sebe sposobna pregnati zle sile gospodarskih težav. Noben ukrep, še tako dober, tehnično in tehnološko dovršen, ne more dati učinka, če ni oprt na ljudi, na njihovo zavest, da so potrebe lahko enake samo možnostim, ne pa tudi željam ali gradovom v oblakih. In drugo, kar se je pokazalo v zadnjih dneh, so poskusi posameznih kolektivov, da so si pet minut pred dvanajsto izsilili povečanje cen in si tik pred devalvacijo ustvarili privilegiran položaj v primarni delitvi. Taki pojavi so znova v nasprotju z dogovorjenimi, da naj bodo stabilizacijski ukrepi grajeni predvsem na temeljih, ki krepijo ustavni položaj združenega dela in delavca v njem. Le odločnost in sprejemljivost delovnih ljudi, da resnično izvajajo nove ekonomske ukrepe, da vsi nosijo tudi posledice, lahko daje pričakovane učinke. Alibijev za odstopanje od dogovorjene usmeritve ne bi smeli več upoštevati, preveč jih je bilo doslej, zato je tudi zmanjkalo manevrskega prostora za normalne odredbe, odloke in zakone. Prav odstopanje, miselnost, da se da dohodek pridobivati tudi z manj dela, administriranje, ki slabi vpliv združenega dela na odločanje, je morda posameznike omajalo v prepričanju, da socialistično samoupravljanje morda v tem trenutku le še ni sposobno rešiti tako velikanskih zahtev, kot je preboj iz sedanjih ekonomskih težav. Zato se taki posamezniki zatekajo na stara pota, navidezno pa jih prikrijejo z novimi oblikami. Vsakršno omahovanje, ki ne bi imelo pred seboj jasne smeri, da je ekonomska stabilizacija odvisna predvsem od nadaljnje krepitve samoupravnih odnosov, bi namreč le slabilo akcijo.

Ta pa je zdaj še kako potrebna in to v vseh okoljih. Ukrepi ZIS, ki jim ne bi sledile analize v temeljnih organizacijah in skupnostih, kako ravnati, da bodo doseženi pričakovani učinki, bi pomenili kaj slabo uslugu skupnim prizadevanjem za izboljšanje ekonomskega položaja. To velja tudi za slovensko gospodarstvo, ki sicer nosi pridevek kot najbolj razvito v jugoslovanski skupnosti, vendar ima prav tako veliko ranljivih mest, v katere so se zadržle ostre puščice, naperjene proti slabim gospodarjem.

Če za koga, potem za slovensko gospodarstvo velja, da ima neustrezno strukturo, da so večinski predelovalci v neugodnem položaju, saj zmanjkuje deviz za nakup surovin in reprodukcijskega materiala.

Sploh je razdrobljenost ena tistih negativnih lastnosti, ki slovenskemu gospodarstvu na eni strani reže peruti, na drugi pa mu še marsikdaj preprečuje, da bi se izognilo nekaterim slabostim. Ponokod v Sloveniji še vedno niso pripravljene na združevanje dela in sredstev; v nekaterih kolektivih vlada samozadovoljstvo zaradi konjunktura, saj lahko za drag denar izdelke prodajo doma; druge spet premalo vlagajo v razvoj domače tehnologije in se vežejo le na uvoz, tudi v naši republikli se srečujemo z neekonomskim razsojanjem, v kaj je pametno investirati, z enostransko usmerjenostjo na zahodno tržišče, namesto da bi razvijali ekonomske stike z deželami v razvoju. Marsikje bodo morali tudi zaježiti zaposlovanje na široko, saj prinaša vrsto posledic v družbenem standardu, odpreti bo treba velikokrat še preveč priprta tržna vrata, kar povzroča občasno (za nekatere izdelke že permanentno) pomanjkanje blaga za široko potrošnjo.

Predsednik Tito je na XI. kongresu poudaril, da bo boj za večjo produktivnost, za boljše organiziranost gospodarstva na samoupravnih osnovah in za večjo stabilnost v našem ekonomskem razvoju sploh, izpit akcijske sposobnosti vseh komunistov. Izkušnje tudi kažejo, da je bila partija vedno uspešna, kadar je delovala notraj množic, kadar se je skupaj z njimi borila za končni cilj – osvoboditev dela in človeka. Tudi tokrat so komunisti v sistemu socialističnega samoupravljanja tisti, ki s svojo zavestjo in revolucionarno usmeritvijo skupaj z drugimi delovnimi ljudmi bojujejo vsakodnevnne bitke za spreminjanje stvari. Bitka pa se ne dobi brez spopadov, brez tveganja, brez zaupanja v ljudi in njihovo ustvarjalnost, brez odrekovanja, kaj šele z begom pred idejnopolitično konfrontacijo in odgovornostjo.

Trenutek za preobrat je ugoden, o tem pričča nedeljiva podpora večine delovnih ljudi in občanov socialističnemu samoupravljanju, bratstvu in enotnosti, neuvrščeni politiki Jugoslavije, ki se je ponovno izrazila tudi v zadnjih mesecih. Nič se ne slepi z obljubami, da se bo položaj v hipu izboljšal, izpit, ki ga opravljajo komunisti, bo še kako težak. Toda nič ni huđega, če na strmi poti naredimo stopinjo nazaj, v družbenem ali osebnem standardu, če bosta naslednja koraka spet bolj trdna. To pomeni za nas še več demokracije, manj administriranja pa več samoupravljanja, in seveda več odgovornosti vsakogar in vseh. Skratka tisto, kar Jugoslaviji zagotavlja stabilnost, njen nadaljnji razvoj in utrjuje njen položaj in vlogo tudi v svetu.

Vlado Šlamberger

Premogovniki – za črnimi zastavami zlati časi?

Premog dobiva trdnjši položaj v planih, vendar ne bo razrešil vseh energetskih problemov

Poštni predal 29 18

Okrogla miza

Gospodarstvo ima malo denarja, a tudi ta je silno razpršen

Banke in denar 20

Dragen Stefanović

Devalvacija proti »razširjeni reprodukciji« nestabilnosti

Čas tehtanja

Janez Kovačič

Franci Sedej

Portret tedna

21

Janko Tedeško

»Zdrav reakcionarni veter« je prenehal pihati

Italijanske volitve

Andrej Novak

Détant v hladilniku vsaj do volitev

Ameriške impresije

22

Dragiša Bošković

Bivši igralec, nekdanji jastreb postaja nevaren izzivalec

Ameriška volilna matematika

23

Janko Svetina

Ali bo streha nad glavo slamnata?

Gradnja dijaških domov

Miroslav Krleža

Neumnost se bojuje proti pameti

Pogovor

24

Marijan Zlobec

Odpravimo zamudništvo v predstavljanju narodove minulosti!

Muzeji

25

Stanka Godnič

Med prehitevanjem in zamujanjem

Slovenski filmski zastoj

Lenka Bajželj

Naložba, ki dolgoročno mora dati sadove

Oblikovanje

26

Jug Grizelj

Resni časi za slehernega občana in sleherni delovni kolektiv

Od sobote do sobote

Gregor Pucelj

Danes zaničevani, jutri dragoceni

Predelava odpadkov

27

Čoro Škodlar

Estet humane kulture

Spominski zapis

Miroslav Ulčar

Novi rodovi naj zvedo resnico o velikem času

V ogledalu časa

28

Janko Prunk

Trdo zavezništvo v političnem boju

Krščanski socialisti in KPS

Sončna energija ni obnovljiva

Velika tveganja

29

»In zakaj neki ne petintrideset dolarjev?«

Po sestanku OPEC

Jean Gueyras

Konflikt med šefom države in »pravimi branilci islama«

Iranska protislovja

30

Anketa Dela

Kaj prinaša cenejši dinar

32

poštni predal 29

Delo, 29. maja

Skromna tovarna bo spomenik in ne bo onesnaževala okolja

V omenjenem članku (Delo 29. maja 1980 na 17. strani) je pisec Niko Lapajne omenil, da je Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo (LRZSV) predremal prihod investitorja, se pravi, da je prepoznal na začetek novogradnje, s tem pa nekako prevzel »sokrivdo« za onesnaževanje edinstvenega spomeniškega in naravovarstvenega okolja Sentruperta.

Dejstvo je, da je bilo LRZSV omogočeno sodelovanje le v predlokalcijskem postopku, se pravi pred izdajo lokacijskega in kasnejše gradbenega dovoljenja; tedaj so bile na pobudo KS Sentrupert, občinske skupščine Trebnje ter LRZSV sklicani dve komisiji obravnavi (9., 11. maja 1979), LRZSV pa je ob navzočnosti predstavnika občinske skupščine Trebnje in KS Sentrupert 15. 5. 1979 obravnaval sporno lokacijo zadnjič na seji svojega posvetovalnega organa, strokovnega sveta, ki ga sestavljajo delegati pomembnih strokovnih organizacij.

Resume teh treh srečanj je izvenel jasno, kar povzemamo iz zapisnika omenjenega strokovnega sveta, da gre za »problem prostorsko vizualnega konflikta v strukturi spomeniško zavarovanega vaškega naselja, ki bi nastal s planirano troladijsko proizvodno halo (v trikotnem obsegu obstoječega župnijskega hleva) ter v enaki meri za odsotnost veljavnih planskih urbanističnih izhodišč pri določanju lokacije za tovrsne primere.« In dalje: »Strokovni svet LRZSV v celoti podpira oceno LRZSV in referata za krajinsko varstvo Zavoda za spomeniško varstvo SRS ter meni, da je zaradi dvomljive lokacije potrebna kompleksna presoja družbenega interesa na vseh kulturnih nivojih odločanja.«

Tu se je žal prisotnost LRZSV, boljše možnosti, da prepriča izdajo lokacijskega dovoljenja in izvajanje nadaljnega postopka, zaključila. Decembra 1979 pa je LRZSV na podlagi poziva zborna združenikov stanovjske zadruge Sentrupert, ki ga je opozoril na novogradnjo, zaprosil republiški sekretariat za urbanizem, da reagira po nadzorstveni pravici. Po proučitvi tega organa je 23. 4. 1980 izdal republiški komitej za varstvo okolja in urejanje prostora odločbo o odpravi odločbe o lokacijskem dovoljenju za novogradnjo v Sentrupertu.

Mimo vodenja pravnega procesa pa je treba opozoriti še na naslednja dejstva o Mirenski dolini in samem Sentrupertu.

Po evidenci in kartografski obeležbi iz leta 1971, ki je bila izdelana po naročilu skupščine občine Trebnje za urbanistični program Trebnjega kot Faza A v leti 1972, obsega spomeniški fond v občini Trebnje 95 arheoloških spomenikov in lokalitet, 19 zavarovanih naselbinskih celot, 49 spomenikov kmečke arhitekture, 14 gradov, razvalin in lokalitet 68 objektov sakralne arhitekture, 51 spomenikov ljudske revolucije, 45 objektov naravnih znamenitosti ter zavarovana krajinska območja in vizualne celote.

V tem elaboratu (Faza A) je obravnavano območje vasi Sentrupert zavarovano kot del krajinske celote Mirenske doline, kot spomeniško zavarovano vaško naselje, kot širše okolje in vizualni prostor župnijske cerkve v Sentrupertu, ki je najpomembnejši umetniški spomenik v občini in se uvršča med spomenike nacionalnega pomena.

Spomeniška zavarovanost naselja nikakor ne pomeni zavore ali prekinitev njegovega razvoja, temveč zahteva občutljivo, pretehtano, družbeno odgovorno poseganje v zavarovani prostor z namenom, da ne oškodujemo izoblikovanih kvalitet in da ohranjamo njegovo ovrednoteno identiteto.

V danem primeru novogradnje gre tedaj za poseg, ki bo vizualno razvednotil kompozicijsko zgradbo vasi, temeljni ter dominantni učinek njene goščine cerkve v širšem vizualnem prostoru. Učinek, ki fascinira že 500 let obiskovalce Mirenske doline, učinek dolenske katedrale sredi polja, obkroženega z vncem hribovja in gričev. Na vsakem od teh so razute priče bogate kulturne dediščine, priče o naseljitveni kontinuiteti prostora od žarnih grobišč in gomil do danes. Zgodovina je v tem prostoru izoblikovala pomembne spomenike, gradove in utrdbe, podružnične in romarske cerkve s taborskimi obzidji, s gotskimi freskami, z bogatimi baročnimi oltarji, kjer znotraj zlate rezbarije bleščijo platna Metzingerja in Berganta, vasice z dragocnim kmečkim stavbnim fondom, vinogradniška območja s hrabi in zidanicami, ki se počasi umikajo bohotni rasti počitniške arhitekture; na tem območju pa so zgoščena tudi spomeniška obeležja boja in trpljenja med NOB.

Lokacija tovarne Agrostroj ob pokopališču vasi Sentrupert bo končno razvednotila prostorsko podobo enega najlepših vaških pokopaliških ambientov na Slovenskem, ki ga skupaj s psevdogotško kapelo iz časa okrog leta 1860 odlikuje še posebej sedanja Plečnikova kompozicijska zasnova.

LRZSV ocenjuje obravnavano lokacijo in gradnjo Agrostroja v Sentrupertu kot črno

gradnjo, kot eklatanten delikt nad kulturnim prostorom ne samo zaradi naštetih spomeniške in krajinsko varstvenih vidikov, temveč v celoti zaradi zgrešenih in nestrokovnih lokacijskih izhodišč. Na to smo, žal, morali opozarjati sami, varstveniki spomenikov: lokacija nima prostora za manipulacijo in za razvoj tovarne, meji in se nahaja v stanovanjskem okolišju, posega v varovalni pas pokopališča, ne upošteva z zveznim pravilnikom določenega varovalnega pasu v zvezi s predvideno ličvarno itd. LRZSV je predlagal razvojni prostor za novogradnjo v zračni liniji 150 metrov od obravnavane lokacije, zamaknjen prostor z manjvrednim zemljiščem, skoraj ob asfalturni vpadnici v vas, ob vodi. Ta prostor bi združeval na eni lokaciji poleg predvidenega Agrostroja vse potencialne obrtno proizvodne objekte, ki že rastejo in bodo rasli v neposrednem okolju.

LRZSV odklanja s tem vsako odgovornost za primer novogradnje Agrostroja v Sentrupertu in opozarja javnost, da ne bi »predremala« tako zgovornega manipuliranja z dragocnim prostorom.

Za Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo
Aleksander Bassin

Delo, 3. junija

Razstava Jureta Cekute

V zvezi z informacijo v »Delu« dne 3. 6. 1980 o razstavi 28-letnega celjskega slikarja in keramika Jureta Cekute v avli kemijskega inštituta v Ljubljani vas obveščamo, da smo od celjske regionalne organizacije sindikata svobodnih umetnikov prejeli sporočilo, da v Celju ne poznajo slikarja pod tem imenom, pač pa je Jure Cekuta prijavljen pri skupščini občine Celje kot samostojni obrtnik v stroki izdelovanje keramičnih okrasnih predmetov.

Marija Bitenc-Samec, predsednica OO ZS samostojnih umetnikov Slovenije

Odgovor uredništva kulturne rubrike: Podatek o obrtniški dejavnosti Jureta Cekute je redakciji znan. Število razstav omenjenega avtorja pove, da med drugim tudi slika. To sme in zmore. In o tem je govorila informacija.

Delo, 17. aprila, 24. in 31. maja ter 7. junija

Film »Prestop« ali posledice zamudništva

Slovenski film je spregovoril, besedo so izrekli njegovi botri, pa povem, še katero ustvarjalci, saj smo po lastni odločitvi na dnu črbe, ki že nekaj časa ne daje od sebe pravega duha.

Nimam namena polemizirati z nobenim od predhodnikov »Posledic zamudništva«, saj se tako pogosto videvamo, da se o malenkostih lahko pogovorimo sproti, če nam je do tega. In zdí se mi, da je škoda časa in besed za dvoriščne obožbe, ko pa lahko vsi skupaj kvečjemu trezno premislimo o položaju, v katerem smo se znašli skupaj s slovenskim filmom.

Malo nam bodo zdaj pomagale številke, še manj pa poezija in retorični vzkliki; priti je treba na dan z zavestjo, ki jo o filmu in s filmom gojimo na različne načine vsi, od ustvarjalcev do gledalcev in nazaj. Pa brez zablod in mistifikacij, ki jih plodimo sami in s pomočjo javnih občil, jalovih novinarjev in mencajnih kritikov. Mimo vsega tega je namreč našemu gledalcu že dolgo zelo jasna podoba slovenskega filma, preprosto zato, ker je postal ta gledalec pametnejši in bolj bistroviden, kot si naivno mislimo, ko vztrajno gojimo »zaščitniško« programsko politiko v smislu nezahtevnih, komunikativnih in najširše pristopnih filmov. Žal pa nismo opazili, da nas je že davno prerasel, zato mu tudi lahko podtakamo naslednje Johnu Travolti in Grškim smokvicam. Tega mu vsaj nihče ni nikoli prodal za suho zlato, in če se mu je pač zahotelo nage riti, si je raje izbral socialno in moralno čimbolj neobremenjeno.

Ta gledalec navadno tudi ne sliši vsega, kar se po hodnikih šušlja o Dražgoški bitki in še marsičem, pa mu vsega tega tudi ni treba. Zrel je za branje filmskega dela, in če si upa pogledati ta ali oni slovenski podvig, mu preprost občutek jasno pove, da nekaj in marsikaj ni v redu.

Ne pričakujemo, da bo to tvoje spoznanje obesil na veliki zvon; preveč preprost je v svoji duši, da bi se obešal tam, kjer niti »prekanjena« kritika ne pride stvari do živega. Ali to pomeni, da bo vozal ostal skrit in ga bo zgolj usodno naključje razvozlati ne bo.

Torej, predvsem vzroki, ne posledice zamudništva nam lahko kaj povedo o filmu, ki je zaostal in ki mu je gledalec obrnil hrbet. Ne enkrat pa tudi ustvarjalec, da ne bi prepoceni prodal svoje kože, pa četudi naj bi mu bila za oblič slovenski kulturi. Sploh pa, če je še deviška, kot je bila še pred kratkim tista od Karpa Godine in

Nadaljevanje na 31. strani

Nadomestni energetski viri

Premogovniki – za črnimi zastavami zlati časi?

Premog dobiva trdnejši položaj v planih, vendar ne bo razrešil vseh energetskih problemov

»Stari kralj premog, gorivo, ki je padlo v nemilost v dobi cenene nafte, se pripravljaja na zmogoslavno vrnitev«, je ondan članek o premogu uvedel londonski Financial Times. Moskovski komentator APN je nedavno zapisal: »Stari dobri premog nam bo še koristil kot gorivo in kot surovina za številne panoge industrije«. Hkrati iz Češkoslovaške prihajajo vesti, da bodo preselili mesto s 50 tisoč prebivalci, ki leži na bogatih zalogah črnega premoga. Iz Italije pa poročajo o resnih namelih, da bi se s podzemnim »premogovodom« povezali s Poljsko in z bolj ekonomičnim transportom razrešili del zadreg pri oskrbi z energijo.

Leta 1978-79 so izkopal v Veliki Britaniji 122,5 milijonov ton premoga. Če bi bilo treba ta premog nadomestiti z uvozom nafte, bi po cenah iz leta 1976 nastal v britanski plačilni bilanci primanjkljaj 3,6 milijarde britanskih funtov. Ob tem pa je izvoz premoga krepka postavka britanske zunanje trgovine. V letih 1978-79 je National Coal Board, ki je z 233.000 rudarji in 223 rudniki največje premogovno podjetje v zahodnem svetu, petintridesetim državam po svetu prodal za okrog 78 milijonov britanskih funtov premoga in koks.

V Italiji računajo na premog kot na najpomembnejši alternativni vir energije, piše naš rimski dopisnik Janko Tedeško. V zadnjem času je prevladovalo mnenje, da poleg vse druge nafte v Italiji preostajata dva najbolj pomembna vira: uran in premog. Resda mnogo pišejo o izkoriščanju sončne energije, vendar se zdi, da njeno izkoriščanje v velikem obsegu še dolgo ne bo ekonično.

Iluzorno bi bilo misliti, da lahko premog razreši energetske težave današnjega sveta. Njegova uporaba je mnogo bolj omejena kot uporaba nafte, razen tega pa njegovo vrnitev ovirajo ekološke in transportne zadrege, pogosto pa tudi borne ali pregloboke podzemne plasti.

nomično, glede urana pa je treba pripomniti, da javno mnenje v Italiji zelo nasprotuje gradnji atomskih central.

Italija skoraj nima nafte. Domače in tuje družbe iščejo nafto tako na kopnem kot na morju, vendar do sedaj neuspešno. Zato pa ima mnogo premoga. Po nekaterih ocenah kar okoli milijardo ton. In vendar ga

niheč ne koplje, četudi bi bilo njegovo izkoriščanje danes rentabilno.

Opušteni rudniki oživljajo

Italijanski premog je osredotočen v pokrajini Sulcis v zahodni Sardiniji. Kopali so ga vse do leta 1972, ko so rudnike zaradi nerentabilnosti opustili. To je bilo obdobje, ko je Zahod razvijal svojo industrijo na podlagi poceni arabske nafte. V zdajšnjih energetskih težavah italijanska nacionalna družba za energijo (ENI) spet razmišlja o odpiranju rudnikov v Sulcis. Četudi so ležišča okoli 500 metrov pod morjem in ima premog velike količine žvepla bi bil izkopen premog znatno cenejši kot tisti, ki ga zdaj Italijani uvažajo iz Južne Afrike, Velike Britanije in Poljske.

Italijanska preusmeritev na premog prinaša s seboj težave, ki ne bodo lahko rešljive. Za izkop premoga v Sulcisu bo treba poskušati zapletene tehnologije mehničnega izkopa, kajti visoke koncentracije plina in vode bi bile za rudarje smrtno nevarne. Če bo vse potekalo po načrtih, bo prvi novi premog iz Sulcisa prišel leta 1982.

Premog in jedrska energija sta osnovni usmeritvi tudi v presoajah belgijskih energetskih strategov, piše naš bruseljski dopisnik Božo Mašanović. Možnosti drugih energetskih virov, vodne energije in plina so v Belgiji minimalne.

Sicer pa je belgijski premog v zadnjih desetletjih doživel burno usodo. Pred tremi desetletji so v belgijskih premogovnikih nakopali dobrih 27 milijonov ton premoga, danes le še nekaj več kot 7 milijonov. Uspoštvanje je treba, da se je močno spreminil stroj porabe: za grejte hiš in podobno je šlo večih 7,3 milijone ton premoga, danes le še 1,9 milijona ton, za železnice in drugo industrijsko porabo 9,9 milijona ton, danes komaj 0,7 milijona, a vendarle je v premogovništvu opaziti velike spremembe. Razlog je jasen: uvoženi premog je cenejši od domačega. Dodatni

razlog pa so težave belgijskega premogovništva.

Izkop na rudarja je v Belgiji najnižji v EGS. Zahodnonemški rudar povprečno izkoplje 4.143 kg premoga, britanski 3.329, francoski 2.864, belgijski pa 2.718 kg. Drugi problem je nerentabilnost proizvodnje. Leta 1977 je tona premoga stala 2.733 belgijskih frankov, njena tržna vrednost pa je bila 1.811. frankov. To pomeni, da je morala država primakniti kar 922 frankov pri toni, da je pokrila izgubo premogarjev. Skupno je šlo v letih 1950-77 za subvencije 79,5 milijarde frankov, predvsem za pokrivanje izgub v tako imenovani »južnem bazenu«, ki ga nameravajo počasi zapreti, ker so zaloge skoraj izčrpane.

V načrtih bruseljskega gospodarskega ministra Willyja Claesa ima premog pomembno mesto: njegov delež se mora v naslednjih petih letih zadržati pri 17 odstotkih. Če upoštevamo, da se bo poraba energije še naprej povečevala, je torej treba zagotoviti več premoga.

Japonski izvoz kapitala

Izkop premoga je nerentabilen tudi v Japonski, ki je eden največjih kupcev uvožene energije. Japonska proizvodnja je praktično nepomembna, piše naš tokijski sodelavec Rudi Videtič. Na leto nakopljejo samo 19 milijonov ton. Rezerve premoga sicer cenijo na 22 milijard ton, vendar ga gospodarstvo ne more izkoristiti, ker so domači stroški proizvodnje tone premoga dvakrat večji od cene uvožene tone premoga. Lani je Japonska uvozila 60 milijonov ton premoga, letos pa je vsemogočno japonsko ministristvo za zunanjo trgovino ukazalo industriji (ti ukazi imajo na Japonskem imperativno veljavo), da še poveča uvoz premoga in koks.

Poglavitni energetski cilj japonskih politikov je zmanjševanje deleža nafte v ustroju energetske bilance. Danes zavzema nafta okrog 75 odstotkov vse porabljene energije, čež lo let naj bi se delež znižal na polovico. Da bi lahko uresničili ambiciozne spremembe, ukrepajo doma in na tujem. Medtem ko doma množica strokovnjakov išče alternativno energijo, gospodarstvo pa zmanjšuje število delovnih mest, ki so največji porabniki energije, Japonska na tujem sklepa veliko število dolgoročnih sporazumov z vsemi zdajšnjimi in morebitnimi prihodnjimi dobavitelji energije. Izvoz kapitala je usmerjen k virom energije v Avstraliji (premog, koks, utekočinjen plin in oljni skrilavci), v Indoneziji, arabske države, Iran in Malezijo (nafta), Sovjetsko zvezo (premog), Kitajsko (premog in nafta) itd.

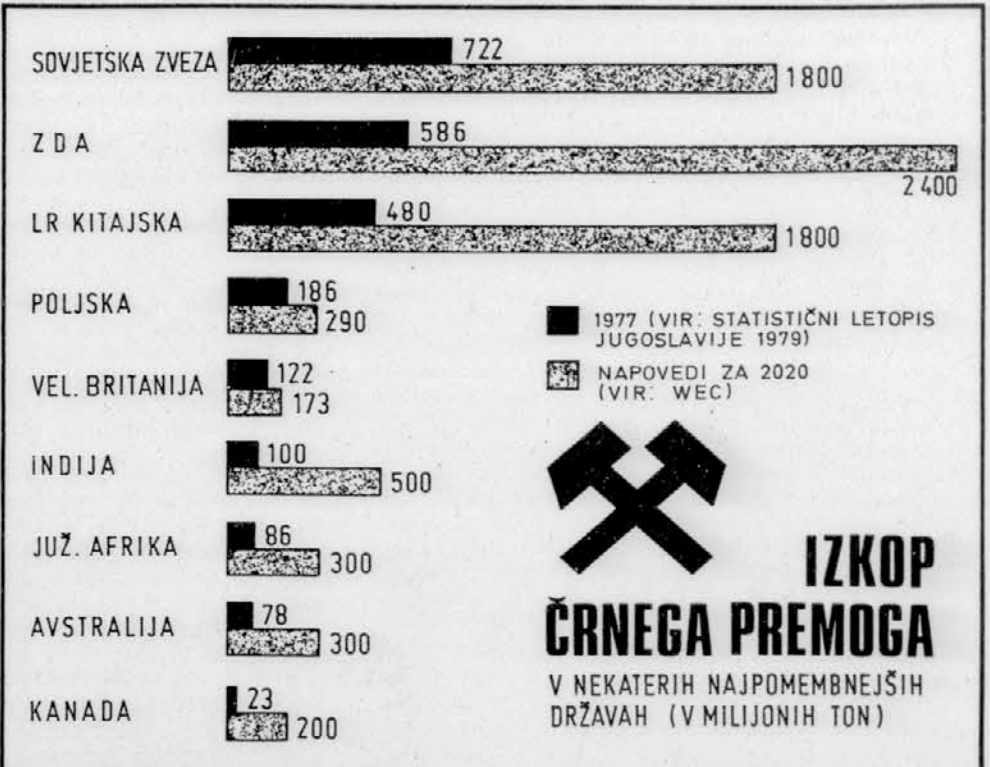
Cilj ameriške energetske politike je povečati proizvodnjo premoga leta 1985 na 1,2 milijarde ton (leta 1979 okrog 725 milijonov ton). A večina analitikov ne verjame, da bi to lahko dosegli. Nacionalno združenje za premog meni, da bo leta 1985 izkop premoga v ZDA dosegel največ 980 milijonov ton, neka harvardska študija pa, da bo izkop še manjši, poroča Dragiša Bošković iz New Yorka.

Poglavitne ovire za večje izkoriščanje premoga, ki pokriva petino skupnih ameriških energetskih potreb (preračunanih v nafto, okrog 7 milijonov od skupno 37 milijonov sodov dneвно), so predpisi proti onesnaževanju okolja in zadrege s transportom.

Industrija zahteva več »realizma« pri uveljavljanju strogih predpisov proti onesnaževanju okolja. Po splošnem mnenju za ostro politiko stoji predvsem interesi manj ekonomičnih rudnikov na ameriškem severozhodu, ki želijo ustaviti razvoj površinskih kopov na zahodu. Za težavami s transportom pa tičijo predvsem interesi ameriških železnic, ki že nekaj let uspešno onemogočajo gradnjo cevovoda, po katerem bi poceni transportirali premogov prah, pomešan z vodo.

Poljski rekordi in afriška pestorka

»Stari, dobri premog nam bo še koristil kot gorivo in kot surovina za številne panoge

Po napovedih WEC (World Energy Conference) bo leta 2020 letna svetovna proizvodnja črnega premoga okrog 8 milijard ton, vtem ko je bila leta 1977 (brez Kitajske) dva milijona ton. Pri številkah, ki smo jih vzeli iz statističnega letopisa in se ponekod razlikujejo od podatkov naših dopisnikov, je treba upoštevati, da gre za predhodne podatke in da številka za Kitajsko velja za vse vrste premoga. V Jugoslaviji smo leta 1977 izkopal 511 tisoč ton črnega premoga.

foto Joco Žnidaršič

industrije», je ondan zapisal ekonomski komentator APN Aleksandr Guber. To je tudi moto vseh ekonomskih razmišljanj v **Sovjetski zvezi**, piše naš moskovski dopisnik **Vlado Jarc**.

Sovjetska zveza je zdaj s 719 milijoni ton premoga največja proizvajalka na svetu. Leta 1940 so prekosili Anglijo, 10 let kasneje pa tudi ZDA in zdaj izkopljejo 2 milijona ton premoga na dan. Zadnji dve leti pa izkop upada. Leta 1976 so nakopali 712 milijonov ton, leto kasneje 722 ton, predlankim še za 2 milijona več. Poglavitni razlog zaostajanja je v tem, da ga kopljejo v starih, precej izčrpanih rudnikih, kjer je več jalovine. Sicer pa tudi kakovost izkopane premoga pada. Kaloričnost je za tretjino manjša, kot je bila leta 1940. Zato polovico premoga bogatijo. Leta 1950 so koksirali le 17 odstotkov premoga.

Poljska je z impozantno letno proizvodnjo 240 milijonov ton premoga med vodilnimi svetovnimi proizvajalkami in izvoznici, piše naš varšavski sodolavec **Ilija Marinković**. Poljska energetika se ves čas opira predvsem na premog. Več kot 76 odstotkov električne energije dobivajo iz črnega premoga, okoli 22 odstotkov iz rjavega premoga in samo 2 odstotka prihajata iz hidroelektrarn.

Praktično v vsem povojnem obdobju se je poljski izkop premoga letno povečeval za 4,5 milijona ton (v zadnjem času za 8 milijonov ton). V 35 letih so Poljaki odprli 35 sodobno opremljenih rudnikov, od katerih danes vsak 10 do 25 tisoč ton premoga na dan. Čeprav so v istem času zapirali stare, nerentabilne premogovnike, in se je v teh 30 letih število rudnikov zmanjšalo od 85 na 65, se je proizvodnja zaradi vedno boljše opreme (nekatere jame so popolnoma avtomatizirali) podvojila.

Čeprav se **Afrika** po svojem rudnem bogastvu uvršča v svetovni vrh, pa je na splošno revna na premogu, saj odpadeta nanjo komaj kakšna dva odstotka svetovne proizvodnje, poroča naš dopisnik iz Nairobija, **Tit Doberšek**.

Natančneje: tolikšen delež odpade na jug črne celine, kajti tam je osredotočen več kot 90 odstotkov afriškega izkopa. Ob kakšnih 64 milijonov ton, kolikor ga letno nakopljejo v Afriki, odpade 58 milijonov ton na Južno Afriko, 3 milijone na Zimbabve, ostalo pa predvsem na Zambijo, Mozambik, Boevano in Svazijo skupaj.

Tako je premog v Afriki energetska pastorka. Drugače je na jugu, kjer je premog že dolgo osnova za razvoj industrije. Proizvodnja daje Južni Afriki danes okrog 85 odstotkov električne energije. Pa ne samo to. Južna Afrika je v zadnjih letih postala ena največjih svetovnih izvoznikov premoga. Izvoz v dežele EGS je od 3,1 milijona ton leta 1976 zrasel na 10,5 milijona ton leta 1979. S tem je Južna Afrika postala druga največja dobaviteljica premoga evropski skupnosti. Mednarodna energetska kriza je izredno povečala strateški pomen južnoafriških zalog in zadnji čas je več zahodnih držav, med njimi ZDA in Japonska, sklenilo pogodbe o dobavi v Pretoriji.

Razkorak med cenami

Za **Jugoslavijo** je po oceni poznavalcev predvsem značilno nesorazmerje med viri, s katerimi razpolagamo, in tistimi, ki smo jih doslej razvijali in izkoriščali. V strukturi energetskih virov, s katerimi razpolagamo, pride na premog 87 odstotkov, nafto in plin 8,5 odstotka, jedrsko gorivo 1,1 odstotka in škriljavce 3,4 odstotka, poroča naša beograjska dopisnica **Bojana Jager**.

Kljub temu pa v strukturi porabe pride na premog ki ga imamo največ, samo 37 odstotkov, na nafto okoli 49 odstotkov in naravni plin okoli 7 odstotkov. Po letošnjem proizvodnem načrtu moramo letos nakopati 52 milijonov ton premoga. Pri tem pa raziskave kažejo, da bi lahko v Jugoslaviji odprli rudnike, ki bi dajali na leto kar 220 milijonov ton premoga. Povedati je treba, da bi lahko od celotnih rezerv, ki znašajo okoli 22 milijard ton, kar 70 do 80 odstotkov pridobivali na najcenejši način, v površinskih rudnikih. Največ je namreč lignita, skoncentriranega v površinskih rudnikih.

Vse to jasno narekuje, da mora energetska politika v prihodnje ubrati tri poglavite smeri – razvoj premogovništva, večje izkoriščanje vodnih potencialov (sedanja proizvodnja je okoli 27 milijard kWh čeprav bi lahko proizvedli na leto okoli 64 milijard kWh) in drugi alternativni domači viri. To pa je hkrati tudi odgovor na vprašanje, za koliko je mogoče zmanjšati uvoz energije v sedanjih razmerah, ne da bi to občutili naši cilji razvoja.

Zaradi lanske podražitve nafte je premog spet postal »uspešnica«. Poznavalci upravičeno pričakujejo, da bomo nakopani premog sproti razgrabili, da ga bo med letom manjkalo in da bo tako še 4 leta ali 5, ko naj bi si premogovniki končno opomogli od zancmarjanja in začeli povečevati proizvodnjo.

Slovenska proizvodnja premoga ima podobne značilnosti, vrh vsega pa so premogovniki v Sloveniji še manj bogati, piše **Tonja Slokar**.

Po zveznem odloku o energetski bilanci naj bi **Slovenija** letos porabila sedem milijonov in 120 tisoč ton premoga, kar je za 137 tisoč manj, kot je načrtovala v republiški energetski bilanci. Ker v slovenskih premogovnikih načrtujejo, da bodo nakopali blizu 6,4 milijona ton (od tega v Veljnju 4,7 milijona ton lignita, v zasavju 1,4 milijona ton rjavega premoga, Kanižarica, Senovo in Laško pa bi dali skupaj 280 tisoč ton rjavega premoga) bi morali za to, da bi zadovoljili porabo, kupiti kakih 870 tisoč ton premoga v drugih republikah. Toda zvezni odlok je naši republiki odmeril, da sme letos kupiti samo 650 tisoč ton premoga.

Zaradi neurejenosti cen premoga, ki ga kupujejo elektrarne, in cen premoga za industrijo in široko porabo se je gospodarski položaj slovenskih premogovnikov v prvih treh mesecih letos zelo poslabšal. Zato bo načrtovana proizvodnja precej vprašljiva. Razkorak med cenami povzroča, da premogovniki raje prodajajo premog elektrarnam, ker je dražji, kot pa industriji in gospodinjstvom. Zato je tudi oskrba trga slaba.

Po podatkih splošnega združenja za energetiko pri slovenski gospodarski zbornici stane velenjski lignit, skupaj s prevozom, v Ljubljani 6,1 dinarja za megajoule (kilokalorija je 4,2 joula), zasavski rjavi premog 7,5 dinarja, rjavi premog iz Banovičev 8 dinarjev, lignit iz Kolubare 8,4 dinarje, uvožen iz ZRN pa 19,7 dinarja za megajoul. Premog iz Zasavja je cenejši kot iz Banovičev, čeprav so stroški za odkop v jami večji kot na površinskih kopih v drugih jugoslovanskih premogovnikih. Vendar je pri nas tudi produktivnost v jamah večja. Tako nakopljejo Velenjski v enem dnevu 6,4 tone, Zasavčani 3,6 in v Banovičih samo 2,2 tone premoga.

Po zadnjih podatkih je bilo v Sloveniji ogrevanje s premogom najcenejše. Proizvodnja enega megajoula toplote z elektriko je stala 30,8 dinarja, z mestnim plinom 24, tekočim naftnim plinom 42, lahkim kurilnim oljem 38, lignitom 18,8 in z rjavim premogom 22,6 dinarja. Če upoštevamo, da je tona uvožene nafte po 250 dolarjev, pomeni, da smo z vsako tono nakopanega premoga prihranili 60 do 80 dolarjev.

Da se vračamo k premogu, pokažejo najboljše energetske plani posameznih držav. Toda v planih odsvitajo tudi spoznanja, da bo ponovno odpiranje premogovnikov in uveljavljanje zanemarjenega energetskega vira dolgotrajno in utrudljivo.

Uvoženi premog je cenejši

V **Zvezni republiki Nemčiji** načrtujejo, da se bo poraba črnega in rjavega premoga leta 1985 dvignila za devet milijonov ton. Pri tem se bo delež premoga v skupni porabi energije sorazmerno manjšal: pri črnem premogu na 15,5, pri rjavem na 7,3 odstotka. Leta 1990 naj bi se delež premoga še zmanjšal: pri črnem premogu 15,1, pri rjavem 6,7 odstotka. Leta 2000 naj bi v ZRN s premogom pokrili 23,5 odstotni delež skupnih potreb, vendar je ta delež manjši, kot naj bi ga takrat imela nuklear-

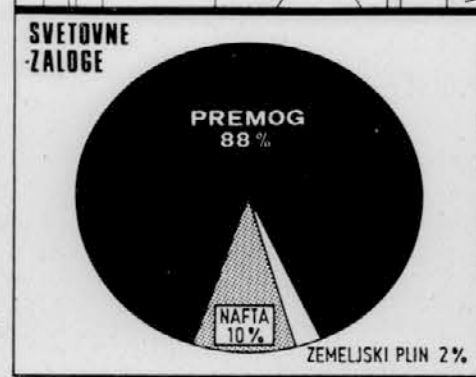
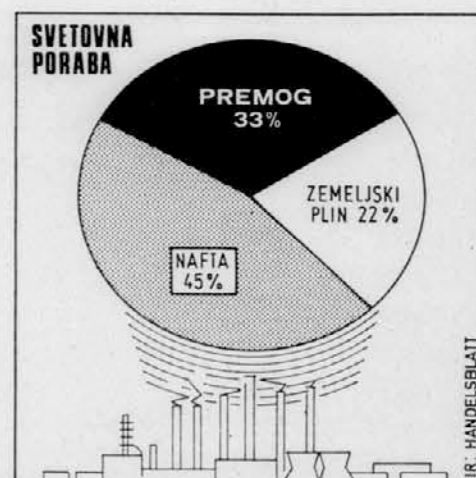
na energija (27 odstotkov), ki je bodo porabili toliko kot nafte.

Ta program se močno razlikuje od navdušenja premogovnih družb, čeprav je res, da tudi v tem vladnem programu dobiva premog večjo veljavo, kot jo ima zdaj. »Problem ni v tem, da se s premogom ne bi dalo nadomestiti nekaterih energetskih virov. Taka zamenjava je vsaj s tehnološke plati skorajda že možna, ne sicer v tolikšnem obsegu, kot si nekateri zdaj predstavljajo, toda problem nastane, ko zamenjavo gledamo z ekonomske strani. Premog, ki ga zdaj kopljejo tudi do tisoč metrov globoko, je za vsakršno energetsko porabo predrag. Povečana poraba premoga, ki jo načrtujemo za naslednja leta zato precej sloni na nakupih premoga v drugih državah, kjer je zaradi dnevnega kopa cenejši. Predvidevamo, da naj bi kar polovico vse povečane porabe premoga krili z nakupi v tujini,« trdi dr. W.Brock, svetovalec za energetska vprašanja v bonskem zveznem ministrstvu za gospodarstvo. Nedvomno pa se za temi zahodnonemškimi prizadevanji skriva posebna »strategija«: bolje je izkoriščati tiste energetske vire, ki jih je moč dobiti na svetovnem trgu in so sorazmerno poceni, kot preveč izkoristiti (beri: prekrmalu izžepati) lastne energetske zaloge. V tujini kupljen premog je sorazmerno poceni in nemški energetiki se nameravajo še nekaj časa opirati na uvožen premog.

V **Franciji** je država vzela v varuštvo tiste, ki se preusmerjajo k premogu. Od prvega junija imajo vsa industrijska in kmetijska podjetja, ki so se voljna znova okleniti premoga, pravico do posebnih državnih premij, podobnih tistim, kakršne že dve leti veljajo v sklopu varčevanja z energijo. Poučen primer: neki industrialec s severa se je moral odločiti, ali bo novo naložbo zasnoval na nafti ali premogu. V prvem primeru bi ga oprema stala 10,7 milijona frankov, v drugem 23 milijonov. Toda pri sedanjih cenah goriva bi pri nafti dražjem premogu vsako leto prihranil 3,6 milijona frankov in naložbo tedaj pokrili v 3,4 leta. Z novimi premijami bo lahko to obdobje skrajšal celo na 2,6 leta.

Sicer pa Francija v naslednjih 10 letih ne bo bistveno povečala absolutne porabe premoga zaradi dveh razlogov: velikopoteznega jedrskega premoga in pomanjkanja domačega premoga.

Tudi Francozi so ugotovili, podobno kot Zahodni Nemci, da jih uvoženi premog stane, po nekaterih ocenah, celo za 60 odstotkov manj, kot premog, izkopen v sorazmerno bori francoskih ležiščih. Francozi so poglavito skrb namenili utrjevanju trgovskih odnosov z dosedanjimi glavnimi dobavitelji (ZRN, Južnoafriška republika, Poljska, ZDA in Avstralija), hkrati pa bodo nastopili kot partnerji pri izkoriščanju nekaterih velikih rudnikov v Kanadi in Kolumbiji.

Veliko skrb v Franciji namenjajo novim tehnologijam izkoriščanja premoga. Letos so Francozi, denimo, za raziskave pri uplinjanju premoga namenili 45 milijonov frankov. Vlada upa, da bodo tako premije kot novi tehnološki postopki v naslednjih letih spodbudili industrijo k rabi premoga, ki ji je v prejšnjem stoletju navsezadnje omogočil gospodarski razcvet.

V **Veliki Britaniji** se zavedajo, da bodo zaloge naravnega plina in nafte v Severnem morju pričele naglo padati že pred koncem stoletja. Vlada je skupaj z National Coal Board in sindikati izdelala tripartitno študijo o politiki premogovne industrije do leta 1985. Po njej naj bi dotlej vsako leto izkopal 120 milijonov ton premoga v globinskem kopu, površinski kop pa povečali na 15 milijonov ton letno. Celotna naložba za uresničenje načrta stane (po cenah iz marca 1977) okrog 3,7 milijona angleških funtov. K temu so Britanci izdelali dodaten plan do leta 2000, ko naj bi premogovne zmogljivosti države povečali za dodatne 4 milijone ton premoga letno.

Sicer pa po oceni strokovnjakov Britanija zamuja na področju jedrske energije, kjer svojih prednosti ni razvila tako, kot so pričakovali. Počasnejši rast jedrske energije pripisujejo predvsem zamudam proizvajalcev in dobaviteljev ter visokemu povečanju stroškov.

Državna podpora premogarjem

Na **Japonskem** je največja zadrega gospodarskih strategov predvsem iskanje ravnotežja med gospodarsko rastjo in porabo energije. Po japonskih načrtih mora družbeni proizvod rasti po šestodstotni letni stopnji, zelo naglo, po pet odstotni stopnji, pa tudi po letu 1985. Takšne ambicije zahtevajo ustrezno povečanje naložb v energijo. Toda slabe možnosti uvoza, ki so postale očitne zlasti po zapletu v Iranu in Afganistanu, pa tudi obveznosti, ki so jih glede varčevanja z energijo sprejeli na tokijskem vrhu, silijo vlado k novim energetskim rešitvam, pa četudi bi bile dražje.

Nobena skrivnost ni, da delajo najboljši strokovnjaki Japonske pri raziskovanju alternativnih virov energij, ki naj bi po njihovem prepričanju dokončno zamenjale nafto in premog. Po japonskih načrtih bo poraba energije leta 1995 takšna: nafta bo obsegala 43,1 odstotka celotne porabe (leta 1978: 74,5 odstotka), nuklearna energija 14,3 odstotka (2 odstotka), uvoženi premog 16,5 odstotka (11,6 odstotka), domači premog 1,8 odstotka (3,2 odstotka), uvoženi plin 8,7 odstotka (2,9 odstotka), vodna energija 4,6 odstotka (4,8 odstotka), geometrična energija 1,8 odstotka, sorazmerno visok delež pa tudi novi energetske vire, ki naj bi obsegali 7,6 odstotka (leta 1978 le 0,1 odstotka).

Po belgijski načrtih zapisanih v »Beli knjigi« ministra Claesa nameravajo v **Belgiji** predvsem obdržati dosedanje količine izkopa, torej dobrih 7 milijonov ton na leto. Ministrstvo je naročilo podrobno študijo o možnostih povečevanja domačega izkopa do konca stoletja. Pri tem se v Bruslju jasno zavedajo, da brez subvencij za premogarje tudi v prihodnje ne bo šlo.

Tudi Italijani se resno pripravljajo na večjo uporabo premoga. Ker ga še nekaj let ne bo dovolj iz domačih rudnikov, v osprede načrtov postavljajo uvoz. V Italiji bi že zdaj povišali uvoz, ko jih pri tem ne bi uviralo pomanjkanje vodnih terminalov in neustrezna železniška mreža za prevoz po kopnem. V Rimu resno preiščujejo o gradnji posebnega »premogovoda« od Poljske do Trsta.

Drugo vprašanje je ohranjanje čistega okolja v bližini termocentral. Glede tega iščejo v Italiji originalne rešitve. Zlasti razmišljajo o uporabi pepela v kmetijstvu in pri gradnji avtomobilskih cest. Sicer pa italijanska podjetja iščejo nahajališča premoga v Virginiji (ZDA), Kolumbiji, Avstraliji in Južni Afriki. Po vladnem sklepu bo privatne uvoznike že v bližnjih letih zaradi učinkovitejših preskrbe zamenjala državna družba AGIP.

Ameriški interes za razvoj premogovne proizvodnje kaže predvsem okrog 90 milijard dolarjev vreden program, ki naj bi v naslednjih 5 ali 7 letih pospešil proizvod-

njo nafte in plina iz »nekonvencionalnih« virov. V **ZDA** že imajo okrog 20 poskusnih obratov te vrste, ki temeljijo na tehniki, ki jo je razvila Nemčija pred vojno in jo za zdaj v veliki meri izkorišča samo Južna Afrika. Kakorkoli, podatkov o rentabilnosti te proizvodnje še niso objavili.

Interesi naftnih družb

Zanesljivo znamenje zanimanja za premog so načrti ameriških naftnih kompanij, ki so kupile veliko število rudnikov v ZDA in se spustile v vrsto projektov za proizvodnjo nafte iz premoga.

Ker pa je osrednji ameriški energetske problem nafta, ne pa proizvodnja električne energije, v ZDA v splošnem prevladuje mnenje, da bo razmah izkoriščanja premoga nagel, čeprav ne tako hiter, kot je predvidevala administracija v svojem energetskem načrtu. Ena od verjetnih možnosti je večji izvoz ameriškega premoga v tujino in tudi jugoslovanski trgovci v New Yorku so že dobili nekaj takšnih ponudb.

V **Sovjetski zvezi** delež premoga v energetski bilanci od leta 1950 naprej pada: leta 1950 je bil 66 odstotkov, leta 1960 54 odstotkov, leta 1970 35 odstotkov in predlankim le še 27 odstotkov. Toda to ne pomeni, da se v ZSSR obračajo stran od premoga. Nasprotno, načrtujejo, da bodo odprli milijardne zaloge v Sibiriji in Kazahstanu, v glavnem na dnevnih kopih.

Poglavitni problem Sovjetske zveze so daljave. Kasko-Ačinski bazen je tako daleč od evropske Rusije, kot če bi v Slovenijo vozili premog iz Kanade. Problem je tudi v tem, da je čežurska Sovjetska zveza industrijsko slabo razvita in je treba najprej premog spremeniti v električno energijo in ga tako prenesti do kraja porabe. Treba je torej zgraditi takšne daljnovode, na katerih bi se izgubilo čim manj energije. Po pisanju namestnika ministra za energetiko in elektrifikacijo Falaljejeva v Sovjetski zvezi že gradijo 1500 kilovoltne daljnovode, ki so kajpada mnogo močnejši od 380 kilovoltne, kakršnega gradimo za Jugoslavijo.

Kakšen problem je prevoz, pove podatki, da so imeli v Donbaškem bazenu, torej sredi industrijsko razvite evropske Rusije, ob koncu lanskega leta 8 milijonov ton premoga v skladiščih, ker ni dovolj vagonov, da bi jih razvozili. Industriji pa je ta čas premoga primanjkovalo.

Tudi v Sovjetski zvezi zapirajo nerentabilne premogovnike. Po letu 1960, se je število rudnikov zmanjšalo za 1,7-krat. Proizvodnost na rudnik se je povečala za 1,8-krat, na človeka pa za 1,7-krat. Predvsem odpirajo dnevne kope, kjer je po sovjetskih računih proizvodnja za 4,5-krat cenejša kot v jami. Zdj pridobivajo iz dnevnih kopov že 35 odstotka premoga... V Kasko-Ačinskem bazenu je sloj premoga debel čez sto metrov in je celo cenejši kot sta plin in nafta. Zdj znane zaloge so 447 milijard ton, nahajališče pa se razteza na področju, širokem za dve Sloveniji. Tod naj bi nakopali po milijard ton premoga na leto, medtem ko so ga na vsem svetu leta 1978 le 3,5 milijarde.

Sicer pa Sovjetska zveza v svojih energetskih planih daje poseben pomen jedrski energiji. Samo letos bodo zmogljivosti nuklearke večje za eno tretjino. Ob koncu prejšnjega meseca so pognali prvo jedrsko elektrarno na hitre neutrone, ki proizvajata atomsko gorivo – iz urana nastaja plutonij. Dosej so imeli le eksperimentalno elektrarno te vrste. V celem bo v Sovjetski zvezi prva med energijami jedrska. Premog naj bi bil na drugem mestu.

Črni premog za kemično industrijo

Poljaki načrtujejo globoko spremembo zdajšnje strukture porabe energije. Ob koncu stoletja naj bi iz rjavega premoga dobivali 40 odstotkov električne energije in njegovo proizvodnjo povečali od sedanjih 40 milijonov na okoli 250 milijonov ton. Jedrske centrale bodo zagotovile nadaljnjih 30 odstotkov električne energije, preostalih 30 pa reke, črni premog in nekatera druga goriva. Pri tem pa zmanjšanje deleža črnega premoga ni omejeno z zalogami. Nasprotno, Poljska bo leta 2000 izkopal okrog 300 milijonov ton črnega premoga na leto. Toda ta premog naj bi šel v kemično predelavo in tod zamenjal nafto.

Pri razvoju kemije premoga Poljaki sodelujejo z ameriški, zahodnonemškimi in drugimi znanstvenimi ustanovami. Naložbe bodo zelo drage, ugotavljajo Poljaki: za tovarno, ki bi iz premoga vsako leto izdelala 3 milijone ton bencina, bo potrebno prav toliko denarja, kolikor so ga porabili za največji metalurški kombinat – jeklarino »Katowice«.

Nova tehnologija izkoriščanja premoga je v središču pozornosti tudi v **Afriki**, torej pri njenem največjem proizvajalcu Južni Afriki. Kmalu se utegne zgoditi, da bo Južna Afrika postala pomembna izvoznica nafte, ki jo bo pridobila iz svojih orjaških zalog premoga. Južnoafriška vlada daje po tri milijarde randov (okrog 263 milijonov dolarjev) letno za razvoj alternativnih virov energije. Največ investicij je šlo v razvoj projektov za predelavo premoga v nafto. Z ameriško, japonsko in zahodnoevropsko finančno pomočjo se s tem Južna Afrika uvršča med pionirje v razvoju te tehnologije in kot pričakujejo, bo postala vodilna svetovna izvoznica te tehnologije.

Lepe izgleda za razvoj premogovne industrije ima tudi sosednji Zimbabve, kjer je kake 4 milijarde ugotovljenih zalog premoga. Največ v Wankieju, 80 kilometrov jugovzhodno od Viktorijinih slapov. V zadnjih petih letih se je proizvodnja premoga v deželi povečala na dobre 3 milijone ton. Ker je nova vlada Roberta Mugabeja napovedala postopno socialistično preobrazbo dežele in odpiranje novih delovnih mest za milijonsko množico brezpo-

selnih Afričanov, je pričakovati, da bo vloga premoga v razmahu zimbabvijske industrije še zrasla. Povsod drugod po črni celini pa je vloga premoga v energetskih bilancah zanemarljiva, tako v Alžiriji in Nigeriji, koder ga je nafta docela potisnila v kraj, kot v drugih državah, ki ga imajo na voljo v manjših količinah in za povrh še slabše kakovosti. V večini afriških držav je gospodarski razvoj čedalje bolj neusmiljeno vkleščen v naftni primež.

Kako rudnike bolje izkoristiti?

Tudi v **Jugoslaviji** smo v novem srednjeročnem planu premogu prisodili dosti večji pomen. Do leta 1985 naj bi se poraba povzpela na 85 milijonov ton, zmogljivosti premogovnikov pa na 90 do 95 milijonov ton. Vendar bo treba samo za termoelektrarne zagotoviti okoli 68 do 70 milijonov ton.

Načrtovalci računajo, da bi tak razvoj lahko zagotovili s kakimi 40 milijardami dinarjev, rudarji pa trdijo, da jim je za te naložbe potrebnih 72 milijard dinarjev. Razliko gre pripisati predvsem temu, da rudniki sami nimajo dovolj lastnih sredstev za razvoj, da se mnogi med njimi ubadajo z izgubami, pomanjkanjem delovne sile, strokovnjakov itd. Rudarji so že od sedanjega srednjeročnega plana pričakovali, da jim bo odmeril naložbe v znesku 16 milijard dinarjev, v plan pa je prišlo le 10 milijard dinarjev. Pri vsem tem je treba povedati, da ne gre samo za naložbe v nove rudnike ali razširitev sedanjih, treba je tudi doseči, da bomo premog bolje izkoristili kot doslej, kar je nujno sprelo slabše kakovosti domačega premoga in nizke stopnje produktivnosti naših rudnikov.

Poseben »Program dolgoročnih ukrepov za racionalizacijo, substitucijo in varčevanje z energijo«, ki ga je sredi maja sprejel ZIS, omenja, da je učinkovitost izbrane rezerve v primarni energetski zlasti očitno pri izkoriščanju črnega premoga, kjer dosega približno 36 odstotkov, medtem ko je v Evropi 60 odstotka. Dosej dosežena stopnja mehanizacije pri jamski proizvodnji premoga se pri nas giblje okrog 37 odstotkov in zato je tudi produktivnost dela v naših podzemskih rudnikih črnega in rjavega premoga dvakrat nižja kot v rudnikih ZRN ali Poljske.

Sicer pa naši energetske načrti temeljijo na najbolj smotni kombinaciji predelave premoga v elektriko, plin, surovine za kemično industrijo, sušeni lignit in polkoks, ki bi dal čim boljše izkoristek kalorij. Po novem načrtu se morajo večati tudi proizvodnje drugih pomembnih virov energije: proizvodnja domače nafte naj bi naraščala za 2,7 odstotka na leto in se od sedanjih 4,2 milijona ton povzpela v leto 1985 na 4,8 milijona ton. Z letno stopnjo rasti 9 odstotkov bi prišli z letošnjih 2,6 milijarde kubikov naravnega plina konec naslednje petletke na 4 milijarde kubikov. Proizvodnja električne energije bi rasla za okoli 6,7 odstotka na leto, kar pomeni, da bi se od letošnjih 60 milijard kWh povečala v leto 1985 na 81 do 83 milijard kWh. V tem planu računamo tudi za začetkom obratovanja rudnika urana Žirovski vrh z letno proizvodnjo 120 ton koncentrata uranove rude.

Kar velja za celotno državo, velja tudi za Slovenijo. Pri tem pa so v središču pozornosti tudi v **Sloveniji** predvsem raziskave novih ležišč premoga. V petih letih naj bi odprli nov premogovnik rjavega premoga v Dolu pri Hrastniku, do leta 1990 pa na novo še jame v Trobnem dolu, v Globokem pri Brežicah in premogovnik Krmelj.

Velenjski premogovnik lignita naj bi v tem času povečal odkop na 4,7 milijona ton letno, novi premogovnik Globoko pa okrepil letno proizvodnjo za 200 tisoč ton. Premogovniki rjavega premoga, ki so že odprti, naj bi v desetih letih dali 2 milijona ton na leto, novi pa še dodatnih 240 tisoč ton. Vendar bo premoga za slovenske potrebe še vedno premalo, zato bo ena od močnih postavk energetske politike v prihodnjih letih sodelovanje s premogovniki in termoelektrarnami v drugih republikah.

Premog torej dobiva trdnjši položaj v energetskih planih in to vlogo bo v naslednjih letih obdržal ali sorazmerno povečal. Iluzorno bi bilo misliti, da lahko premog razreši vse energetske probleme. Njegova uporaba je mnogo bolj omejena kot uporaba nafte in drugič, ponovno uveljavljanje premoga ovirajo pregloboke, preveč oddaljene ali borne premogove plasti.

Poglavitno energetske vprašanje današnjega sveta ni električna energija, ki jo je mogoče ekonomično proizvajati iz premoga, temveč nafta, katere proizvodnja iz premoga je še vedno sorazmerna draga. Če so stroški pridobivanja sode nafte na Bližnjem vzhodu okrog dolar, pravijo strokovnjaki, je proizvodnja enakoverne količine energije v obliki tekočih goriv iz premoga – vsaj po zahodnoevropskih tehnoloških postopkih – skoraj 50 krat bolj draga.

Značilno je, da zaradi ekoloških, transportnih in drugih zagrad tudi pri proizvodnji električne energije v večini držav – celo v Sovjetski zvezi, ki ima največ ekonomičnih odprtih kopov – jedrsko energijo postavljajo pred premog. Nekateri, ki imajo največ premoga, pa razmišljajo, ali ga ne bi bilo mogoče bolj smotno uporabiti v kemiji.

Za premog, kratka, velja enako kot za vse druge energetske vire: naglica njegovega ponovnega uveljavljanja je odvisna predvsem od hitrosti naraščanja cen nafte. Vsekakor pa si vsak dober gospodar prizadeva izkoristiti tiste vire energije, ki jih ima doma. V času veržnih podražitev nafte so dolgoročno rešitev le večje naložbe v domačestne domače vire energije. Ta, to velja tudi za premog, je za zdaj še draga, vendar z zornega kota energetske samostojnosti še vedno najboljša rešitev.

Pripravil Dušan Snoj

Okrogla miza o bankah in denarju

Gospodarstvo ima malo denarja, a tudi ta je silno razpršen

Boljša finančna organiziranost bi lahko bistveno znižala stroške gospodarjenja

Kakšna je zdajšnja preskrbljenost gospodarstva z denarjem - tako z obratnim kot s tistim za obnovo in razvoj - in kakšne ovire so zaradi zdajšnjega načina gospodarjenja z denarjem tako v gospodarstvu kot v bankah in širše v družbi. O tem smo se pogovarjali še nekaj ur pred objavo devalvacije. Na pogovoru pa so sodelovali: Franci Gerbec, član izvršilnega odbora gospodarske zbornice Slovenije, Jože Gruškovnjak, direktor oddelka za denarno kreditno poslovanje v Narodni banki Slovenije, Ivan Muhič, namestnik predsednika SOZO Emona in predsednik izvršilnega odbora Gospodarske banke, Ivo Pariš, vodja sektorja združevanja dela in sredstev Ljubljanske banke združene banke, Berta Petrovič, direktorica finančnega sektorja Metalne, Matija Škof, pomočnik generalnega direktorja Slovenijalesa, in Lojze Zamernik, vodja skupine za sistemska vprašanja LB ZB. Iz uredništva Dela in Gospodarskega vestnika pa so v pogovoru sodelovali Franjo Krivec, Dušan Skok in Ilja Popit, ki je pogovor pripravil za objavo.

DELO: Kako je s plačilno sposobnostjo v bankah in kako potekajo posojila?

MUHIČ: V gospodarski banki imamo že dobro leto težave z likvidnostjo. Šele pred nekaj dnevi smo odobrili prva posojila za razširjeno reprodukcijo. To pomeni, da za te namene pol leta nismo ničesar odobrili. Pravi vzrok za to je ta, da gospodarstvu ostaja premalo denarja, ker je sorazmerno nizko akumulativno. Drugi vzrok pa je, da smo v infrastrukturo in velike prednostne naložbe vložili zelo velike vsote denarja. Kar se tiče Slovenije, mislim s tem na plinovod, tovarno sladkorja, jedrsko centralo, ceste in drugo. Zadnje štiri, pet let delež denarja gospodarstva v celotnem de-

Eno devizo hočejo razdeliti na deset različnih računov pri različnih temeljnih bankah. Te povezave bi morala urediti združena banka. Tudi posojilno denarna politika je večkrat prepuščena sama sebi in neučinkovita. Zdj nas je spet privedla do manjše likvidnosti. Morali bi jo izvajati skupaj z vsemi drugimi ukrepi gospodarske politike.

narju banke pada iz leta v leto. Na drugi strani pa izredno narašča delež denarja prebivalstva in negospodarstva. Ker na žiro računih gospodarstva ni denarja, so naložbe razdrobljene in se mora to za vsako denarno malenkost obračati na banko.

DELO: Je v Emoni kaj boljše?

MUHIČ: Tako v bankah, gospodarstvu in političnih organih govorimo, kako bi moralo teči združevanje denarja. Bistvena težava pa je v tem, da je denarja premalo. Naše organizacije, ki so združene v sozvođu Emona, so dale lani v poslovni sklad 230 milijonov dinarjev. Od tega smo morali 55 odstotkov ali več kot 120 milijonov združevati na podlagi zakonskih predpisov ali po samoupravnem sporazumu. Tako nam je 10.000-članskemu kolektivu ostalo 110 milijonov dinarjev, s čimer moramo postaviti samo dva marketa. Tu je vzrok, zakaj neposredno združevanje denarja ni tolikšno, kot bi želeli.

DELO: Ali veljajo takšna razmerja tudi za celotno Ljubljansko banko?

PARIŠ: Delež denarja gospodarstva je le še za nekaj desetink višji od deleža denarja prebivalstva. Od celotnega denarja Ljubljanske banke je delež denarja gospodarstva 29,8, delež prebivalstva pa 28,9 odstotka.

DELO: Kaj pa delež posojil?

PARIŠ: Seveda je največ sredstev usmerjenih v gospodarstvo. Sicer pa dajo v podjetjih od vsega zneska, ki je namenjen za reprodukcijo, polovico za izpolnjevanje samoupravnih obveznosti, polovico pa za odplačilo posojilnih obrovov. V večini podjetij je obvezna amortizacija edini vir lastnega denarja za naložbe, s katerim razpolagajo. Če bi dosegla večji dohodek, bi bile tudi naložbe lahko večje. Premajhna storilnost, premajhna uspešnost naložb ipd. pa kritna dohodek. Čeprav govorimo, naj bi dohodek merili po vloženem delu, ga ne. Pri tem pa cene niso krive za vse, tudi banke niso krive vsega, kar se dogaja. Denar, s katerim razpolagajo delovne organizacije, je razdrobljen. Zdj je denar resnično prvič v tozidih. V delovni organizaciji je torej na večih žiro računih. Treba

bi ga bilo združevati. Za združevanje v okviru ozda ali interne banke pa je malo zanimanja. Pa tudi zakonski predpisi ne dovoljujejo tako uspešnega delovanja, kot so si ga bili zamislili. Ponokod očitajo internim bankam, da se obnašajo kot bive finančne direkcije, pa tudi, da so zaprte v določeno območje.

DELO: Se nad obvezno rezervo pri Narodni banki ne pritožujete?

PARIŠ: Obvezno rezervo pretaka centralna banka z reeskontom. Po moji oceni dela to mimo združenega dela. Težava je tudi s plačilnim prometom, koder je ogromno denarja. Samoupravno združevanje tega denarja pa ni zaživel. Zadovoljujemo se najbrž le z ugotovitvijo, da je to stvar združenega dela.

DELO: Slišali smo, da vseh težav gospodarstva ni kriva le banka. Morda ji v Metalni vendarle očitate, česa ne stori, kar bi lahko?

PETROVIČEVA: Mogoče bi ji lahko priporočili, naj bo stvarnejša pri združevanju denarja med temeljno in združeno banko. Edino področje, koder ji v Mariboru ne bi mogli očitati, da ni prožna in hitra, so posojila za pripravo izvoza, naraščajo tudi druga posojila. Če pa bi se šteli potrebe, bi ugotovili, da je zbrani denar kos le tridesetim odstotkom potreb.

DELO: Kako pa je znotraj Metalne? Znano je, da si morate kot izdelovalci opreme izposojati veliko obratnega denarja.

PETROVIČEVA: Znotraj Metalne nam manjka za 400 milijonov dinarjev posojil, a letos še nismo dobili niti dinarja posojila. Za nas mora biti naložba, ki naj nam omogoči trimesečno delo, vredna vsaj 100 milijonov dinarjev. Pri vsaki takšni naložbi pa se delo še ne začne že takrat, ko pogodbo

Berta Petrovič

podpiše. Vsak investitor tudi zahteva, da mu prodaja na up. Bančna pravila dopuščajo kreditiranje le do 50 odstotkov vrednosti opreme, in le izjemoma do 70 odstotkov. Rok vračila pa je pet let. Težavno je potem dobiti delo, če postavi naročnik pogoj: daj 70 odstotkov, pa dobi delo. Prodajati moramo zunaj Slovenije. Tam se srečamo na primer z »Djurom Djakovičem«, ki ima veliko lastnega denarja. Nam pa ostane edini vir banka.

DELO: Nimate v okviru strojegradnje nobenih možnosti, da bi prišli do denarja?

PETROVIČEVA: Ne, ker smo vsi v enakem položaju, tako Litrostroj, STT in Gostol.

PARIŠ: Glede posojanja za serijsko opremo se ne strinjamo povsem s tovariščo Petrovičevno. Ne gre pozabiti, da hoče zgolj združena strojna industrija Slovenije za 1,2 milijarde posojil zanjo. Vsa letošnja posojilna sposobnost bank pa je le dvakrat tolikšna. Postavlja se tudi sistemsko vprašanje posojanja za prodajo. To, kar je zdaj, je zmešnjava. Zahtevajo celo 70-odstotno kreditiranje, pa ne le za dve ali tri leta, ampak vztrajajo, da bi banka posojala za nove naložbe. Poučen je tudi primer ljubljanske Toplarne. Ta je pri zbiranju ponudb dala prednost nekaterim podjetjem, ker so ponudila večji svoj delež. Po letu dni pa je eno takšno podjetje s Hrvaškega priznalo, da takšnih posojil ne more zagotoviti, in zahtevalo: ali se zadovoljite z manjšim posojilom ali pa dela ne prevzamemo in bo zamuda. Te reči niso urejene.

PETROVIČEVA: Všeč mi je, da je predstavnik banke priznal, da je pri posojanju za prodajo investicijske opreme »zmešnjava«. Zgodilo se nam je že, da v tekmi s tujimi ponudbeniki nismo dobili dela, čeprav smo ponudili celo 80 ali 90 odstotkov posojila in 7-odstotne obresti. Pri večjih naročilih bi se morali v Jugoslaviji dogovoriti, koliko bo kdo ponudil. Tako pa se mi držimo 50 odstotkov vrednosti opreme, mimo pa pride nekdo, ki mu Beograjska banka zagotovi več in je tekme konec.

DELO: Je s prodajo pohištva kaj lažje?

ŠKOF: Pri izvozu imamo še večje težave. V Slovenijalesu smo eden največjih jugoslovanskih izvoznikov pohištva. V prvih štirih mesecih letos smo izvozili za 60 odstotkov več kot v enakem obdobju lani, a zaradi finančnih ovir ne bomo mogli nadaljevati takšne širitve izvoza. Zaradi zamud pri izplačevanju 30-odstotne izvozne spodbude moramo zbirati velike vsote iz svojih virov. Spodbude smeš zahtevati šele, ko pride denar od prodanega na devizni račun. Ta denar prispe na račun v štirih do petih mesecih po izvozu. Tedaj uveljavljamo zahtevek za izvozno spodbudo in nam v naslednjih treh do štirih mesecih ugodijo. Vendar do konca tistega četrtletja še ne izplačajo. Nato pa ne dajo gotovine, ampak menico, ki da denar šele čez 60 do 90 dni. Potemtakem smo 14 mesecev brez tega denarja. Zgolj zaradi teh zamud ima Slovenijales zvezanih okrog 500 milijonov dinarjev. Težave pa so tudi s posojili za pripravo izvoza, ker banke nimajo denarja.

GERBEC: Izvozna usmeritev je po družbenem dogovoru po pomembnosti prva. Kaj se potem ne postavlja kot najnost, da bi moralo tudi kreditiranje izvoza in posojanje za neizplačane izvozne spodbude dobiti brezpogojno prednost?

DELO: Je zbornica za to?

GERBEC: Menimo, da bi to prednost morali zagotoviti in dati manj za druge name-

Franci Gerbec

Matija Škof

ne. Ugotavljamo sicer, da ni denarja, a se moramo vprašati, zakaj ga ni.

ŠKOF: Sem za to usmeritev, a moramo biti stvarni. Resolucija govori o tem, a nismo povedali, komu naj vzamemo ta denar.

MUHIČ: Na zadnji seji smo sklenili, da bo gospodarska banka posojala za izvozne spodbude. Prvo vprašanje je, kje je območje, kjer so veliki izvozniki. Drugo pa je trditve temeljnih bank, da že zdaj polovico preostega bančnega denarja tako ali drugače združujejo. Vprašanje je torej, ali lahko

v okviru združene banke še več združujemo.

GERBEC: Vsi hočemo vse poriniti na vzajemno združevanje denarja. Ali ni izvoz takšna skupna korist Slovenije in Jugoslavije, da bi zaslužil prednost v tehtanju drugih ponujenih skupnih interesov?

ŠKOF: Vprašanje je, kaj hočemo. Vzajemno združevanje ima prednosti in slabosti. V politiki se nagibamo k temu, da ne bi združevali vzajemno, ampak le za opredeljene namene. Več let smo poskušali, da bi Narodna banka posojala za izvozne spodbude.

DELO: Izvoz je potreben, vendar je težko pričakovati od Narodne banke, naj posodi, čeprav načelno nima kaj posoditi.

GRUŠKOVNJAK: Smo v čedalje večji stiski, kako zadovoljiti nasprotujoče si zahteve. Gospodarstvo hoče več denarja tako od bank kot od Narodne banke. Denarnoposojilna politika pa odmerja obtok v skladu z načrti. Izvoz je seveda treba podpirati. Ustava pravi, da z ukrepi posojilno denarne politike ne smemo nikogar spraviti v neenakopraven položaj pri opravljanju dejavnosti in pri pridobivanju dohodka. Z zdajšnjimi selektivnimi posojili pa jih v to neenakopravnost spravljamo. Če dajemo ta posojila za kmetijstvo, izvoz, prodajo domače opreme ipd., pomeni, da vsako podjetje takšnega posojila ne more dobiti. Druga neenakopravnost pa je v tem, da so ta posojila po nižji obrestni meri. Narodna banka se namesto tega zavzema za večjo monetizacijo, koder bi bili enakopravni vsi, in za čimmanjšo obvezno rezervo.

DELO: Denarni obtok se najbrž vendarle ne ravna le po načrtih. Lani se ni povečal v skladu z rastjo družbenega proizvoda. Ta proizvod se je povečal v Jugoslaviji zneskovno za 31 odstotkov, količina denarja v obtoku pa le za 17 odstotkov. Letos je podobno. Zgolj v prvih petih mesecih letos so cene višje za 13,6 odstotka, denarni obtok pa naj bi se v polletju povečal le za 10 odstotkov.

GRUŠKOVNJAK: Tu je res razkorak. Zaradi deviznih transakcij je lani prišlo do velikega odtoka denarja iz gospodarstva. Če bi hotela Narodna banka nadomestiti odtov, bi to delovalo zelo destabilizirajoče. Bistvena razlika letošnjega načrta pa je ta, da ne zahteva uskladitve obtoka z resnično rastjo družbenega proizvoda, ampak le s predvidenim povečanjem tega proizvoda. Res je, da gospodarstvu ostaja vse manj denarja. Če pa smo ga zdaj razgubili še po številnih žiro računih, ga je v resnici še manj.

GERBEC: Velike težave so zaradi pododvajane porabe neposredne emisije za plačevanje federacije in številnih drugih namenov. Tako je prostor za druge izredno zožen. Boj za uporabo dohodka za različne družbene potrebe je izredno težak in pose-

Jože Gruškovnjak

Lojze Zamernik (foto: Marjan Zaplatil)

ga še v tisto, kar je bilo doslej namenjeno za vnovčenje blagovnih skladov.

ZAMERNIK: Razdrobitev denarja tako navpično kot horizontalno je popolna. Mislim, da smo gospodarstvu onemogočili smotno gospodariti celo s tistim plačilnim denarjem, z akumulacijo, s katero razpolaga. Z združevanjem denarja na ravni delovnih organizacij, sozvođu itd. so velike težave. Ne razumem pa, da o tej razpršenosti, torej o neemožnosti povezave tega denarja, govorimo že dve leti. Dali smo določeno jasne predloge, kaj je treba storiti, da bi zaživele interne banke. A zgodilo

Nekaj ugotovitev iz pogovora:

- delež denarja gospodarstva v denarju bank že nekaj let pada;
- denar za naložbe, s katerim razpolagajo v gospodarstvu, je silno razdrobljen;
- pri delitvi in zahtevah posojil za prodajo opreme v Jugoslaviji je velika zmeda;
- od prodaje izdelkov do prejema denarja za izvozne spodbude mine tudi po 14 mesecev;
- posojila Narodne banke za posebne namene ustvarjajo neenakopraven položaj, kar nasprotuje ustavi.

se ni nič. Mislim, da je skrajni čas, da se o tem začnemo resno pogovarjati. Tudi zaradi te nemožnosti uporabe svojega lastnega denarja se posojilna razmerja razvijajo čez vse normalne potrebe. Nikakor ne pride do nečesa, kar bi bistveno zmanjšalo posojilna razmerja, stroške poslovanja in povečalo gibčnost, namreč do tekočega računa itn. Pred dvema letoma smo plačilni promet med tozdi v okviru delovnih organizacij praktično izenačili s plačilnim prometom med drugimi subjekti, kar je nevzdržno. Če že govorimo o stabilizaciji, sem prepričan, da je prav finančna organiziranost ena izmed ogromnih rezerv, ki bi lahko bistveno znižala stroške, vključno s plačilnim prometom. Ali se tega zavedamo in delamo v tej smeri?

GERBEC: To je vse zelo res. Le 13 odstotkov vseh obratnih sredstev je denar. Zdj težje ozdi k velikim zalogam reprodukcijskega materiala, ker je vlaganje v materialne dobrine najboljše zavarovanje zoper inflacijo.

ZAMERNIK: Tozdi se vedno obnašajo smotno. Na ravni narodnega gospodarstva pa je potem popolna zmeda.

GERBEC: Ta vprašanja so mož s tisoč obrazy.

ŠKOF: V bistvu se nismo nikoli bolj poglabljali v gospodarjenje z denarjem. Nekateri še vedno mislijo, da je denar samo obroben, manjalni posrednik. V resnici pa z denarnim gospodarjenjem gospodarimo z drugimi sredstvi. To vprašanje se pojavlja že v temeljni organizaciji. Nadaljuje se v temeljni banki, potem pa tudi v Narodni banki. Kar bi lahko združili v okviru ene učinkovito organizirane finančne službe ali interne banke, drži zdaj vsak tozdi zase.

PARIŠ: Banka združuje in daje precej denarja za železnico. Zanimivo pa je, da je seštevek vsega denarja na žiro računih železnice večji, kot so posojila za posodabljanje železnice. Res je, da železnica tega denarja z žiro računov ne sme uporabljati

Ivan Muhič

za naložbe. Ob preučevanju zalog premožnosti v soštanjski elektrarni smo sešteli tudi vse žiro račune elektrogospodarskih podjetij in posojila ter ugotovili skoraj milijardo dinarjev razlike na žiro računih. To se dogaja kljub temu, da elektrogospodarstvo vse občane zaradi prenizke cene v precejšnji meri kreditira. Če bi tudi druge sešteli denar na žiro računih tozdo in ga primerjali z obsegom potrebnih naložb, bi prišli verjetno do podobnih ugotovitev.

DELO: Ali imate tudi v Metalni takšne skrite zaloge?

PETROVIČEVA: Žal, pri nas jih ni. Še naprej so tudi marca največja izplačila z žiro računa za razne obveznosti, čeprav resolucija obljublja, da bodo skušali to spremeniti. Hkrati pa so običajno februarja, marca in aprila veliki nakupi materiala. Zato, da to lahko kupiš, si moraš najemati posojilo pri tistih, ki si jim bil plačal gotovino, in jim plačevati obresti. Obresti zmanjšajo naš dohodek; saj ni mogoče, da se ne bi poznalo, če si vsak mesec dolžan 50 milijonov dinarjev.

GERBEC: To, da si izposojaš v bistvu lasten denar in moraš zanj plačevati obresti, hkrati pa za svoj denar ne dobiš nič, je vsekakor zelo zamotano vprašanje, ki ga bo treba obravnavati.

GRUŠKOVNJAK: Ugotavljamo, da gospodarstvo siromašimo, da ima manj denarja in da se to preliva v negospodarske dejavnosti in k prebivalstvu. Prvi vzrok za takšno razporeditev je napaka v delitvi družbenega proizvoda. To pretakanje je tudi eden od vzrokov za nastajanje kreditnih odnosov.

ZAMERNIK: O teh posojilnih razmerjih govorimo tako, kot da so zanje krivi nekakšni bančni referenti. Kreditni odnos je le posledica spleta stvari.

GRUŠKOVNJAK: Glede na to, da oblikujemo skupno in splošno porabo z različnimi samoupravnimi sporazumi, bi morali biti veliko prožnejši pri določanju teh stopenj in jih sproti prilagajati glede na potrebe. Ne bi bilo pomembno, da bi izmišljali razne mehanizme, kako to zadrževati in deliti. Samoupravne skupnosti gospodarskih dejavnosti res po zaključnih računih zbira velika sredstva. Dalo bi se dogovoriti za nekak urnik odplačevanja tega denarja v skladu s porabo.

GERBEC: To prav gotovo niso obrobne reči. Smo pred njihovo uresničitvijo, čeprav niso majhni odpori zoper to. V teh skupnostih je namreč zelo privlačno imeti debele žiro račune in takrat, ko imajo večjo porabo, to izplačati.

DELO: Ne gre pa pozabiti zdajšnjih ugotovitev, da so pri nas obrestni preizkusi v primerjavi z inflacijo in zdajšnjimi obrestmi v tujini.

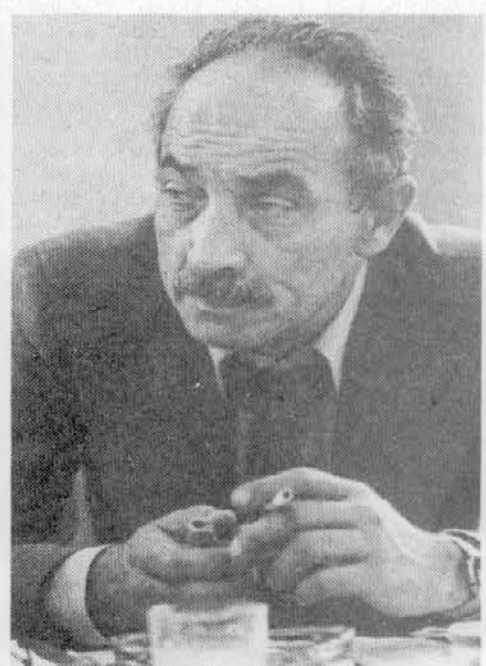
ZAMERNIK: Politiko obrestne mere je treba v resnici načeti. Zdajšnji položaj je nevzdržen.

PETROVIČEVA: Poglejmo pa tudi v zakon o obveznostnih razmerjih, kakšno obrestno mero predpisuje!

GERBEC: Ni sporno, da naš plačilni promet ni dovolj smotrn. Sporno pa je, ali mora preko računa tozda vedno iti denar, tudi če se združuje. Nekateri menijo, da bi spreminjanje tega pomenilo podpirati položaj delavca v tozdu.

ZAMERNIK: O žiro računu in pravici tozda vlada velika strokovna zmotna. Ni res, da bi tedaj, če ne bi imel žiro računa, ne mogel razpolagati s svojim denarjem, ne zagotavljati svojega dohodka in ne uveljavljati svojih pravic. Kar pa zadeva naložbe, so načrti zanje znotraj delovnih organizacij in sozvođu popolnoma neuskladeni. V bančni politiki se ne bi smeli srečevati z jato lačnih tozdo, ki notranje niso uskladili planov. Najprej jih je treba uskladiti znotraj teh enot in najti denar, tako da se pojavi banka le z dodatnim denarjem.

GERBEC: Mislimo, da bi se morali že na ravni delovne in sestavljene organizacije ter temeljne in združene banke dogovarjati za merila pokrivanja sprotnega poslovanja z lastnimi viri. Po analizi Gospodarske banke Ljubljana je za zdajšnji položaj temeljnih bank v Sloveniji eden poglavitnih vzrokov prav neustrezno, izjemno in neobičajno velik obseg pretakanja kratkoročnih virov v dolgoročne naložbe.

Ivo Pariš

MUHIČ: V Sloveniji je le 15 internih bank. Za to, da se jih boje in jih ni več, je več vzrokov. Eden je verjetno strah tozdo, da bodo v interni banki dobili oblast nad njihovim denarjem. To se je tudi dogajalo tam, koder banka ni bila dobro organizirana. Če pa da taka banka vsak dan izpisek kot SDK, ne more nihče trditi, da zaradi tega tako slabše gospodari. V Emoni smo lani v petih letih izboljšali količnik obračanja obratnega denarja ravno za polovico. Za nas je dobro, da imamo vsi žiro račune pri eni podružnici SDK. Če so žiro računi pri večih bankah, nastane nezaupanje, ali ga ne bodo združevali na račun tiste interne banke, ki ima ta račun samo pri eni. Tega se bojijo temeljne banke, občine pa stojijo za njimi. Pri elektronski obdelavi podatkov pa takšno združevanje ne bi smelo delati preglativ.

ŠKOF: V tem pogovoru smo se spravili le na eno stran. Vprašati pa bi se morali tudi, ali je upravljanje v temeljnih bankah v resnici takšno, da je učinkovito povezano z bazo. Ali v banki usklajujejo različne koristi območja, ki ga pokriva banka, in ali poslovna politika temeljne banke v resnici odseva potrebe gospodarstva takšnega območja. Smo enotno gospodarstvo, a pogledaj, kaj se dogaja na deviznem področju. Eno devizo hočejo razdeliti na deset različnih računov pri različnih temeljnih bankah ipd. Te povezave bi morala urediti združena banka. Tudi posojilno denarna politika je večkrat prepuščena sama sebi in neučinkovita. Zdj nas je spet privedla do manjše likvidnosti. Morali bi jo izvajati skupaj z vsemi drugimi ukrepi gospodarske politike.

PETROVIČEVA: ... in jo tudi spoštovati, ker je ne spoštujemo vsi.

Čas tehtanja

Devalvacija proti »razširjeni reprodukciji« nestabilnosti

Ali nas bo devalvacija že jutri rešila težav s plačilnim primanjkljajem, inflacijo in neurejenimi odnosi na tržišču?

Odločitev ZIS, sprejeta prejšnji teden o spremembi tečaja dinarja – devalvaciji za približno 30 odstotkov v primerjavi s tako imenovano košaro enajstih svetovnih valut, je opozorila na že poprej opažena svojska jugoslovanska pojava.

Prvič: če je človek, kot so že davno ugotovili filozofi in politologi, po naravi svoje biti »homo politicus«, je naš jugoslovanski človek hkrati še »homo economicus«, nadvse zainteresiran za dogodke, ki sicer kje drugje ponavadi pritegnejo samo ožji krog ljudi – gospodarstvenikov in ekonomistov. Drugič: nenavaden pojav je nagnjenje, da vsak posamičen korak gospodarske politike v hipu razglasimo za vseurejajočo in vseodredujočo.

V trenutku, ko je odlok o dokaj visoki devalvaciji dinarja pravzaprav napovedal, da naše gospodarsko življenje začenja izredno zapleteno razdobje svojih nadaljnjih tokov, oba pojava zaslužita pozornost. Prvi zaradi tega, ker je ta jugoslovanski »homo economicus« v resnici zgolj izraz našega samoupravnega sistema, izraz globoke, življenjske zainteresiranosti samoupravljalca za vse, kar se dogaja v gospodarstvu, za tisto, kar naj bi samoupravljalac jutri prelil v svojo vsakdanjo prakso dela in odločanja, zato mu še malo ni vseeno, kaj bo in kako bo. In drugi zaradi tega, ker nasproti temu in takšnemu lotevanju s polaganjem odloka o devalvaciji na piedestal vseurejajočega in vseodredujočega koraka pravzaprav umetno zbijamo vtis, da je bilo zdaj pač narejeno to, kar je bilo treba storiti, da nas bo ta ukrep že jutri rešil težav v zvezi s plačilnim primanjkljajem, inflacijo, hudo skajlenimi odnosi na tržišču. Najbolj odgovorni ljudje gospodarskega življenja niso samo enkrat ponovili, da devalvacija sama po sebi, za daljše razdobje ne uredi skoraj nič, da je to samo eden od gospodarsko najhujših in smrtonosnih korakov za ukrepe, ki naj bi šele sledili. Vendar pa oni dobro uteceni »mehanizem« za pojasnjevanje in prepričevanje »že začenja zbijati vtis, da smo zdaj tako rekoč čez noč postali konkurenčni na svetovnem tržišču, da bomo lahko izvažali, kar bomo hoteli in kolikor se nam bo zljubilo... in tako dalje in tako dalje.

Izvoz je bil nujno zlo

Ustvarjati takšno ozračje ni nikomur v prid. Niti tistim, ki so se za devalvacijo zavzemali, ne onim, ki so to odločitev sprejeli, najmanj pa gospodarstvu in samoupravljalcem v gospodarstvu. Devalvacija ima vsakakor svojo vrednost. S tem korakom predvsem v dobri meri anuliramo dosežani disparitnet med domačimi in svetovnimi cenami, zaradi česar je vsak

uvoz omogočal, da smo dobro zaslužili, izvoz pa je prenehal biti način gospodarjenja in ustvarjanja dohodka, je bil samo še nekakšno nujno zlo, da bi delovna organizacija uveljavila tako imenovane uvozne pravice. Spremenjeni tečaj bo vsakakor pomagal nekoliko pozdraviti plačilnobilančni položaj države, hkrati pa bo odprl vrata, da bi se rešili iz zdajšnje, v bistvu administrativne distribucije po posameznih območjih, najprej, kar zadeva izvozne pravice, pa tudi blago, denar in drugo. Toda devalvacija ima tudi svoje neposredne posledice. Predvsem se bo podražil uvoz, kar za dober del gospodarstva pomeni zvišati materialne stroške proizvodnje, za vsa gospodarska gibanja pa nevarnost naglih podražitev.

Zatem se bodo morala spremeniti zdajšnja paritetna razmerja med domačimi cenami, predvsem v prid energije, surovin in živil. To pomeni, da bo treba nekako omiliti pritisk, ki ga bo čutili na cene tudi zaradi

Nikakor ni umestno ustvarjati ozračja, da je bilo s samo devalvacijo storjeno tisto, kar je bilo v našem gospodarstvu treba storiti, ter da je zdaj bolnik po operaciji ozdravel in da lahko naprej živi, kot je živel doslej. Takšno ozračje v resnici samo demobilizira gospodarstvo in širšo javnost.

teh povečanih proizvodnih stroškov. Zato je ZIS hkrati z odlokom o devalvaciji sprejel tudi odlok o začasnem zamrznjenju cen. Vendar je lahko ta odlok po naravi stvari zgolj začasen, dokler ne bo opravljen končni izračun. Spremembe so neizogibne, tako kot se tudi ni mogoče izogniti temu, da bo treba prvi in drugi udarec plačati z delom dohodka organizacij združenega dela, da je mogoče oboje omiliti zgolj s precej bolj uspešnim in produktivnim gospodarjenjem. Kakršenkoli uspeh izhodi iz kaj kmalu pomenil izničiti uspeh devalvacije.

Zaradi tega, pa še zaradi marsičesa, nikakor ni umestno ustvarjati ozračje, da je

bilo s samo devalvacijo storjeno tisto, kar je bilo v našem gospodarstvu treba storiti, ter da je zdaj bolnik po operaciji ozdravel in da lahko naprej živi, kot je živel doslej. Takšno ozračje v resnici samo demobilizira gospodarstvo in širšo javnost, omejuje možnost, da bi vso pozornost in silo usmerili v tisto, kar je šele treba narediti. Zlasti pa krati možnost, da bi zelo resno in zelo odkrito pretehtali in ugotovili tiste bistvene vzroke za motnje v našem gospodarstvu, ki so tudi privedli do devalvacije. Tako zavestno ali nezavestno napeljujemo vodo na mlin prepričanja, da je dovolj sprejeti samo dva ali tri ukrepe, pa je vse lepo in prav, kar v bistvu ne pomeni nič drugega kot živeti v veri, da je vse treba ohraniti tako, kot je bilo doslej.

Ne smemo se slepiti

V razmerah, kakršne so naše, bi se morali predvsem jasno zavedati in tudi ugotoviti, da ta 30-odstotna deprecijacija tečaja dinarja ni sad naše svobodne volje in izbire, temveč da jo je preprosto terjala logika dosežanih gospodarskih tokov. Te resnice ni težko dokazati. Stopnja inflacije je v prvih petih mesecih tega leta dosegala približno 25 odstotkov, le v teh petih mesecih pa se je razmerje med našimi in svetovnimi cenami zaobrnilo v našo škodo kar za 16 indeksnih točk. Primanjkljaj je presegal vsak možen maksimum, devizne rezerve države pa so daleč zaostajale za kakršnimkoli možnim minimumom. Nikakršne ugodnejše izvozne stimulacije niso mogle več zagotoviti vsaj za silo konkurenčnosti naše proizvodnje na svetovnem tržišču, temveč je vse to samo nenehno zviševalo davke, da bi zagotovili nujna sredstva. Tako so naprej rasli inflacija in administrativno distribuiranje ter prelivanje dohodka iz rok enih v roke drugih. Nesorazmerje v cenah je že privedlo do splošne razprodaje domačih surovin (v strukturi našega izvoza znaša delež surovin kar 56 odstotkov, kot pred približno petnajstimi leti). Hkrati z rigoroznimi, administrativnimi omejitvami uvoza je to že povzročalo prekinitve proizvodnje, zdaj v tej zdi v oni tovarni, nadzorovano konjunkturo in s tem tudi nenadzorovano zviševanje cen... ustvarilo verigo vzrokov in posledic, ki so se pri priči sprevergli v nove povzročitelje motenj. Krog je bil torej sklenjen in ni bilo več mogoče naprej.

Zavestno spoznanje take resnice ima čisto posebno specifično težo. Ni potreba, da bi zdaj »ostro kritizirali« gospodarsko politiko, ki smo jo vodili v bližnji in daljni preteklosti, da bi »ostro napadali« dosežanje ravnane ali morda »postavili kakega krivca ob zid«. Ne prvo, ne drugo, ne tretje ne bi imelo nikakršnega pomena. Zavestno spoznanje je nujno, da bi lahko, izhajajoč iz tega, začeli iskati odgovor na vprašanje, kaj nenehno povzroča nestabilnost v našem gospodarstvu, in seveda tudi na drugih področjih družbene reprodukcije, je tudi v razvoju samoupravnih odnosov. Ne smemo se slepiti. Že dolga leta ugotavljamo, da so naša investicijska, splošna, skupna in vsaka druga poraba precej nad vsemi realnimi možnostmi, sprejemamo ukrepe, da bi vse te vrste porabe obzdrili – toda nenehno raste. Že dolgo sprejemamo »trdne« dogovore o politiki veliko bolj počasnega gibanja cen, sestavljamo ukrepe za njihovo zamrznjenje, zdaj za tri, zdaj za šest mesecev, inflacija pa traja še naprej in celo narašča.

Sveženj novih ukrepov

In dolga leta se zavzemamo za to, da bi združeno delo prevzelo svoje funkcije, toda državni administrativni posegi v gospodarske tokove so vse številnejši in administrativno vmešavanje v odločanje o dohodku, njegovi delitvi in porabi postaja vse močnejše. Vzrok vsega tega ni subjektivna dobra volja nekoga, da je discipliniran ali pa nediscipliniran, da se drži sprejete politike, dogovorov in sporazumov ali pa ne. Dosežena stopnja razvoja in povečane proizvodne sile so si očitno z nečim navzkriž in naša dolžnost je, da to zdaj raziščemo in nato utremo pot tej drugačni kakovosti, nastali na novi ravni materialnega in družbenega razvoja.

Gospodarstveniki in tudi širša javnost so že obveščeni, da po tako imenovani drugi fazi sprememb, začelih ob devalvaciji, pripravljajo cel sveženj novih ukrepov. Zdi se, da je dokaj znano tudi to, kaj je v tem »sveženju«. Predvidena sta pravzaprav dva koraka. Prvi so ukrepi, ki imajo za cilj vzpostaviti precej trdnješe ravnotežje v bilanci plačil in globalnih razmerij med po-

nudbo in povpraševanjem na domačem tržišču. Drugi pa je predlog, da bi spremenili in dopolnili resolucijo za to leto, da bi uskladili parametre razvoja, začrtane v resoluciji, s tistim, kar logično sledi iz prve skupine ukrepov. Na zdajšnja prenapeta razmerja med ponudbo in povpraševanjem bomo vplivali tako, da se bodo zmanjšale vse vrste porabe. Pri investicijski porabi si bomo pomagali z vrsto ukrepov v kreditnodenarni politiki, z iskanjem novih, precej manjših in pičeleje odmerjenih možnosti, da bi kratkoročna sredstva bank plasirali kot dolgoročna posojila, z omejevanjem možnosti, da bi se finančna posojila iz tujine sprinjala v dinarje, pa tudi preprosto tako, da bomo odkleščili investicijske programe in odložili že začete investicijske gradnje.

Pri splošni in skupni porabi pripravljajo priporočilo republikam in pokrajinama, da sprejmejo intervencijske zakone in jih uporabijo tam, kjer je ta poraba presegla mejo šestnajstih odstotkov možnega povečanja v tem letu. Pri osebni porabi se bodo zaostrile meje možnega zvišanja osebnih dohodkov, zastavljene v planski resoluciji za to leto. Ta seznam ukrepov, ki imajo za cilj omejiti vse vrste porabe v realno možne okvire, je še precej daljši in bolj zapleten. Tolikšen je, da tu ni dovolj prostora pa tudi ne časa ne pomena, da bi vse naštevali. Na porabo bodo vplivali tudi posredno, z vrsto ukrepov; njihov namen je, da bi iz zdajšnjega volumna dohodka izločili vse, kar je fiktivnega, umetnega, nestvarnega in na račun česar se pozneje zaračunava vse davke in prispevke, iz katerih se oblikuje poraba. To so spremembe v politiki obresti, pri revalorizaciji osnovnih sredstev, zdaj nerealnih stopenj obvezne amortizacije itd. Vse to bo ustvarilo drugačno podobo o tem, kolikšen je dohodek, torej tudi drugačen obseg porabe, ki temelji na tem.

Nov petletni plan

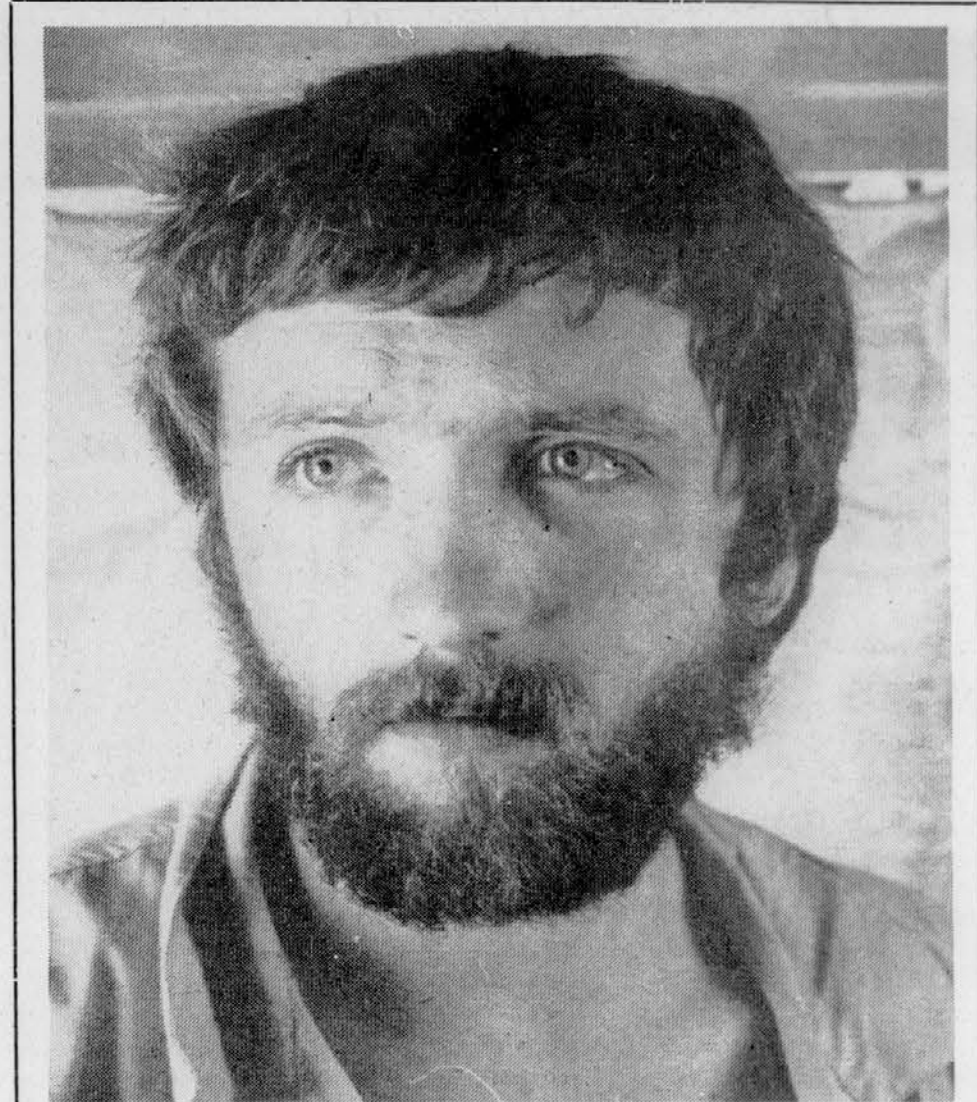
Če strnemo vse te ukrepe, ne bo težko razbrati, da so vsi po vrsti bolj ali manj intervencijski in da s tem v resnici samo gasimo požar. S to ugotovitvijo nočemo reči, da vsi ti ukrepi niso potrebni. Nasprotno. Brez tega bi si težko predstavljali kakršnokoli sanacijski razmer, kakršne so. Toda pravi koraki nas šele čakajo.

ZIS napoveduje za tretjo fazo sprejete novega koncepta razvojne politike za prihodnji srednjeročni plan in nato, na temelju tega, tudi sestavitve novega petletnega plana. V tej zvezi predvidevajo pretresanje skoraj celotnega instrumentarija sistema in vodenja gospodarske politike: blagovnega režima, carinske zaščite, deviznega sistema, zdajšnje narave plačilnobilančnih pozicij republik in pokrajin, povezovalna uvoza z izvozom, funkcije depozita družbenopolitičnih skupnosti pri narodnih bankah, tega, koliko sredstev iz tujine naj bi bilo dodatni dejavniki razvoja, odnosov v stanovanjski gradnji, pojavljajo se zamisli o predpisih za obvezno vlaganje v surovinsko bazo itd.

Kaže, da prihaja čas tehtanja. V zvezi s tem je bilo že večkrat ponovljeno, da je skupni cilj vseh teh korakov – uveljaviti večjo ekonomsko motivacijo za dohodek, kot pri nas to precej obzirno imenujemo, kar pomeni – precej močnejše delovanje gospodarskih in tržnih zakonitosti v naših gospodarskih tokovih. S tem pravzaprav vnovič uvrščamo na dnevni red nevalgirnno točko našega gospodarskega pa tudi družbenega razvoja, dolga leta zanemarjanja. Samo po sebi je takšno spoznanje velik korak naprej. Vendar je od spoznanja do dejanja precej daleč. Kaj kmalu se bo pokazalo, kako dolg je seznam, kje vse so se razvednotili ti ekonomski motivi gospodarnosti in ustvarjanja dohodka, kam vse je pognalo korenine administrativno urejanje reprodukcije, začeli pri vsakdanjih tekočih ukrepih, prek zelo velike pripravljenosti, da pri vsaki težavi preprosto »zaobidemo« nekatera osnovna načela sistema in socializiramo vsako delo in nedelo, pa vse do tistih splošnih odnosov, imenovanih samoupravno razpolaganje z dohodkom in akumulacijo. Ta seznam je precej daljši, kot si mislimo vsak dan in kot smo si morda pripravljeli priznati. Prav sem segajo najgloblje korenine nenehne »razširjene reprodukcije« nestabilnosti. V tem tiči oni temeljni konflikt med novo kakovostjo, ustvarjeno z materialnim in družbenim razvojem, in nekaterimi bistvenimi postavkami samoupravnega sistema na eni strani ter tekočo prakso na drugi. Tehtanje te vrste niso lahka stvar, saj mogoče biti tudi sklepi veliki. Toda brez tega ni prave rešitve. Zato ta naloga po naravi stvari terja, da jo temeljito in skrbno opravimo: brez naglice, brez podleganja pritisku trenutnega položaja, pa tudi brez oddaljevanja od glavnega cilja. Napovedujemo že, da bo tudi novi petletni plan (in to je novi koncept razvojne politike) sprejet bolj ali manj v predvidenem roku, da je že konec leta pričakovati, da bo oživela rast... Seveda ne smemo biti pesimistični. Toda tudi za tem pretiranim optimizmom, da je vse dosedanje težave in nesorazmerja mogoče odpraviti v dokaj kratkem času, kot da bi nekeje v ozadiju tičala stara obsedenost gnati se za kvantiteto, ne pa za kvaliteto razvoja.

Tehtanje, ki nas čaka, je preveč temeljito, da bi ga lahko opravili pod nenehnim pritiskom takšne obsesije. Nekolikanj dolgotrajnejša in dokaj zmernejša rast bo resda prinesla tudi precej gospodarskih in socialnih težav. Toda dolgotrajno »pregnanjanje« kvantitete rasti na račun kvalitete je zgolj navidezno in začasno prikrilo težave, ki v resnici obstajajo. Kam je to privedlo, vemo – do današnjega soočanja z razmerami v gospodarstvu in v razvoju samoupravnih odnosov. Zato je koristneje, da se družba popolnoma mobilizira, kar najboljši organizira ter poišče precej uspešnejše orožje za premagovanje morebitnih težav, kot pa da bi popustila pod njihovim pritiskom. Razlog je kaj preprost: ne gre za sedanjost, temveč za prihodnost.

Dragan Stefanović

Portret tedna Franci Sedej

Nenavadno je pravzaprav, da se razlikuje od drugih brigadirjev že na prvi pogled. Mogoče je še bolj neobičajno to, da se razlikuje zaradi tistega, kar med mladimi vsaj danes ni nikakršna posebnost. Prej malenkost, ki pa je v specifičnih razmerah nekakšna navzven poudarjena posebnost.

Franci Sedej je tudi v brigadirskem žargonu star maček, čeprav to svojo »starost« sprejme z nasmeškom. Gotovo je najpomembnejše merilo tistega, kar tu di med brigadirji pojmujejo pod »stardim mačkom«, številka, ki govori o udeležbi na mladinskih delovnih akcijah. In če je to merilo brigadirske izkušnosti, potem Franci Sedej gotovo ni neizkušen brigadir.

Toda vtis je, da to zanj ni nikakršna posebnost ali mogoče celo prednost. Bolj kot to sta zanj značilni dve posebnosti, ki sta v specifičnih razmerah brigadirskega življenja vendarle majhni razlikosti, čeravno hoče z glasnim vzdihom in zamahom roke dopovedati, »kako to pač ni nič posebnega.« Značilno je namreč, da se v mladinskih delovnih brigadah zberejo dijaki in učenci srednjih, včasih tudi osnovnih šol. In prav iz te, osnovne zakonitosti brigadirstva, izvira ena izmed navzven vidnih in očitnih posebnosti: brada. Franci Sedej je bil namreč v tistih dneh edini, ki je v celi stotinji mladih brigadirjev na MDA Brkini 80 v Tatrah nosil brado in s tem nekako nakazoval, da je s svojimi 22 leti v povprečju vsaj za pet let starejši od brigadirske družine.

Do druge, nekoliko manj očitne posebnosti, pa se je mogoče dokopati samo v pogovoru, dasi z izkušeno kretnjo kadilca hoče spet reči »kako to ni važno.« Toda tokrat je bil v že kar nekoliko spuščaju skromnosti za 22-letnika manj prepričljiv. Mornarja, in to čisto pravega, pač ni mogoče srečati vsak dan. Zlasti med brigadirji ne.

Besede temu Idrjčanu, ki je pred slabim letom končal srednjo pomorsko šolo v Piranu, sedaj pa je v službi pri piranski Splošni plovbi, ne delajo kakšnih posebnih težav. Oblikuje smiselne in sorazmerne preproste stavke, z miselnim premerom tedaj, ko je vprašanje nekoliko nepričakovano in s tem vsaj posredno dokazuje, da je vsaj tukaj manj mornar in bolj mladinski funkcionar. In tukaj, biti mladinski funkcionar oziroma delavec v mladinski organizaciji in tvorno v njej tudi delati, je ena izmed večjih težav mornarja med brigadirji.

Štirimesečna odsotnost zdoma, plovba na ladji Brežice, ki je obredla vso zahodnoafriško obalo, je zanj tista povsem konkretna ovira. Eno je povezano z drugim, prvi, se z eno roko gladi po bradi, z drugo, med katero tiči obvezna cigareta pa riše po kolenu. Štiri mesece ni doma, zgubi stik z delom v mladinski. Zato je njegovo brigadirsko življenje sedaj razdeljeno: deset dni na Brkinih, zatem prevzame »vso ropotijo« kot ekonom na mladinski delovni akciji v Šmarjah pri Kopru. Tokrat je še nekoliko manj prepričljiv, vsaj na videz, ko zatrjuje, da mu ni preveč žal, ker ni postal namestnik komandirja brigade v Šmarju. A pošteno in samokritično dodaja, da je bil premalo v stiku z mladimi, da bi zato z bojaznijo prevzel to nalogo.

Tisto o starem mačku brigadirskega življenja se potrjuje v kronologiji: leta 1976 je bil prvič med brigadirji prav tukaj na Brkinih, kamor hodijo mladi

delat že pet let. Dober mesec zatem, ko je odšel z Brkinov, je potres razušil Tolminsko. Osem dni po naravni nesreči je skorajda zaradi tistega, kar brigadir pomagal pri obnovi Breginja. Dve leti kasneje, »malo odmora sem si vzel«, se je udeležil zvezne mladinske delovne akcije v Sarajevu. Četrtri, letos, se je ponovno vrnil na Brkine.

Bi si upal povedati, koliko časa se bo še udeleževal mladinskih delovnih akcij? Odgovor, ki ga sicer spremlja trenutna zamišljenost, je razumljivo tesno povezan z njegovimi življenjskimi cilji. Občutek je, da je ta pot povsem jasno zastavljena, nasprotno od tistega, »da mladi ne vedo, kaj hočejo.« Vsaj za sedaj je ni sile, ki bi ga zadržala na kopnem, vsaj nekaj let ne. Od tega je odvisno tudi njegovo brigadirsko življenje: če bo mogoče plovbo uskladiti z urnikom mladinskih delovnih akcij, potem bo še dolgo brigadir. Se to, dodaj, in zdi se, da je temeljnega pomena: ko se mu bo zdelo, da ga brigadirstvo ne miha več, se bo poslovil.

Svoj odnos do dela v mladinski organizaciji in s tem tudi do delovnih akcij je ta mornar med brigadirji ali brigadir med mornarji, kot je bilo slišati, opredelil nekako takole: mladinska delovna akcija tista oprjemljiva, konkretna oblika dela v organizaciji. Ne da ga teoretično delo z mladimi ne bi zanimalo, toda v brigadi vendarle občuti in vidi rezultate svojega dela ter prizadevanj.

Brigada je tudi nekakšno pričakovanje, saj gre pri tem za dolgotrajen proces. Najprej je treba dekleta in fantič zbrati, se z njimi pogovoriti, čakati na njihove uspehe v šoli, se zatem organizirati na akciji, prizadevati za njen uspeh in še marsikaj. To je veliko povsem konkretno delo, je strjelval svojem pogledu na brigadirstvo, dasi je dajal vtis, da mu takšno teoretiziranje ni najbolj pogodu: ponovno je prižgal cigareto, preložil eno nogo čez drugo in zopet nazaj, se gladi po bradi in se mimogrede zazri v roke, za katere se je videlo, da jim je »abstraktno« delo vendarle bolj tuja zadeva.

Presenetljiv pa je njegov besednjak, pravzaprav način izražanja in s tem ocenjevanja posameznih stvari. Čeprav je dobrohotno zmrdoval ob mladinskem funkcionarju ali aktivistu, je opisovanje posameznih izkušenj dokaj neaktivistično, že na meji nenavadnosti, če gre za mladinske delovne akcije. Brez trenutka premišljevanja pove dobesedno takole: Na zvezni mladinski delovni akciji sem jih dobil po nosu! No, ta udarec je bil zgolj teoretičen. Utrdil pa je prepričanje, da so republiške delovne akcije vendarle bližje bistvu ideji brigadirstva, kajti na zveznih je velika masa mladih, manj možnosti za pristen stik, ogromen in prenatrpan program aktivnosti. Zato je in mora biti, se razumevajoče »potegne« nazaj, ostrjša disciplina. To pa človeka hromi, vsaj po mojem, pravi.

Sploh je ta »po mojem« ali »meni se zdi« takorekoč tretji sogovornik, nekakšen tovariški prisepetovalec. Tudi na koncu, ki govor o smislu in pomenu mladinskih delovnih brigad je tako. »Ne idealiziram mladinskih brigad, niti tistega kar naredimo. Toda zdi se mi, da je najpomembnejše, kako trden stik vzpostavimo z domačini, da mladi začutijo nekakšen odnos do dela, ki ga opravljajo. To je res najpomembnejše.«

Janez Kovačič

Foto Miško Kranjec

Italijanske volitve

»Zdrav reakcionarni veter« je prenehal pihati

Politiki menijo, da so zmagovalke prav vse stranke

RIM, junija – (od našega dopisnika) – Po vsaki volilni preizkušnji v državah parlamentarne demokracije si komentatorji in politične sile zastavljajo vprašanje: kdo je zmagovalec, kdo premaganec? Sodeč po izjavah italijanskih politikov, so zmagovalci volitev za obnovo deželnih, pokrajinskih in občinskih svetov prav vse stranke.

foto Joco Znidaršič

Ta paradoksalna ugotovitev je mogoča zaradi preprostega razloga: vsaka stranka primerja po svojem okusu in v skladu s političnimi interesi rezultate volitev bodisi z izkupičkom upravnih volitev pred petimi leti bodisi z lanskoletnimi parlamentarnimi volitvami. Zadovoljstvo vseh je mogoče še zaradi enega razloga: upravnih volitev ni mogoče ocenjevati na podlagi globalnih podatkov, treba jih je analizirati v skladu z lokalnimi resničnostmi in posebnostmi. Poraz kake stranke na enem lokalnem nivoju je mogoče nadomestiti z zmago na drugem. Skratka: niti zmagovalci niti premaganci? Rezultati podrobneje analize govore drugače.

Nekaj rezultatov

Na volitvah 8. in 9. junija je glasovalo v celoti okoli 43 milijonov Italijanov, se pravi skoraj vsi volilni upravičenci (volitve niso bile le v nekaterih manjših občinah). Za obnovo deželnih svetov je glasovalo samo 36 milijonov Italijanov, zakaj dežele s posebnim statutom obnavljajo svete v drugačnih časovnih razmakih. Volivci Sardinije, Sicilije, doline Aoste, tridentinskega Gornjega Poadižja in Furlanije-Juljske krajine torej niso prispevali k podobi rezultatov deželnih volitev. Pokrajinske svete je obnovilo okoli 38 milijonov Italijanov, občinske pa 31 milijonov. Kateri izmed treh testov je najpomembnejši? Nedvomno drugi, saj je zajel največ volivcev. Že tu pa je prišlo do prvih razlik v interpretaciji. Ker je krščanska demokracija dosegla boljše uspehe na deželnih volitvah, je zanemarila rezultate pokrajinskih, kjer je vidnejši uspeh komunistov oziroma je njihov padec glede na upravne volitve leta 1975 znatno manjši. Rezultati volitev za obnovo pokrajinskih svetov so naslednji: krščanska demokracija je zbrala 36 odstotka glasov, 1,2 odstotka več kot leta 1975, toda kar 3 odstotke manj kot na parlamentarnih volitvah lani. Komunisti imajo 31,1 odstotka, 1,5 odstotka manj kot pred petimi leti, vendar 0,7 odstotka več kot lani. Socialisti so dosegli neslušen uspeh, saj so se usidrali pri 13,3 odstotka,

0,5 odstotka več kot pred petimi leti in 3,3 odstotka več kot na političnih volitvah junija 1979.

Podoba rezultatov deželnih volitev je podobna. Krščanska demokracija: 36,8 odstotka (1,5 odstotka več kot leta 1975 in 1,3 odstotka manj kot na političnih volitvah 1979), KPI: 31,5 odstotka (1,9 manj kot leta 1975 in 0,3 odstotka manj kot 1979), socialisti: 12,7 odstotka (0,7 odstotka več kot leta 1975 in 2,8 odstotka več kot leta 1979). Primerjava rezultatov občinskih volitev je težja, z gotovostjo je mogoče trditi, da se razmerje med strankami ne razločuje mnogo od razmerij, doseženih na deželnih in pokrajinskih volitvah. Za boljše razumevanje rezultatov je potreben še en podatek: letos se je udeležilo volitev 4,2 odstotka volivcev manj kot leta 1975 in 1,9 odstotka manj kot lani. Belih glasovnic je bilo 0,9 odstotka več kot leta

Med volitvami je Italija pozabila na vsakdanje probleme: na inflacijo, ki odžira delavske plače, na zunanjetrgovinski deficit, na nevarnost devalvacije, na brezposelnost, na grožnje teroristov. Vsi ti problemi so ostali nedotaknjeni. Reševati jih bo mogoče le s širokim sodelovanjem strank in državljanov.

1975 in 1,3 odstotka več kot leta 1979. Neveljavnih je bilo 1,4 odstotka več kot 1975 in 0,8 odstotka več kot 1979.

Od kod uspeh socialistov?

Če so vse stranke nekakšne zmagovalke upravnih volitev (zaradi enostavnosti

spremljamo volilne izide treh največjih italijanskih strank), so socialisti nedvomno »prvi med ekipami«, ker se je njihova stranka okrepila tako glede na zadnje upravne kot politične volitve. Kako pojasniti uspeh socialistov? Odgovor je zapleten in večplasten, tako kot je zapletena in večplastna tudi stranka.

Stranka Bettina Craxija je zagotavljala volivcem, da želi pripeljati do naravnega izteka osmo zakonodajno obdobje. S tem geslom so socialisti dobili na političnih volitvah 9,9 odstotka. Obljubo so izpolnili tako, da so skupaj s krščansko demokracijo in republikanci prevzeli vladno odgovornost. To je povzročilo reakcijo komunistov, ki so računali, da bodo socialisti podpirali vladno nacionalne enotnosti. Od tod torej izvira ostra polemika med socialisti in komunisti v predvolilni kampanji.

Socialisti vodijo že nekaj časa dvojno strategijo: v centralni vladi je po njihovem mnenju mogoče sodelovati z največjo italijansko stranko, na lokalnem nivoju, v deželah, pokrajinah in občinah pa sodelujejo skupaj s komunisti in ponekod z zunanjim podporo socialdemokratov ter republikancev. So bili socialisti nagradijeni zato, ker skupaj s komunisti upravljajo dežele in mesta? Odgovori so politično obarvani: krščanska demokracija pojasnjuje uspeh s sodelovanjem socialistov v centralni vladi in hkrati poziva socialistično stranko, naj po zgledu centralne oblasti sodeluje tudi na lokalnem nivoju s katoliško stranko. Resnica je najbrž drugačna: socialisti imajo dolgo tradicijo v lokalnih upravnih in volivci so izrazili zaupanje tej stranki na podlagi konkretnih rezultatov, ki so jih dosegle te uprave.

Uspeh socialistične stranke ima še eno, mnogo bolj enostavno pojasnilo. Druga delavska stranka Italije je prevzela del glasov radikalne stranke. Marco Pannella, voditelj radikalcev, je pozval simpatizerje, naj oddajo bele glasovnice v znak protesta proti tradicionalnim strankam, hkrati pa jih je opozoril, da so le socialisti naklonjeni referendumu, s katerimi žele radikalcem odpraviti nekatere preživete, arhaične in »nedemokratične« zakone. Ko so se radi-

kalci pojavili na lanskih političnih volitvah, so odšepnili dober kos volilne pogače socialistom. Ti glasovi so se zdaj vrnilih Craxiju.

»Bele dežele so ostale bele«

Neznanka ostaja, kako bodo ravnali socialisti po volitvah. Okrepili so se tako glede na krščansko demokracijo kot na komuniste. To pomeni, da bodo diktirali pogoje v centralni vladi kot tudi pri nastajanju novih levih uprav v deželah, pokrajinah in občinah. Volilni izidi so okrepili centralno vladno, toda na uspeh socialistov je treba gledati kot na uspeh leve. Kako se bo to odrazilo na vladno Francesca Cossiga, je v tem trenutku težavno predvideti.

Krščanska demokracija je vodila predvolilno kampanjo v znamenju napada na KPI in na leve uprave. Njen cilj je bil zrušiti leve uprave v deželah Piemont, Lacij in Ligurija, kjer je levica iztrgala krščanski demokraciji oblast leta 1975, ter v nekaterih pokrajinskih in mestih kot Torino, Neapelj in Rim. Ali so volivci poplačali trud krščanske demokracije? Delno. V deželnih svetih je krščanska demokracija dobila 13 novih sedežev, medtem ko so jih komunisti izgubili 14. Tradicionalno »bele« dežele so ostale »bele«, tradicionalno »rdeče« so prav tako ohranile svojo politično barvo. Položaj se je zaostрил v treh »problematičnih« deželah, kjer so teoretično mogoče tako leve kot levo-sredinske uprave brez komunistov. V Piemontu, Liguriji in Laciju so odločujoče manjše stranke, kot na primer socialdemokratska, republikanska in demokratska stranka proletarske enotnosti.

Socialdemokrati bodo najverjetneje pogojevali sodelovanje v treh deželnih volitvah s sodelovanjem v centralni vladi. Odločujoča bo tudi odločitev socialistov, ki so tako kot v nacionalnem okviru jezicek na tehnični. Socialistična stranka bo odločala o vsakem primeru posebej v skladu z dvojno strategijo in geslom, da je potrebno za vsako ceno zagotoviti stabilno izvršilno oblast.

Rezultati volitev v velikih mestih so mnogo manj ugodni za krščansko demokracijo. Torino, Milano, Firence, Neapelj in druga večja mesta ostajajo trdno v rokah leve. Stranka ščita in križa je doživela hud poraz zlasti v Torinu in Neaplju, kjer je računala, da bo zrinila komuniste iz občinskih palač. Volivci so dokazali, da zaupajo levim upravam, ki so se v zadnjih petih letih globoko zakoreninile v gospodarsko, socialno in politično resničnost. Za krščansko demokracijo predstavlja zadovoljstvo porast glasov na jugu Italije (ob hkratnem upadu komunističnih glasov in porastu socialističnih), kjer katoliška stranka vlada z metodami klientelizma, s katerimi si zagotavlja volilni konsenz ne samo meščanstva in podjetnikov, temveč tudi precejšnjega dela prebivalstva. Uspeh na jugu je treba pripisati tudi dobri strankini organiziranosti.

Nagradijeni komunisti

Pred 8. junijem komunisti niso skrivali prepričanja, da ne bodo v nobenem primeru dosegli »fiziološkega maksimuma« iz leta 1975, po upadu glasov, ki se je pričel na delnih upravnih volitvah leta 1978 in nadaljeval na lanskoletnih političnih volitvah, je bil prvi cilj komunistov zajeziti nevarno osipanje, ki bi lahko pripeljalo stranko pod prag tridesetih odstotkov. Komunisti so v predvolilni kampanji na eni strani poudarjali uspeh levih uprav, na drugi pa nevarnost, ki jo predstavlja sedanje centralistično vodstvo krščanske demokracije za usodo politike nacionalne enotnosti. Rezultat? Razen treh dežel – Lacija, Piemonta in Ligurije – kjer je upad komunistov zastavil hipoteko nad levimi upravami, so volivci nagradili komuniste zaradi njihove resnosti pri vodenju mest. V Neaplju in Torinu so komunisti dosegli rezultat, ki ga tudi največji optimisti niso pričakovali. Tudi Benetke in Milano bo še naprej vodila levica. Komuniste pa resno skrbi predvsem en podatek: upad glasov na jugu. Vzrok za upad KPI v najmanj razvitih pokrajinah so številni in bolj ali manj povezani z lokalnimi socialnimi resničnostmi.

Kakšen je rezultat volitev za manjše stranke: socialdemokrati so se lotili volilne kampanje z velikimi ambicijami. Napadali so predvsem krščansko demokracijo in socialiste in dvigali ščit antikakoznizma. Rezultati so manjši od pričakovanih, kljub temu pa za stranko spodbudni: na deželnih volitvah so dosegli 5 odstotkov (0,6 odstotka manj kot leta 1975 in 1,3 odstotka več kot 1979). Podoben rezultat je tudi na pokrajinskih volitvah. Delno se je okrepila liberalna stranka, ki je porasla tako glede na leto 1975 kot na leto 1979. Zbrala je nekaj manj kot tri odstotke glasov, Republikanci so ostali pri tradicionalnih treh odstotkih. Skrajna desnica, neofašisti ali »italijansko socialno gibanje«, so se rahlo okrepili, dobili so okoli šest odstotkov glasov. Okrepili sta se tudi dve skrajnje levi stranki – PDUP in DP (stranka proletarske enotnosti in proletarska demokracija), ki sta skupaj zbrali nad dva odstotka glasov. Razen »Liste za Trst« in »Sardinjske akcijske stranke« so vse lokalne liste doživele poraz.

Volilne polemike se umikajo pred treznimi političnimi ocenami rezultatov. V prihodnjih dneh bodo stranke uradno analizirale izide, pretehtale možne koalicije, sprejele politične odločitve, ki bodo vplivale tudi na usodo centralne vlade in politiko demokratične solidarnosti. Za nekaj dni je Italija pozabila na vsakdanje probleme: na inflacijo, ki odžira delavske plače, na zunanjetrgovinski deficit, na nevarnost devalvacije, na brezposelnost, na grožnje teroristov. Vsi ti problemi so ostali nedotaknjeni in reševati jih bo mogoče le s široko participacijo strank in državljanov. Volilni rezultati so ohrabrujoči, če jih primerjamo s političnimi volitvami leta 1979: napredovali so socialisti in obdržali glasove komunisti, kar nedvomno krepi celotno levico. Krščanska demokracija je izgubila kosček volilnega konsenza, utrdile so se sredinske stranke in skrajna levica. Tudi vlada je okrepjena. »Zdrav reakcionarni veter« je prenehal pihati, še preden se je dodobra razbesnel.

Janko Tedeško

Ameriške impresije

Détente v hladilniku vsaj do volitev

WASHINGTON – »V Teksasu so se manire spremenile, ampak filozofija je ostala ista,« mi je rekel eden izmed sobesednikov v Dallasu, mestu, ki noče biti znano samo po tem, da je bil tam ubit predsednik Kennedy. »Tu hočejo ljudje bolj agresivno, mogoče celo militaristično zunanjo politiko. Tu bi našli največ takih, ki bi najraje poslali komandose v Teheran in vse skupaj pognali v zrak.«

Washington ni Dallas in Amerika ni Teksas; gotovo pa je, da se danes več Američanov ogreva za bolj »teksaško« po-

litiko ZDA v svetu, kot se jih je kadarkoli v dosedanjem obdobju Carterjevega mandata. »Dogodki v Iranu, Afganistanu in drugod so konec sedemdesetih let, kot ka-

že, spodbudili postopen premik v stališčih ameriške javnosti in kongresa, premik, po katerem je mogoče sklepati, da se povietnansko razpoloženje spreminja,« piše Helmut Sonnenfeldt, nekdanji svetovalec v Kissingerjevem State Departmentu, s katerim sem se pogovarjal v washingtonski Brookings Institution, kjer zdaj dela. V svojem prispevku (Sovjetski izzivi) k študiji »Kje so nacionalne prioritete«, ki jo je izdala ta institucija letos spomladi, Sonnenfeldt nadalje pravi: »Podpora za povečanje izdatkov za obrambo je postala bolj izrazita in predstavniki administracije, ki so govorili o izboljšanju ali financiranju sposobnosti za intervencije v oddaljenih območjih, niso naleteli na široko ali odločno nasprotovanje.«

Ta premik, ki izraža obnem večjo odločnost, a tudi strah pred negotovo prihodnostjo, je izzvalo oziroma pospešilo več konkretnih elementov: najprej Iran, z dilemami in izzivi, ki jih je sprožila iranska revolucija, in potem kljubovanje ameriški moči s talci, ki zdaj traja že sedem mesecev. Potem sovjetska invazija v Afganistanu, kot najpomembnejši posamični element. Tesno povezan s tem je občutek, da je Sovjetska zveza nevarnejša kot je bila kadarkoli doslej, in da ZDA (in Zahod) morda niso dovolj močne, da bi jo lahko zaustavile. In naposled, a ne najmanj pomembno, odnos evropskih zaveznikov, ki je, gledano skozi ameriške naočnike, izrazito mlahav in obotavljiv, v trenutku, ko položaj terjaja odločnost in trdno zaveznitvo – pod ameriškim vodstvom. »Evropejci bi se morali najprej nehati bati, da bi storili karkoli,« mi je rekel eden izmed

avtoritativnih sobesednikov v Washingtonu. »To, da bodo Nemci bojkotirali olimpijske igre, je sicer več kakor nič, ne pa dosti več. Navsezadnje so to storili bolj zaradi tega, ker mi to pričakujemo, kakor pa iz prepričanja.«

Če bi hoteli z eno besedo opisati tiste občutke Američanov, ki so in bodo pomembni za oblikovanje javnih razpoloženj in ne nazadnje tudi političnih odločitev, bi rekli, da se Američani počutijo ogoljufane. Ogoljufane, ker je Sovjetska zveza izkoristila obdobje »détente« za to, da se je vojaško okrepila in razširila območje svojega vpliva v svetu na nekaterih nevalgalnih in pomembnih točkah. Počutijo se tudi – vsaj mnogi med njimi – ogrožene, ker mislijo, da se je ravnotežje vojaške moči v zadnjem obdobju nevarno, celo kritično, prevesilo v korist Sovjetske zveze. Počutijo se ponižane in razsrjene, ker jim Iran že mesece in mesece kljubuje, ne da bi mogli od njega tako ali drugače izposlovati vrtnet talcev, kaj šele, da bi ga »kaznovali«. In naposled so Američani užaljeni, pa tudi jezni zaradi ravnanja zahodnoevropskih zaveznikov, ki (ne prikrivaj) z nevaležnostjo plačujejo pomoč, ki so jo dobili od ZDA po drugi svetovni vojni – ocena, ki je nekoliko poenostavljena, a se mi zdi, da odseva razpoloženje mnogih Američanov. »V Evropi raste izolacionizem in morali bodo občutili posledice,« mi je rekel nekdo v Washingtonu, medtem ko je drug sogovornik ocenil, da »ima Evropa svoj mali déttente in ga hoče ohraniti za vsako ceno«. Po presojah teh ljudi, med katerimi so tudi taki, ki vplivajo na oblikovanje mnenj v administraciji, so šle zahodnoev-

ropske države nevarno daleč v gospodarskih stikih s Sovjetsko zvezo.

Američani, ki sem jih srečeval na raznih koncih Združenih držav konec aprila, so se z grenkim priokusom norčevali na rovaš polomije v iranski puščavi. Vendar se niso posmehovali temu, da so se najvišji ameriški vojaški in politični voditelji odločili za akcijo, ki je pomenila velikansko tveganje in je imela le minimalne možnosti za uspeh; posmehovali so se nesposobnosti vojaškega stroja, planerjev in organizatorjev, ki so dopustili, da se je nekaj, kar je bilo zamišljeno kot drzna akcija pred očmi vsega sveta, sprevrlo v tragikomedijski in to spet pred očmi vsega sveta. »Morali bi bili najeti britanske komandose (ki so nekaj dni kasneje uspešno v naskoku zavzeli zasedeno iransko ambasado sredi Londona),« je bila tiste dni opazka, ki sem jo slišal veliko pogosteje kot pa: napravili smo nevarno neumnost.

Mnogim ljudem se zdi, da prvič v zgodovini ne morejo biti več prepričani v ameriško premoč na svetu in najpogostejša reakcija na to je želja, da bi si ZDA to premoč spet pridobile. Zato ni čudno, če se je v zadnjem času okrepilo tisto čustvo, ki mu Američani običajno pravijo patriotizem, a gre v resnici največkrat za pojav, ki mu pravimo v Evropi nacionalizem. Govorimo seveda o razpoloženjih ljudi in mogoče je trditi, da razpoloženja ne vplivajo odločilno na oblikovanje nacionalne politike. To je praviloma res, čeprav samo delno: manj kot povprečno pa to danes drži v Ameriki nasploh in v volilnem letu posebej. Navsezadnje je tudi res, da so začeli zvoniti k preplahu najprej v Washingtonu in da je

šele čez čas prevzel tudi farmerje v Iowi, ki so sicer prekleto bistri in poučeni, kadar gre za rentabilno kmetovanje s tremi možmi na 300 hektarih, a so sprva mislili, da je »Afganistan nekaj za jesti«, kot se je izrazil neki ameriški politik.

Več patriotizma, alias nacionalizma, pomeni v povprečju manj treznosti in premišljenosti ali več zaletavosti; bolj agresivno zunanjo politiko, kot trdijo nekateri, novo »ekstrovertno fazo« v ameriški zgodovini, kot trdijo drugi, ali fazo, ki pelje »v izolacionizem in pustolovstvo obnem«, kot mi je rekel eden izmed sobesednikov v New Yorku. »Izolacionizem, ker ne bomo nikomur zaupali, pustolovstvo, ker se bomo spuščali v akcije, ki jih ne bomo mogli kontrolirati.«

Ta »nikomur ne bomo zaupali« velja tudi obrnjeno: Zaupali bomo predvsem sami sebi, kar lahko tudi pomeni »ukvarjali se bomo predvsem sami s sabo in se zanesli predvsem nase.« Vendar to velja le toliko, v kolikor je izraz prizadevanja, da bi Amerika našla v sebi novo moč, ki bi ji omogočila, da si ponovno pridobi mesto najvplivnejšega na svetu. Kakšne duhovne stiske in moralne dileme pa spremljajo ta proces, o tem smo že govorili. Če je torej mnogim Američanom jasno, da je treba nekaj storiti, da je »strebta Ruse zaustaviti«, pa jim je manj jasno, kako to storiti. Ne glede na to pa se že zaradi prvega vloga Amerike v naslednjem obdobju kaže v drugačni perspektivi. Ena izmed značilnosti pri tem je, da od vseh drugih narodov posvečajo Američani največ pozornosti prav Sovjetski zvezi, čeprav so morda zadnji, ki bi jim

Ameriška volilna matematika

Bivši igralec,
nekdanji jastreb
postaja
nevaren izzivalecDoma in na tujem ime Ronalda Reagana
že izgovarjajo v drugačnem tonu

NEW YORK, junija (od našega dopisnika) – Pohod Ronalda Reagana na Washington je vsaj v nečem podoben Napoleonovemu pohodu z Elbe na Pariz. Vrnitev francoskega cesarja iz prvega izgnanstva navajajo zgodovinski učbeniki tudi kot klasičen primer časnikarskega sprenevedanja. Pariški dnevnik je novico o izkrcanju objavil pod naslovom »Korziška pošast na francoskih tleh«. Dnevnik je potlej spreminjal pridevnike v naslovih, ko so se pred bivšim imperatorjem odpirala vrata Grenobla in Lyona, dokler ni naposled naznanil Napoleonovega prihoda v Fontainebleau z besedami: »Zvesti Pariz jutri pričakuje Njegovo veličanstvo«.

foto Joco Žnidaršič

Glasila na ameriški vzhodni obali še ne pišejo, da zvesti Washington pričakuje nekronanega kralja ameriške desnice. Vendar že spreminjajo ton. Ronald Reagan ni več »bivši igralec«, temveč – največkrat – zaporedni guverner najbogatejše in najbolj obljubene ameriške države, ki jo je dozdnevno upravljal kot pragmatičen politik, ne pa kot doktrinar svobodnega tekmovanja, ki trdi, da je Amerika začela iti rakovo pot, ko je začela razdeljevati dohodek v korist revežev. Še to zimo je celo Gerald Ford, bivši predsednik, vedel povedati, da Reagan nima možnosti za izvolitev, ker se drži »preveč desno« od glavnega toka ameriške politike. Zdaj pa glasila vzhodnega pasu, ki so se prej zaletavala vanj, v glavnem že pišejo, da republikanec morda niti ni takšno strahilo, kakor so ga opisovale, čeprav seveda še ne gre tako daleč, da bi kot »Wall Street Journal« vzklikala: »Naučiti se moramo ljubiti Ronnyja!«

Podobno spremembo ugotavljajo tudi v svetovnem merilu. Ne samo pri takih listih, kot so torinski, ki so ondan zapisali, da je Ronald Reagan »po krivem na glaslu jastreba«, temveč tudi pri sovjetskem tisku. V lanskem maju je »Pravda« o letošnjem republikanskem tekmecu za Belo hišo pisala kot o »bivšem igralcu, ki se še ni otrese sanj, da igra vlogo ameriškega predsednika.« Še v maju je moskovski radio opisoval Reagana kot »zakrknjenega reakcionarja... za katerim stoji vojaško-industrijski kompleks držav ameriškega Zahoda«. Zadnje tedne pa se sovjetski tisk omejuje na agencijske novice o Reaganovih zmagah znotraj republikanske stranke. »Moskva misli, da bo nemara imela naslednja štiri leta opravka z njim,« meni bostonski »Christian Science Monitor«.

O tem, ali je Ronald Reagan reaktor, nesprenjmljiv za glavni tok ameriške politike, bo v naslednjih tednih pa vse do novembra na ameriškem prizorišču največ govora. Vprašanje je – kot pravijo temu v sočnem političnem žargonu te države – »kakšno konzervo bodo tekmeči za Belo hišo privzeli drug drugemu na rep«.

Rolls royce in cadillac

Politični štab Jimmyja Carterja si ne bo dosti belih glav z vprašanjem, kakšno

konzervo privezati na rep tekmeču iz Kalifornije. Kadar in če bo zadržal upor z leve strani, ki ga znotraj demokratske stranke še naprej vodi senator Edward Kennedy, bo pred njim poglavna naloga, prikazati Ronalda Reagana kot nevarnega demagooga, ki je trdno odločen razmontirati »državo blaginje« z vsemi njenimi pridobitvami za delavce, reveže, črnce. Demokrati bodo nedvomno prikazali republikanca tudi kot človeka, pripravljenega pahnti Ameriko v nespametno pustolovščino v svetu. Upajo v morebitno reprizo zmage Lyndona Johnsona nad Barryjem Goldwaterjem, ki jo je – kot menijo politični izvedenci – Johnsonu prinesla predvsem neka televizijska reklama. To je bil kratak prizor z deklico, ki na jasi nabira cvetlice, pri čemer jo zmoti daljna eksplozija atomske bombe in dimasta goba, ki nenadoma zakrije sonce. Reklamo so napadli, češ da krši temeljna pravila vedenja v ameriški politični igri, tako da so jo takoj umaknili z ekrana. Toda senator iz Arizone še do danes ni

Volilna matematika v ZDA je ta hip sila zapletena. Prvo vprašanje je ali »revolucija zmanjšanih pričakovanj« dela za Reagana ali proti njemu. Privrženci pravijo, da je njihov vodja del svetovnega vala gibanj v desno v vseh kapitalističnih državah.

spral s sebe suma, da se ne bi pomišljal uporabiti atomsko orožje.

Ali se bodo stvari še naprej tako razvijale, se bo še videlo. Nedvomno pa bo štab ameriškega predsednika v naslednjih tednih storil vse, da bi s približno takimi potezami vrčtal Ronalda Reagana v dnevni red.

To ne bi smelo biti težko. Bivši guverner Kalifornije vsaj do teh volitev ni skrival svojega prepričanja, da so vse nadloge za Ameriko začele že v tridesetih letih, z Rooseveltovim New Dealom. Ta program – pravi bivši igralec – ni bil nič drugačen

la v vojno med supersilama, je pa dovolj kritična, da je »détente v hladniku, če že ne v zamrzovalniku,« kot mi je rekel eden izmed sogovornikov v Washingtonu.

Zakaj se je to zgodilo, o tem razmišljajo Američani, ki se ukvarjajo z mednarodnimi odnosi, v bistvu precej podobno – osnovni vzrok je v tem, da je Sovjetska zveza prekršila pravila igre v okviru dētente, ki mi ga je eden od nekdanjih funkcionarjev opisal kot »sveženi spodbud in sankcij za primer, da bi se Rusi pregrešili zoper pravila igre«. Toda ob tem je slišati glede posameznih aspektov različne poudarke, od tega, da si »administracija ni bila sposobna zagotoviti podpore javnosti za razorožitveno politiko«, do tega, da »so bili Rusi frustrirani, ker se niso uresničili gospodarski upi, ki so jih imeli v zvezi s popuščanjem napetosti. Slišati je tudi, da »naši opozorilni signali niso bili dovolj jasni« in da so »Rusi mislili, da po Vietnamu in Watergatu nismo sposobni nacionalnega konsenza za dovolj odločno politiko«. Angola, predvsem pa Etiopija, Kampučija in Afganistan se povezujejo v vzorec nevarnega sovjetskega prodiranja, ki je v Afganistanu prešlo kritično mejo.

Richard Barnett, liberelec z Inštituta za politične študije v Washingtonu, poudarja, da se vse to dogaja v svetu, ki je povsem drugačen in veliko bolj razrvan, kot je bil v petdesetih ali šestdesetih letih. Osnovne spremembe vidi predvsem v naslednjih elementih:

– nagel razvoj vojaške tehnologije, ki je prava mōra za vojaške planerje; vedno

od tistega, kar je počel Mussolini v Italiji, Stalin v ZSSR ali Hitler v Nemčiji. Toda državna intervencija takega obsega je v nasprotju z ameriško naravo. »Ko vidi Britanec človeka v rolls royceu, želi spraviti s poti lastnika tega avtomobila, ko pa Američan vidi koga v cadillacu, si želi kupiti ta avto,« pojasnjuje Ronald Reagan v prispodobni razliki med »stari« in »novim« svetom.

Prebivalcem propadajočih mest ameriškega severovzhoda je republikanec 1976. leta sporočil: »V tej državi lahko glasujete z nogami.« Prevedeno v strokovnejši jezik gre tu za to, da so razpredelivne dohodke prek zvezne blaginje stisnile v kot delovno silo in kapital v industrijah, obsojenih, da izginejo iz ameriške gospodarske strukture. Izhod je v tem, da se vrnejo k neizprosni svobodnemu tekmovanju, s katerim je Amerika postala to, kar je. Resda je ta osrednja tema na teh volitvah nekoliko zvođenela. Zdaj ni več slišati obljub kakor leta 1976, da bodo socialne izdatke takoj črtali iz zvezne blaginje in to opravilo zaupali zveznim državam, če bo sploh potrebno. Reaganova politična okolica opozarja na to, da je kalifornijski guverner delal drugače, kot govori: pod njegovo upravo so se davki povečali. Reagan zdaj obljublja Američanom zmanjšanje davka na dohodek za tretjino v naslednjih treh letih in morda vrnitev k zlatemu dolarju.

»Kdaj se je končala hladna vojna?«

Republikanski izzivalec, ranljiv na domačem terenu, stavi skoraj vse karte na svetovno vlogo Amerike in ne prizanaša niti Carterjevemu republikanskim prednikom. Poglavna napaka je, pravi, da so Sovjetski zvezi »pustili«, da dobi Ameriko v obozročitvi. Republikanec se ne izreka popolnoma jasno, toda njegova okolica meni, da mora Amerika zdaj svojemu vojaškemu proračunu v znesku okoli 160 milijard dolarjev dodati vsaj 30 milijard na leto, če hoče »popraviti« in »nadomestiti«, kar so v prejšnjem desetletju bojda zamudili. Jimmy Carter – ga obtožuje republikanec – govori velike besede v zadnjem trenutku, pa jih nima s čim podkrepiti. Od tod razdori v zahodni zvezi, kajti Evropej-

ci in Japonci ne vidijo, s čim bi jim Amerika lahko zagotovila pritekanje nafte z Bližnjega vzhoda. Ronald Reagan, edini med štirimi še možnimi tekmeči za Belo hišo, pravi, da bo razdril sporazum z Moskvo o najnevarnejših orožjih. Sporazumeval se bo, kot pravi, samo, če bodo Sovjeti privolili v »resno skrčenje« jedrskega orožja. Naslednjih nekaj let je obdobje »največje nevarnosti« za Ameriko, ko ne bi smeli veliko govoriti, marveč se pospešeno obozročevati, da bi se lahko pogovarjali s te pozicije. Na vprašanje, ali kani obnoviti hladno vojno, je republikanec odgovoril z vprašanjem: »Kdaj pa se je ta vojna končala?«

Ve se seveda, kaj sporočajo o možnem predsedniku diplomati iz ameriške prestolnice. Newyorški listi pa citirajo »izkušene« evropskega diplomata v Washingtonu: »Lahko se zgodi, da dobimo namesto skupine nesposobnih ljudi skupino cepev.«

Pod lupo si ogledujejo tisti del Reaganove okolice, ki se ukvarja s svetovnimi vprašanji. Prva ugotovitev je, da se je okoli republikanec zbral domala cel seznam ameriških »jastrebov«. Tu je najprej cel razpiti

ne bomo mogli izsiliti, da bi Rusi plačali tako visoko ceno kot bi bil umik iz Afganistan. Poleg tega sploh ni jasno, kdo bo od januarja 1981 v Beli hiši, čeprav je precej razširjeno prepričanje, da tudi Reagan ne bo mogel biti tako trd v zunanji politiki, kot je zdaj, med kampanjo. V veliki meri pa o ameriški zunanji politiki v prihodnjem obdobju še ni mogoče sklepati zato, ker o tem ni enotnega oziroma prevladujočega mnenja ne v administraciji ne na nacionalni ravni. Če ugotavljamo, da so Američani danes bolj dovzetni za agresivnejšo vlogo Amerike na svetu, kot je bila tipična za večji del prvega Carterjevega mandata, to še ne pomeni, da je to mnenje že odločno prevladalo.

Norman Podhoretz, urednik revije »Commentary«, ki jo izdaja Ameriški židovski odbor, ugotavlja, da sta danes značilni za Ameriko dve veliki mnenjski skupini: »novi nacionalizem«, h kateremu se kot eden izmed ideologov tako imenovanega »neokonservativizma« prištevata tudi sam, in druga skupina, ki jo imenuje »kultura spravljivosti«. Po njegovem mnenju predstavlja »novi nacionalizem« večinsko mnenje med ljudmi, zato naj bi Reagan zmagal, Reagan, ki je sicer »zelo glasen v opoziciji, veliko manj pa bo, ko bo na oblasti«. Novi nacionalisti nimajo svojega kandidata, pravi Podhoretz, a če bi ga imeli, bil bi to, recimo, senator Jackson.

Norman Podhoretz, ki misli, da se »Američani boje finlandizacije« in s hladnim prezirom govori o »novi obliki apologetike Sovjetske zveze v ZDA«, pravi, da ima Amerika še nekaj let časa zaustaviti Sov-

jetsko zvezo, in sicer z »novo politiko za državljanje«, ki pomeni: vsesplošno okrepitev vojaške moči in, drugič, novo politično strategijo, ki pa ne bi smela igrati na kitajsko karto, češ, »s tem krepimo prihodnjega sovražnika – a glede tega se tudi vsi moji somišljeniki ne strinjajo z menoj«.

Krepitev vojaške moči se ponavlja skoraj kot refren, med drugimi predlogi, kako naj bi reagirali na sovjetsko nevarnost, pa je tudi slišati, da bi bilo treba »veliko bolj strateško obravnavati« gospodarske odnose s Sovjetsko zvezo pa tudi med zahodno Evropo in Japonsko ter ZSSR. Dobri del ameriške javnosti pa tudi politikov je nasršeni in se zavzema za ostro reakcijo na sovjetsko grožnjo, v stilu, ki že nekaj let v ameriški politiki ni bil tako čištan kot nekoč. Toda na drugi strani zlasti mnogi intelektualci ocenjujejo, da bi morale ZDA bolj upoštevati tudi interese in položaj drugih držav, da bi morali iskati poti za sporazumevanje in dajati spodbudo za multilateralne diplomatske akcije. »Noro je misliti, da lahko ena ali druga supersila jamči neodvisnost kakega naroda,« pravi Richard Barnett. »Edini način, da narod ohrani neodvisnost, je v volji, da se brani.« Mi ne iščemo možnosti za sporazumevanje, hkrati pa nismo sposobni za konfrontacijo,« ocenjuje newyorški publicist Jason Epstein.

Dileme, ki se pojavljajo v širši javnosti, se zrealizirajo tudi v samem političnem vrhu. Javna skrivnost je, da v zahodnem krilu Bele hiše, kjer imajo pisarne »Zbig« Brzezinski in njegovi fantje, precej bolj »kavbojsko« gledajo na odnose s Sovjetsko

»B-team«, ena izmed dveh ekip, ki so ji 1976. leta zaupali nalogo, da oceni tempo obozročevanja Sovjetske zveze in njene namere. Ta ekipa ekspertov je, v nasprotju z »A-teamom«, ugotovila, da Sovjetska zveza želi prehiteti Ameriko v orožju, če že ne zato, da bi se vojskovala, pa zato, da bi lahko postavljala ultimite in izposlovala rešitve, kakršne ji ustrezajo.

To je krog, v katerem imajo, kot kaže, veljavno besedo take osebnosti, kot so harvardski sovjetolog Richard Pipes, general Daniel Graham, bivši šef vojaške obveščevalne službe (DIA), profesor Robert Tucker, Laurence Silberman, bivši veleposlanik v Beogradu, general Edward Rowny, ki je nezadovoljen z izidom zapuštiti team Carterjevih pogajalcev v Šaltu 2, vojaški izvedenec William Van Cleave. »Če postane Reagan predsednik, se bomo lahko tolažili vsaj s tem, da njegov zunanji minister ne bo Henry Kissinger,« pravi Anthony Lewis v »New York Timesu«. Resda republikanec izjavlja »Wall Street Journalu«, da nima dela za bivšega zunanjega ministra, toda poučeni sumijo, da pravi zaradi tega, ker je Henry Kissinger svoje dni nagnal Richarda Allena, zdaj Reaganovega glavnega svetovalca za zunanjo politiko, kot pa zaradi očitka, ki ga obesažo Kissingerju, da je skupaj z Nixonom odgovoren za opešanje sorazmerne ameriške vojaške moči.

Ti eksperti priznavajo, da njihov šef ni poučen o podrobnosti svetovne politike, pravijo pa, da to niti ni važno. Poglavitno je, kot poudarja Robert Tucker v reviji »New Republic«, da Ronald Reagan v nasprotju z Jimmyjem Carterjem razume vlogo sil v svetovnih odnosih in se tudi ne bo pomišljal uporabiti jo. Glavna težava s Carterjem je, kot pravijo, da je dozdnevno nasledel modnim težam o medsebojno odvisnem in kompleksnem svetu, v katerem sila ne igra nekdanje vloge.

Možni predsednik?

Čeprav zdaj mnogi pravijo, da je že čas, da bi začeli »razmišljati o nepojmljivem« – da bi Ronald Reagan lahko postal predsednik – pa za bivšega igralca bitka še ni dobljena niti znotraj republikanske elite, ki je sklo-

nila glavo pred izidom strankarskih volitev, a se šele začelja pogajati o tem, pod kakšnimi pogoji bo podprla zmagovalca.

Ronald Reagan ima neoporečne desničarske reference: njegovi biografi celo pravijo, da je zaradi antikomunizma izgubil prvo ženo, drugo pa dobil (zaradi izganjanja levičarjev iz Hollywooda ga je v petdesetih letih zapustila Jane Wyman, poročila pa se je z njim sedanja žena Nancy, potem ko je od Reagana zahtevalo potrdilo, da nima nič s komunisti, zato da bi lahko dobila vlogo v nekem filmu). Nobenega dvoma ni, da za Reaganom stoji kapital z zahodne obale, angažiran v vseh gibanjih skrajne desnice, denar Henryja Salvatorija, solastnika »Litton Industries«, na primer, ki financira taka gibanja, kot so krščanski protikomunistični križarji, ameriški svet za varnost itd. Poslovnežem Kalifornije, ki trošijo četrtino proračuna Pentagona, seveda Reaganove teze o pospešenem obozročevanju Amerike zvenijo kot najmilejša glasba. Razočarani, ker je njihov ljubljenec John Connall iz Texasa neslavno pogorel, pa poslovneži iz drugih delov Amerike omahujejo, čeprav jih, kot jih je prešel »Wall Street Journal«, čeda-lje več pristopa k Reaganu. Dobri del republikanske elite z ameriškega severovzhoda, vstevši njen poslovni del, je še skeptičen. Kot je za »Fortune« izjavil lastnik velike borzne meštarske hiše na Wall Streetu: »Ko ga poslušam, se mi dozdeva, da bere tuj tekst, ne pa, da govori, kar misli.«

Volilna matematika je ta hip sila zapletena. Glavno vprašanje je, ali »revolucija zmanjšanih pričakovanj« dela za Reagana ali proti njemu. Prvišča seveda pravijo, da je njihov vodja del svetovnega vala gibanj v desno v vseh kapitalističnih državah – od Velike Britanije do Japonske. Pravijo, da se je »liberalni center« v vseh razvitih državah zrušil in da je čas, da ga nadomesti desnica. Demokrati bodo skušali republikanemu izzivalcu privezati na rep konzervo z etiketo, da je preveč na desni. Toda ameriški ocenjevalci so približno na istem, kot je bil zgoraj omenjeni pariški dnevnik, ko je Napoleon z Elbe prispel v Lyon: ne pozdravljajo še kralja ameriške desnice, a ga tudi ne prikazujejo več kot strahilo.

Dragiša Bošković

zvezo in s svetom nasploh, kot pa v orjaškem bloku State Departmenta v Foggy Bottomu. Cyrus Vance, minister, ki je odstopil iz protesta zoper reševalno akcijo v Iranu, je izlil grenkobo, ki se je očitno že nekaj časa nabirala v njem, v govoru na harvardski univerzi, kjer je med drugim govoril o »močno razširjeni zmoti, da bi bila lahko Amerika tako močna, da bi ukazovala svetu«. Za Vancea je to »nevarna nova nastalgija«, ki pelje v »poenostavljene rešitve in zaletave iluzije«.

Za Vancea, izvajalca najprej čustveno in moralistično obarvane in potem previdnejše in bolj premissljene Carterjeve zunanje politike, mora biti vsekakor razočaranje, da so v zadnjem času v ameriškem ravnarju na svetu prevladale ideje Zbigniewa Brzezinskega in da je nasploh napetost, negotovost in plovba na pamet, obdobje, v katerem njegove odlike potrepljivega, nespektakularnega pogajalca niso več cenjene. To obdobje bo trajalo vsaj do volitev. Šele v prihodnjem letu je mogoče pričakovati, da se bodo jasneje izoblikovale smerne nove ameriške strategije. Minimalni kontakti z »drugo stranjo« so ostali, tako da stikov ne bi bilo težko ponovno razširiti. Vendar se zdi, da bodo ZDA v doglednem obdobju bolj nezaupljive do sveta in previdnejše v pogajanjih: »dētente mora biti drugačen, kot je bil, sicer se bo ponovno razbil ob čerh notranjih nasprotij« – bolj pozorne na odnose s Sovjetsko zvezo, kar pomeni, da bodo tudi odnose z drugimi bolj kot doslej ocenjevale z merili bipolarnosti.

Andrej Novak

Študentski in dijaški domovi

Ali bo streha nad glavo slamnata?

Po petih uspešnih letih grozi zastoj pri gradnji

Ta čas je v javni razpravi osnutek zakona o stanovanjskem gospodarstvu. V njem se samo kot variantna možnost pojavlja predlog, da bi s tem zakonom urejali gradnjo domov za učence in študente. Oziroma: predlagatelj osnutka zakona ima pomisleke k temu, da bi začasni bivalni prostor za učence in študente v usmerjenem izobraževanju zagotavljali v okviru solidarnostnih sredstev za gradnjo stanovanj.

foto Dragan Arrigler

Izločitev domov iz zakona bi praktično pomenila, da bi dosedanja izredno uspešna petletna akcija za gradnjo domov za naprej izgubila svoj osnovni vir, da bi usahnila in bi dalekosežen načrt za posodobitev in dograditev bivalnega prostora za učence v usmerjenem izobraževanju ostal nerešen. S tem bi bili prizadeti učenci in študentje iz oddaljenih krajev, možnosti za racionalno preureditev mreže šol usmerjenega izobraževanja bi bile okrnjene.

Zato se je Zveza socialistične mladine Slovenije uprla temu, da bi gradnja domov za učence in študente izpadla iz zakona o usmerjenem izobraževanju. V tem jo podpira Republiški svet za vprašanja družbene ureditve, ki meni: »V okviru družbene pomoči (solidarnosti) naj bi razreševali stanovanjska vprašanja invalidov, borec, starejših občanov in za delo nesposobnih ljudi ter občanov in družin z nizkimi dohodki, zlasti tistih z večjim številom otrok in mladih družin, ki sami ne morejo rešiti stanovanjskega vprašanja v temeljnih organizacijah združenega dela, tj. stanovanjska vprašanja učencev in študentov.«

Enako stališče je slišati v Gosposdarski zbornici Slovenije, v republiškem komiteju za vzgojo in izobraževanje, v posebnih izobraževalnih skupnostih in Izobraževalni skupnosti Slovenije pa v Svetu za vzgojo in izobraževanje pri predsedstvu republiške konference SZDL Slovenije, za tako pot so se zavzemali v odboru za družbenoekonomske odnose zbora občin skupščine SR Slovenije, vanjo so privolili v Zvezi stanovanskih skupnosti Slovenije in še kje. A vendarle vprašanje še zmeraj ni rešeno, ker je v osnutku zakona o stanovanjskem gospodarstvu stvar pač postavljena le kot varianta in ker je vzrok naša gospodarska stiska in potreba, da vso investicijsko dejavnost skrajno omejimo.

Moralna zmaga je več kot denar

Prav ob tem pa ne gre pozabljati nekaj dejstev. V povojnem obdobju se je srednje in visoko šolstvo izredno razmahnilo, vrata vanj so se na široko odprla tako rekoč

slahernemu, ki je bil za učenje sposoben. Število učencev je skokovito raso, prostora v domovih pa ni bilo. Učenci so večinoma bivali v nekdanjih samostanskih, vojaških, grajskih in močno odsluženih ali pretesnih objektih, ki so bili vse prej kot primerni za zdravo življenje mladine. Razmere so se zaostrovale, v Kopru se je v domu zrušil strop v več stoletij stari hiši in takrat je naposled prišlo do znanega družbenega dogovora o združevanju sredstev za gradnjo dijaških in študentskih domov. To je bilo pred petimi leti.

Takrat smo se družno odločili, da bomo v 5 letih zgradili 23 novih domov za srednješolsko in visokošolsko mladino. »Rečeno – storjeno« – tako bi na kratko strnilo dogodke, ki so po uspehih edinstveni. Malokdo je pred štartom akcije verjel, da bo res mogoče postaviti vseh 23 domov v borih petih letih, zagotoviti v njih 7.500 ležišč v skupni takratni investicijski vred-

V 70 dijaških domovih v Sloveniji je 16.189 mest, v njih pa biva 16.441 učencev. Za študentske domove velja reči, da njih zmogljivosti zadoščajo le za dobro četrtino rednih študentov in da jih več kot 30 odst. stanuje pri zasebnikih, katerim plačujejo po tisoč in še več dinarjev na mesec.

dnosti 825 milijonov dinarjev. Pa se je to le zgodilo. Še več: ob racionalni gradnji je uspelo, da je bil vsak dinar s pametno obrnjen, da so bile podražitve močno brzane in da je s prispevki, ki smo jih v združenem delu za ta namen združevali, bilo mogoče investirati še dogovorjeni dopolnilni program. Bilanca torej: v obdobju 1976–1980 bo v Sloveniji postavljenih 31 domov za učence in študente z 9.389 ležišči. V to je bilo skupaj vloženih 1.170.729.120 dinarjev, ki jih za ta namen

združujemo na podlagi družbenega dogovora.

Ze sama primerjava pred petimi leti postavljene investicijske vsote in skupne realizacije konec letošnjega aprila pove, da gre za tako racionalno investicijsko obnovo, kakršnih je pri nas malo, če sploh so. Bili so postavljeni normativi za gradnjo in opremo teh objektov, ki so se jih investitorji morali držati, prizadevali so si za hitro in tudi zato cenejšo gradnjo. V vsakem kraju, kjer so dom gradili, so lokalni dejavniki sami, iz svojih sredstev pridobili in komunalno uredili zemljišče. Iz družbenih sredstev smo torej gradili zgolj hišo in jo za bivanje opremlili. Ureditev zemljišča ni bila poceni, a vendar so delovne organizacije, družbeni dejavniki in gradbeni odbori za sleherni dom našli moč in možnost, da so to zagotovili. Ta delež je v Velenju, na primer, v denarju vreden okoli 9 milijonov dinarjev, drugod pa tudi najbrž nekaj takega. Še več od denarne vrednosti pa velja moralna zmaga, zavest, da so take stvari izvedljive, in to na podlagi samoupravnega dogovarjanja. Kolikšna je posredna vrednost tega vložnega lokalnega deleža, ve zlasti tisti, ki se je kdaj ukvarjal s takimi vprašanji kjerkoli pri nas, še posebej pa v večjih mestih.

Dogajalo se je tudi, da so ob dogovorjeni kapaciteti novih domov, ki smo jih gradili iz združenih sredstev, v nekaterih krajih obseg gradnje dopolnili in za to na svojem območju združili dodatna sredstva. Na tak način je združeno delo v Velenju dom rudarskega šolskega centra s predvideno kapaciteto 480 ležišč povečalo za še 240 ležišč in za to združilo (predvsem preko delovnih organizacij v okviru REK Velenje) dodatnih 38 milijonov dinarjev, v Celju pa so predvideni novi dom s 480 ležišči zvečali še za 120 ležišč in za to združili 15.085.000 dinarjev dodatnih lastnih sredstev.

Posodobiti bi kazalo še kakih 40 domov

V vsem tem se izraža izredna stiska, v kateri se je usmerjeno izobraževanje znašlo ob neurejenih prostorskih razmerah za bivanje učencev v času šolanja. Kljub gospodarskim težavam in tudi v obdobju skrajnje omejenih investicij so za posa-

mezne kraje naložbe v domove za učence ena od prednostnih potreb. Z zgrajenimi novimi 31 domovi za srednješolsko in visokošolsko mladino seveda teh prostorskih stisk ni bilo mogoče že zadovoljivo rešiti, saj 10.000 ležišč v novih domovih ne pomeni, da se je za toliko zvečala kapaciteta domov. Dobršen del teh kapacitet je namreč nadomestilo sedanje dotrajane in neuporabne objekte. Iz tega izhaja, da je gradnjo treba vsekakor nadaljevati in v okviru možnosti postopno naprej urejati to družbeno aktualno vprašanje.

Včasih je slišati, da dijaški in študentski domovi niso polno zasedeni. To ne drži, zakaj seštevek za dijaške domove pove, da je v 70 domovih v Sloveniji kapaciteta 16.189 mest, v njih pa biva 16.441 učencev. Za študentske domove velja reči tole: da kapacitete domov zadoščajo le za dobro četrtino rednih študentov in da jih nad 30 odst. stanuje pri zasebnikih, ker ne dobijo prostora v domovih, da zasebnikom plačujejo po 1.000 dinarjev in precej več na mesec. Težko bi torej v takih okoliščinah menili, da domovi ne bi bili zasedeni. Sicer je pa to vprašanje kriterijev, ki so glede na možnosti lahko ostrejši ali milejši, ki učence iz oddaljenih krajev spreminjajo v vozače ali izkoriščane podjamnikje in jim večinoma podaljšujejo študij, ali pa tudi dopustijo vstop v dom učencu, ki je doma v kraju šolanja, kadar so njegove domače razmere izrazito neugodne za delo v šoli.

Po do zdaj zbranih potrebah bi za učence in študente bilo treba zgraditi ali posodobiti še okoli 40 domov s približno 9.600 ležišči, od tega za študente 2.500, drugo pa za srednješolsko mladino. Zbir potreb seveda še ni dogovor ali plan, do njega je še naporna pot usklajevanja in gotovo se bo obseg skrčil na kakšno polovico zapisanega ali kaj takega, še zlasti pri domovih za srednješolce. Toda nikakor se ne bi smelo zgoditi, da bi se program skrčil na ničlo. Odločitev o tem, kolikšen naj bi bil obseg gradnje domov v prihodnjih petih letih, pa bi morala priti nemudoma, kajti v tem času nastajajo temelji srednjeročnih planov, v katerih domovi seveda morajo biti všteti. Pa tudi zaradi gradnje same bi bilo treba pohiteti, da ne bi prihajalo do prekinitve, ki za samo izvedbo naloge ni racionalna.

Osnovni vir sredstev za gradnjo domov je v sedanjem petletnem obdobju predstavljal priliv od 0,345 odst. bruto osebnih dohodkov zaposlenih delavcev v Sloveniji, manjši del pa je prišel iz občasnih virov in iz virov, ki so predvideni na podlagi družbenega dogovora. Omenjeni glavni vir je del stanovanskih sredstev in predlog je, da bi tako bilo urejeno tudi za naprej. Ni namreč možnosti, da bi sredstva združevali v okviru prispevne stopnje za usmerjeno izobraževanje ali na kak drug način. Ostane le možnost, da tudi vnaprej bivalne prostore za učence v usmerjenem izobraževanju gradimo v sklopu načrtno stanovanske gradnje, in sicer na način, kot ga nakazujejo Republiški svet za vprašanja družbene ureditve in družbenopolitični dejavniki v republiki in občinah, to je sistemsko v sklopu zakona o stanovanjskem gospodarstvu.

Širša družbena vrednost novih gradenj

V Zvezi socialistične mladine Slovenije, ki se močno angažira za zagotavljanje novih kapacitet dijaških in študentskih domov ter tudi za ugodnejše reševanje stanovanskih problemov mladih družin, jemljejo za izhodišče, da je dijaški in študentski dom začasen bivalni prostor in da je to vprašanje najbolj smotno obravnavati v okviru naše stanovanske politike. Še posebej aktualizirajo ta vprašanja v zvezi z opredelitvijo izobraževalne reforme, ki izpostavlja študij iz dela in s tem posredno terja, da študentom, ki prihajajo iz dela za določeno čas na študij, omogočimo začasno bivanje v kraju šolanja in s tem zagotovimo, da bodo študij v najkrajšem možnem času končali ter se vrnili na delo. Glede na to v Zvezi socialistične mladine Slovenije menijo, da bi v zakonu o stanovanskem gospodarstvu kazalo problem domov urediti že v sistemskih, temeljnih določbah zakona, ne samo tam, kjer je govor o solidarnostnih sredstvih.

Hkrati s tem pa se nemara zastavlja še nekoliko širše vprašanje. Ti objekti so v posebnih krajih zagotovo širšega družbenega pomena, v počitniških dneih so lahko na voljo mladinskemu ali tudi siceršnje-

mu turizmu, po potrebi so to lahko bivalni prostori za udeležence večjih zborovanj v posameznih krajih pa tudi ob posebnih okoliščinah, ko je treba zagotoviti zasilen bivalni prostor prebivalstva. Na tak širši značaj kapacitet domov za učence v usmerjenem izobraževanju bi kazalo misliti tudi ob načrtovanju potreb in obsega gradenj v novem petletnem obdobju ter za to angažirati del sredstev tudi iz drugih virov, predvsem nemara iz sredstev za potrebe turizma. To so vendarle neke širše družbene vrednosti takih objektov, katerih namembnost je – širše in na daljši rok gledano – splošno družbeno koristna. Osnovni vir sredstev bi torej kazalo še naprej zagotavljati iz dela stanovanskih sredstev, tega pa obogatiti z združevanjem sredstev vseh drugih zainteresiranih. To bi praktično tudi pomenilo, da bi z občutno manjšim deležem stanovanskih sredstev, kot je zdajšnji, zmogli v prihodnjem obdobju naprej graditi domove za učence in študente in da bi obseg teh gradenj z dodatnimi viri mogli občutno obogatiti. O tem – zaradi sistemske ureditve vprašanja in zaradi finančnega deleža za domove v okviru stanovanskih sredstev – imajo seveda močno besedo v stanovanskih skupnostih. Njihova pripomba leti na to, da je združeno delo preko njih udeleženo z veliko denarja, vpliv na planiranje gradnje domov pa je po tej poti majhen. Očitajo, da program za gradnjo v bistvu nastaja po drugi poti, preko posebnih izobraževalnih skupnosti in izobraževalne skupnosti Slovenije in da je združeno delo v teh pripravah vendarle še premalo prisotno. To bi nemara lahko držalo četudi je res, da je več poti, po katerih se združeno delo vključuje v programiranje potreb, konkretno domov za učence, in da je tudi sedanja lahko uspešna. Res pa je, da je programiranje teh potreb zdaj v občutnem zastanku in da bi ob srednjeročnih temeljnih planov lahko prišlo do tega, da bi o teh potrebah govorili bolj nasploh in ne že na osnovi konkretnih dogovorov, ker pač izbor potreb oziroma predlog plana še ni opravljen. To pa je tisto vprašanje, na katerega stanovanske skupnosti že nekaj mesecev opozarjajo in v splošnem družbenem interesu terjajo, da se čimprej uredi.

Janko Svetina

Pogovor z Miroslavom Krležo

Neumnost se bojuje proti pameti

Danes začenjamo objavljati »Pogovor z Miroslavom Krležo in njegovim delom«, ki ga je za »Borbo« in drugi program Radia Beograd, v dogovoru s Krležo, priredil Miloš Jevtič, novinar v beograjskem radiu. Zanimivi dialog z velikonom naše pisane besede bere v beograjskem radiu vsako nedeljo ob 18. uri gledališki umetnik Rade Serbedžija. »Borba« pa ga od nedavnega objavlja v nadaljevanjih.

JEVTIČ: Kje so izviri in izlivi človeka? Kako naj bo svoboden?

KRLEŽA: Kaj vse bi bilo potrebno, da bi bil človek zares to, kar tolikokrat ni, namreč človek? Predvsem: živeti po logiki

svojega lastnega telesa. Ne igrati sebe ali koga drugega, ampak biti svoj človek. »Oj, bodi svoj...«

Nekoč sem nekje bral, da čebele iz enega panja preletijo v eni sezoni okoli trideset

milijonov kilometrov. Ljudje so sploh izračunali vse, samo tega ne – kaj je človek in kako bi se ta človek moral človeško vesti. Ta pojem se ljudem do dandanašnjega ni razjasnil.

Človek ni nobeno abstraktno bitje, prita-jeno, skrito, ždeče v nekem vesoljskem kotičku zunaj tega sveta dobrega in zlega.

Človek je družbeno bitje, in ko razmišlja o sebi, razmišlja v okviru socialno določenih koordinat. Malo je ljudi, ki se znajo objektivizirati kot življenjska substanca, z ene strani ločena od kakršnekoli socialne pokovine. Pod paradnimi uniformami in suk-njami in talarji živi pravzaprav neka vrsta mehurjastega zapljunka, ki se je napihnil hitreje, kot traja sončno leto, iz nič, iz plazme, ki se je okostila, v štiridesetih prav takšnih bliskovito hitrih sončnih krogov pa postane spet to, kar je bil, plazma in me-gla. Na svet je treba gledati brez patetičnega scenarija, treba je gledati takega, kakršen se kaže v dnevnem tisku, ko gre za vojne, za zmage, za generale, skratka za politiko. Najnavadnejša poteza s svinčnikom je grajena trajneje od vsega, kar je v človeku mesnatoga.

Ali ljudje sploh znajo povedati drug drugemu kaj takega, kar ni v zvezi z njihovimi družbenimi relacijami? Človek je »družbeno bitje« resnično v najbolj banalnem smislu.

Človek je peklenski zvalek laži in umorov, mehur, poln odurnih boleznih, teče in se vali kot slep hodournik nagonov, tuli pod zvezdami v metežu neumnosti, kam pa se vali, kam teče, kje je njegov izvir, kje njegov izliv, zakaj?

Človeku govore: bodi svoboden! A če si biblični ženin na jasi z nevesto, že nisi svoboden, ker so te ukleli z zakramentom. Če si duhovnik, stematica v uradu ali pes na verigi: kakšna svoboda je to? Če si vlomilec, ti grozi krvnik z zakonikom v roki. Če si nora devica, se ti posmehujejo. Če si hotnica, ti žigosajo prsi z zarezo hljiho. Nisi

človek. Če si riba, te bo požrla večja riba, če si ptica, streljajo po tebi, če si človek, prisluškujes odmevanju topovskega tručca pod svojimi nogami in torej nisi svoboden. Če si v zakonu, se gnjaviš, če si parija, ti višja kasta pije kri, kaj bi torej moral biti, da bi postal človek? Kako živeti, da bi lahko ohranil svojo čast in čiste roke, ko pa ti z vseh strani groze kot zakonskemu, božjemu, državnemu ali topovskemu mesu?

Vsi smo fantomi in prozorne sence

– Ali je človek utrujen od minljivosti? Zakaj se mu zdi, da je vse že bilo? Ali je kaka tolažba?

KRLEŽA: Na naših lobanjah bodo zidali mesta, tako kot smo tudi mi sezidali svoje mesto na lobanjah drugih. In tako kot se tudi mi danes smejemo in norimo, tako bodo tudi oni jutri noreli na naših grobovih! Vse je zaman in vse je večno eno in isto!

Cesarstva, civilizacije, pokolenja, golaži, čevlji, palačinke, krčme, anekdote, neumnosti, vere, nečeste svetinje tako imenovanih »narodnih idealov«, fanfare vojsk in zmag, vse izginja enako nesmiselno hitro, kot se razblinjajo tudi današnji prividi, ki nam strašljivo groze na vsakem koraku.

Kakor na starih marmornatih feničanskih planetarjih je vse nekoč davno pred nami

že bilo: škorpioni in raki in kače in mrčnje in ljubezni in strasti in ženske in smrt! Ljudje so se vojskovali in lomile so se kosti v nešteti bitkah, po hrupnih zmagah pa so tulili psi za gospodarji in vdove za junaki. Dvigali so se marmornati slavoloki z vsiljivimi napisni in bogastvo je prevzeto zvenketalo z meči in zlatimi škodelami, potem pa je vse pogoltna gosta megla gluhone-mih stoletij. Barbarski nepismeni vladarji v dolgih hiperborejskih in skitskih in gal-skih prepašanih spodnjih hlačah, kosmati kot bivoli, so škripali z zobmi, danes pa brezglavi, v obliki kamnitega torza, stoje po praznih predvederjih, na granitnem zlogu se jim svetlikajo verige iz pozlačenega bronu. Tirani in carji so se kopali v marmornatih kadeh, negovali svoje dišeče patricijsko telo, lovili so merjasec in leopardce, danes pa nas iz njihovih kipov opazuje mir minljivosti: gluhi molk nagrobnih spomenikov, hladen in antipatičen kakor crknjena riba.

Vsi smo fantomi in prozorne sence, frfota-joče v tem težkem in okornem dogajanju. Potujemo in odpotovali bomo! Srečnejši, ki so že odpotovali!

– Ko smo že pri temi o človeku – kakšen je delež počlovečenja? Kako, povejte še to, premagati neumnost? Kako se ogniti ma-ski in igri?

KRLEŽA: S počlovečenjem nečloveških stvari in pojavov se misel osvobaja po-

Muzeji

Odpravimo zamudništvo v predstavljanju narodove minulosti

Idejna zasnova stalne razstave zgodovine Slovencev

Zamisli o poslanstvu Narodnega muzeja kot zgodovinskem muzeju slovenskega naroda dozoreva že desetletja. Slovenski muzejci se dobro zavedajo, da je njegova uresničitev skrb vseh slovenskih muzejev. Spričo sodobnih muzeoloških znanstvenih pristopov in zmogljivosti so načrti uresničljivi brez škode za posamezne ustanove.

Postavitev stalne razstave o zgodovini Slovencev v prenovljenih prostorih Narodnega muzeja naj bi zapolnila vrzel, ki je v našem muzejstvu zelo občutna. Ta akcija naj bi pomenila začetek novega poglavja v razvoju slovenskih muzejev in prvo fazo uveljavljanja tipa zgodovinskih muzejev, ki naj bi jim s prikazi regionalne zgodovine in z navezavo na osrednji prikaz sledile pokrajinske in krajevne muzejske ustanove. Meddisciplinarno posvetovanje o vprašanju slovenskega muzejstva glede na stalno razstavo zgodovine Slovencev je proti koncu maja pripravila Slovenska matica.

Prvo razvojno obdobje v slovenskem muzejstvu predstavlja čas med letom 1821, ko je bil ustanovljen Kranjski deželni muzej, in letom 1918. V tem obdobju smo Slovenci dobili prvo poklicno muzejsko ustanovo, ob koncu 19. stoletja pa še vrsto muzejev (Celje 1882, Kamnik 1893, Ptuj 1893, Solski muzej 1898, Maribor 1896, 1903, 1909). Obdobje do 1918 označujemo kot čas prebujanja muzejstva in prvih začetkov smotrnega zbiranja in urejanja zgodovinskega gradiva.

V drugem razvojnem obdobju, med obema vojnama, se je uveljavila večja načrtnost slovenskih muzejev in širše delovanje, čeravno je v tem času nastalo sorazmerno malo novih muzejev. Narodni muzej naj bi opravljal vseslovensko poslanstvo, vendar je imel zaradi ozkih političnih in kulturnih razmer v stari državi še vedno le deželni značaj. Pomembna je v tem času ustanovitev Narodne galerije (1918), katere razstavni program je medtem že zajel vso Slovenijo in vsa obdobja umetnostne zgodovine. Od ostalih muzejev velja omeniti obnovljeno delovanje Solskega muzeja, ustanovitev ljubljanskega Mestnega muzeja, muzeja v Škofji Loki, predvsem pa rast mariborskega muzeja v pokrajinski ustanovi, ki je s kompleksno ureditvijo in regionalnim programom pomenila razvojno novost in tip muzeja, pri katerem se je po drugi vojni zgledevala vrsta slovenskih regionalnih muzejskih hiš.

Necnotno poimenovanje

Po osvoboditvi se kaže tudi v muzejstvu izreden razmah. Muzejstvo je bilo integralno vpeto med kulturne dejavnosti ter opredeljeno z zakoni. V prvi povojni fazi je zlasti pomembno utrjevanje dotedanjih ustanov in organiziranje novih. To je čas splošnega in množičnega zbiranja, ki ga pospešujeta nacionalizacija in zvezni zbirni center. Temu obdobju sledi faza selekcije, večje načrtnosti dela, medsebojnega usklajevanja muzejskih programov, prizadevanja za decentralizacijo, izmenjavo gradiva in specializacijo, vse to v skladu s samoupravnimi odločitvami in povezanostjo v okviru interesnih skupnosti.

Večina slovenskih osrednjih muzejev je specialni muzeji (Slovenski solski muzej, Slovenski etnografski muzej, Muzej ljudske revolucije Slovenije, Tehnični muzej Slovenije...), kompleksnega tipa: bodisi pokrajinski muzeji, bodisi mestne ali

Nazadnjaški režimi so v preteklosti zanemarili postavitev zbirke s prikazom zgodovinskega razvoja slovenskega naroda. Tako je to vprašanje še zdaj odprto in se zaostreno postavlja pred današnje generacije. Vedeti je treba, da se s tem odpovedujemo muzejskemu orisu naše večstoletne zgodovine.

krajevne ustanove. Poimenovanje naših muzejev pa je nedosledno in necnotno. Jugoslovanska značilnost so muzeji in zbirke NOB in revolucije, ki pričajo o naši zraslosti z veliko preteklostjo in ki jih poleg splošno muzejskega označuje še pomembno idejno-politično poslanstvo. Posebnost so tudi mnoge manjše galerije,

saloni in druga razstavišča, ki govore o posluhu za razvoj likovne umetnosti in sproščeni likovni ustvarjalnosti. V zadnjem času se uveljavljajo tudi specialne zbirke zunaj osrednjih muzejev, v ustanovah, ki imajo za take zbirke ustrezne pogoje. Zdi se, da je na Slovenskem dovolj muzejev, ki se medsebojno strokovno povezujejo, svoje načrte usklajujejo, sodelujejo v delitvi dela in procesih podružbljanja kulture ter delujejo po načelih sodobnega interpretiranja zgodovine in muzeologije.

Problematica zgodovinske zbirke Narodnega muzeja, kjer naj bi z adaptacijo, izrabo kleti in podstrešja, najceneje pridobili potrebne prostore za postavitev zgodovinske zbirke slovenskega naroda, je orisal ravnatelj Narodnega muzeja dr. Peter Petru.

Se odpovedujemo zgodovinskim osebnostim?

»Za zgodovino obeh monarhij so bile naše starostvenosti, zgodovinska dogajanja ob naselitvi Alp, kasnejši politični razvoj, reformacija, protestantstvo, boj slovenskih in hrvatskih puntarjev itd., neprimerni dogodki. Zato je bil Narodni muzej omejen na deželno, banovinsko področje. Tako utesnjen muzej pa je pomenil za prikaz našega razvoja veliko pomanjkljivosti. Ker ležijo najstarejši in takrat osrednji slovenski historični spomeniki v Gospe sveti in Blatogradu s takratnimi državnimi tvorbami, Veliko Karantanijo in Panonsko Slovenijo, zunaj današnjega slovenskega ozemlja, ni bilo in tudi danes – razen Narodnega muzeja – ni v Sloveniji muzejske ustanove, ki bi po svoji imenu ali vsebini mogla in bila upravičena predstavljati te spomenike in pomnike zgodovine takratnega etničnega prostora.

Naša nova družba je tudi tu postavila idejno širše gledanje od bivših nazadnjaških režimov. Ker so v preteklosti zanemarili izgradnjo in postavitev zbirke s prikazom zgodovinskega razvoja slovenskega naroda,

da, je ostalo to vprašanje do danes odprto in se zaostreno postavlja pred današnjo generacijo. Vedeti je treba, da se s tem odpovedujemo muzejskemu orisu naše večstoletne zgodovine, prikazu naselitve v novi domovini, razvoju slovenskih kneževin Karantanije in Panonije vse do pričevanj demokratične širine pri izvolitvi svojih prvakov, kakor ga dokazuje ustoličevanje koroških vojvod, vse do 15. stoletja. To pa pomeni, da se odpovedujemo tudi mnogim zgodovinskim osebnostim in vsemu drugemu, kar je oblikovalo takratno narodno bit. S tem izločamo iz pravilno predstavljenega historičnega zaporedja in ovrednotenja tudi vso starejšo arheološko dediščino, za katero je sedaj dokazano, da je bistveno sooblikovala kulturo in omiko slovenskih rodov.

Spričo tega je skrajni čas, da odpravimo zamudništvo v muzeološkem predstavljanju naše narodne zgodovine, usmerjene k vedno bolj naprednim družbenim oblikam. Značilnost sodobnih družb je njihovo vestransko odpiranje k občanom, s postavljanjem možnosti za njihovo kulturno aktivnost. Zato je značilno, da se naprednost družbe ujema s širjenjem mreže razstavišč in postavljanjem takih muzejev, ki bogatijo človeško misel. Tak muzej, ki bi občutno zapolnil praznino v tej ponudbi v Ljubljani, naj bi predstavljal prenovljeni Narodni muzej na Trgu herojev.

Posamezna obdobja – sklenjene celote

Utemeljitev za hitro, oziroma skorajšnjo postavitev muzejskega prikaza naše zgodovine in dragoceneega kulturnega izročila dajejo tudi številne dosedanje historično koncipirane razstave Narodnega muzeja: Ledenodobne kulture na Slovenskem, Umetnost alpskih llirov in Venetov, Prazgodovina Slovenije, Keltsko novništvo v Sloveniji, Zakon antike v Sloveniji, Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do konca 17. stoletja, Turški vpadi na Slovenska tla. Zgodnji srednji vek Slovenije, Kmečki panti na Slovenskem, Napoleono-ve lirske province, Promet v Sloveniji na grafkah 17. do 19. stoletja, Slovenci v predmarčni dobi in revoluciji 1848 in dru-

ge. Mnogi pregledi pa so širše ovrednotili dediščino in gradivo predmetnega sektorja – Pivsko posodje skozi stoletja, Steklo v Sloveniji od antike od danes, Ure skozi stoletja, Svetila, Stol, Rimska keramika v Sloveniji, Ljubljana v grafiki... Poleg tega pa so še mnogi drugi prikazi v ostalih slovenskih muzejih, ki bi pomembno dopolnili tak celovit oris zgodovine slovenskega naroda. Muzeološki prikaz naše zgodovine potemtakem ne bi bil omejen le na liste in arhivalije, ampak bi vključeval tudi druga zgodovinska pričevanja ter ilustrativno kulturnozgodovinsko gradivo. Tako zasnovana zbirka bi bila dovolj razgibana in pestra, da bi zadovoljila in privlačila vse obiskovalce.

»Idejni načrt, predstavljen v publikaciji Narodni muzej, njegove prihodnje naloge (1981-1985) in vprašanje celovite razstave zgodovine Slovencev, je prvi poizkus razporeditve posameznih obdobjev v dvajset dvoran, ki so v načrtu prenove namenjene stalni razstavi. Kronološki potek dogodkov, pomembnih za zgodovino Slovencev (periodizacija je izdelana po Zgodovini Slovencev-CZ 1979), in sočasna dogajanja v evropskem in svetovnem merilu naj bi bila le tisto čvrsto ogrodje, ki bi se kot rdeča nit vlekla skozi celotno razstavo.« je zapisala Jasna Horvat v referatu »Koncept celovite razstave zgodovine Slovencev in odprta vprašanja ob njem.«

Posamezna obdobja slovenske zgodovine bi pomenila sklenjeno celoto s prikazom vsakokratnih značilnosti v političnem, družbenem, gospodarskem in kulturnem življenju. Težišče razstave naj bi predstavljalo prikaz načina življenja v posameznih obdobjih slovenske zgodovine. Muzeološka predstavitev slovenskega ozemlja v posameznih arheoloških kulturah bi temeljila predvsem na primernem izboru in grupaciji materialnih pričevanj (izkopanin). Njihova izpovednost pa bi bila še večja, saj bi predmete dopolnjevali: zemljevidi razprostranjenosti posameznih kultur, plastični načrti s tlorisi, risarska ponazorila, rekonstrukcije predmetov, delovnih pripomočkov, bivališč in tipov naselbin, umetnostna pričevanja, grafikoni. V mu-

zeološkem prikazu kasnejših obdobjev slovenske zgodovine bi skrbno izbran in pretehtan izbor pisanih virov vabil za temelj za predstavitev političnih, gospodarskih, družbenih in kulturnih razmer v posameznih obdobjih. V razstavo bi bilo treba v čim večji meri vključevati kulturnozgodovinsko, etnološko in umetnostno gradivo.

Hrbenica muzejskim zbirkam

Muzeološka predstavitev zgodovine Slovencev se ne bi zaključila s koncem prve svetovne vojne, marveč bi prikazala tudi dobo stare Jugoslavije, drugo svetovno vojno in dogajanja po letu 1945.

Postavitev zgodovinskega muzeja slovenskega naroda bo zahtevala teamsko delo, saj načrt zajema področja različnih družboslovnih strok, tesnejše sodelovanje med specializiranimi muzeji ter upoštevanje karseda sodobnih načel postavitve zbirke z vključevanjem vseh sodobnih tehničnih pripomočkov. Celotna predstavitev bi bila že od vsega začetka projektirana tako, da bi dovoljevala potrebne spremembe in dopolnitve, v skladu z novimi ugotovitvami zgodovinskih strok.

Muzeološka predstavitev vseh bistvenih obdobjev iz zgodovinske rasti našega naroda bi hkrati predstavljal hrbenico vsem parcialnim muzejskim zbirkam: pri nas. Historično in kulturnozgodovinsko zasnevana razstava ne bi podvajala katerekoli že obstoječe zbirke, marveč bi jih v vrednostnem smislu le bistveno dopolnila in obogatila. Zajela bi ves slovenski etnični prostor ter predvsem zapolnila zamudništvo pri celostni obravnavi vsega slovenskega ozemlja, kar v prejšnjih družbenih ureditvah ni bilo mogoče. Glede na to bi bila postavitev, po besedah Petra Petruja, idejno jasna in s poudarki na naprednih silnicah v minulih slovenskih zgodovinskih obdobjih. Tako povzema iz referatov na posvetovanju v organizaciji Slovenske matice.

Marijan Zlobec

neumljanja, trajno razneumljanje pa je duhu potrebno kakor dihanje svežega zraka, kajti brez humanistične Pnevme bi se bili že zdavnaj zadušili.

Neumnost se bojuje proti pameti z diluvialno močjo, vendar je človek kljub temu prizgal svojo luč in nobene sile ne bodo prevladale nad njegovo voljo, ker se je odločil premagati vse, kar pomeni negacijo resnice in pravičnosti.

Vsi smo maske in vsi smo zakrinkani in vsak človek čuti potrebo, da za hipec sname svojo masko, da se razkrinka, da spregovori, kot mu narekuje intimno razpoloženje.

Vsi si prizadevamo odigrati svojo najboljšo vlogo v dobri, po možnosti najboljši formi. Vsi se kadimo kakor bakle v sprevedu okusa, pameti, ničevosti, političnih prognoz, vojn, časopisov, lektire, v glavnem po malem norčave beletristike, ki nima nobenega smisla, saj se v njej razodeva en in isti namen, prikriti lastne slabe strani.

Človek je kljub vsemu vendarle kompas

– Ali lahko človek izgubi svojo pot? Kako se to zrcali v zavesti človeka sedanosti?

KRLEŽA: Ni se treba bati, da bi mogel človek izgubiti svojo pot. Človek se ne bi

prebil do takega načina razmišljanja (feuerbachovskega), če bi se mogel izgubiti na stranskih poteh, teh pa je bilo brez števila in jih je tudi danes. Bojzani v tem pogledu niso niti najmanj upravičeni! Človek je predvidel mnogo stvari v svoji preteklosti, in mi, ki predvidevamo popolno zmago človeka v vsakem pogledu, potemtakem predvidevamo logično. Vsaka človeška stvar je od začetka premagala neznanke minuse, človek pa je, že zato, ker je dvožočec, nedvomno plus v naravi. Vnaprej vemo, da bo tako, kot vemo in kot smo prepričani, da mora biti. Vse naše misli so naravnane k veri v popolno zmago nad samim seboj, to je človeka med ljudmi, ki se izgubljajo v blodnjah in na stranskih poteh, toda vse to tavanje je samo trenutno in prehodno.

Vse, kar se mota v zavesti zbezanega človeka sedanosti, fantomi raznih mitomanij, klečeplavstvo pred lažnimi božanstvi rase, naroda, nacionalnega poslanstva, državnosti, dogmatičnega načina mišljenja, teleoloških ali teoloških vplivov religiozne propagande o absolutni vrednosti dogmatičnega spoznanja, vse to se izraža v zgornjih plasteh človeške zavesti v nenehnem prepletanju, zdaj kot razumno pojasnilo, zdaj kot norčevski fanatizem, obseden od najrazličnejših, dostikrat nevarnih in zlikovskih fiksnih idej.

– Ali je v vsem kak kompas? V čem je skrivnost? Kaj ga nosi?

KRLEŽA: Ali je v vsem kak kompas? Je. Človek. Morala tega človeka torej, natan-

ko določena v prostoru in času – kljub vsemu, vendarle.

– Kako je treba pojmovati stoletno človeško hotenje po svobodi? Kakšna je prihodnost svobode?

KRLEŽA: Svoboda je cilj, abstrakcija, ki nekaj velja samo, dokler uravnavamo akcijo zavoljo nje. Če pa bi se do nje doko-pali, bi nas ubil dolgčas. Toda samo osvobajanje je živ proces, fascinantan in krepljena realnost.

»Človek bo postal svoboden, ko mu ne bo več treba delati.« Tako nekako je definiral svobodo Marx. Danes pa, ko je ta človek na tem, da se zares osvobodil prisilnega dela, danes se pripravlja, da uniči ta mali planet, na katerem je odkril in izumil toliko modrih stvari.

– Kaj je pravzaprav boj za svobodo človeka?

KRLEŽA: Boj za svobodo človeka je boj za osvoboditev iz predsodkov.

»Bodi svoj človek« – to se pravi, sleci se do golega in se preuči, a bodi to, kar si, namreč ti sam, ne pa tisto, kar so ti dali, da bi se s tem šopiril, načičkan z barvnimi šarami in perjem, dekoracijami in naslovi, lažnimi tradicijami in donosnimi prevarami! Kje smo se izgubili, v kakšnem prostoru in času, kam nas nosi ta vrščič metež?

Od razlaganja k spreminjanju sveta

– Ali se odtujitev pojavlja izključno kot ločevanje človeka od človeka ali, še več, kot ločevanje od življenja? Kakšen je prispevek marksizma k razjasnjevanju tega procesa?

KRLEŽA: Človek se je ločil, ali bolje, v materialističnem žargonu, »odtujil« od neposrednega, elementarnega življenja, ko se je ograbil proti kozmični tragičnosti s svojimi socialnimi shemami in kategorijami. Tako je prenehal živeti kot živo bitje (žival) in se preobrazil v »socialno bitje«, človeka modreca, obrtnika. Nedvomno je človekovo življenje v vsakem pogledu družbeno in socialnim procesom, vendar družbeno življenje človeka ni vse, prav tako pa spet brez socialnega procesa vse postane nič.

»Socialistična nepismena propaganda« je, po Marxu, trdila, da so družbene proizvodilne sile prišle v nered in da je napočil čas, da se te razrahljane družbene sile, ki oblikujejo človeka in njegov način mišljenja, človeško preuredijo. Filozofirali so o tem (stoletja) že dovolj, zdaj je treba od razlaganja preiti na spreminjanje družbene ureditve, se pravi sveta. Kajti te družbene sile, proizvodilne sile, so pred samo katastrofo 1914. leta silovito rastle že dobrih petdeset let, spreminjale so se v najbolj protislovnih oblikah v najusodnejše nevarnosti, poba-bile so človeka in ga preobrazile v negacijo

vsega, kar je bilo v njem dostojanstvenega, onečastile so človeka kot pasivno družbeno sredstvo, ga ponižale, da je postal – ne stroj, ampak privešek stroja, s trpinčenjem in ponižanji so zastrupile vsak smisel in vsebino človeškega dela in truda, odtujile so človeka od slehernega bolj poduhovljenega načina življenja, izmalčile so vse, tudi najbednejše pogoje človeške eksisten-ce, podredile so si in zaslužile bednika in ustvarile iz njega – ne številko, temveč ničlo, ga zmalčile v karikaturno antičnega sužnja in poteptale vse prvine domačega mu beraškega življenja, in nazadnje so v Evropi in na vseh petih celinah raznetile požar tridesetletne vojne, katere nevihtni in mračni oblaki se še danes grozeče vale nad našimi glavami. Ljudje, ki so pri nas za francosko-avstrijske cesarske vojne imeli to Marxovo »verelendungstheorie« za stvarno in resnično diagnozo mednarodnega dejanskega stanja, so začeli razmišljati o zemeljskih stvarih socialistično, tisti drugi (akademski) del našega Parnasa, ki je to »nepismeno teorijo« imel za »nepismeno propagando za nepismeno ljudstvo«, pa v teh tridesetih letih ni dal od sebe nobenega književnega dokumenta, na podlagi katerega bi mogli sklepati, da ta Marxova diagnoza nima svoje dokazane moči.

Vse, kar je marksizem začetku svojega odkritja govoril o razločevanju človeške osebnosti v okviru kapitalizma, se mu danes vrača v obliki zastrupljenega bumeranga, perverznejega in nadvse nevarnega orožja. Sodobna duhovna elita brez kake posebno srečne investicije čisto brez sramu prepisuje zgodnje Marxove filipike proti

kapitalizmu, pri čemer samo zamenjuje protikapitalistične parole z antisocialističnimi invektivami.

– Ali se pojem »revolucija«, ki se pogosto uporablja, res lahko uporabi za vse spremembe in procese? Kaj je v resnici revolucija?

KRLEŽA: Zelo pogosto uporabljamo (sam) pojem »revolucija« in preveč poenostavljamo smisel te besede. Banalna podoba: neke vrste izbruh ognjenika ali velikega katastrofalnega požara, podoba, ki se ujema, prav tako pa tudi ne ujema s pomenom samega dogodka. Naposled ne drži povsod, da revolucije ne povzročajo globokih sprememb in zamenjav sloga, okusa in pogleda na svet, zlasti na literaturo. Vpliva posameznih revolucij na okolja, v katerih se pojavljajo, ni treba jemati kole-darsko.

Revolucija je ogenj; ko pa hiša vzplameni, je treba ogenj pogasiti, in tako revolucionarni praviloma postanejo gasilci. Zgorelo hišo je treba znova sezidati, in tako se revolucionarni spreminjajo v zidarje. Vsaka obrtnija se spremeni v šolo, v vsaki zidar-ski šoli so mojstri, pomočniki in vajenci. Šole postanejo institucije, vse obrtne institucije pa delujejo po zakonu hierarhije, potem pa, se ve, dela in reda. Dolgočasen nauk, znamo ga na pamet. Tudi to vemo, da revolucije jedo svoje otroke, vendar se dogaja tudi, da otroci pojedo revolucijo.

Nadaljevanje na 26. strani

Slovenski filmski zastoj

Med preHITEVANJEM in zamujanjem

Kako in zakaj se ne uresničujejo načrti o (vsaj) treh celovečernih filmih

Kadar govorimo o zagatnih, o kriznih trenutkih, jih ponavadi povežemo z gmotno revščino. Pri slovenski filmski proizvodnji pa se nanjo ne moremo izgovarjati. Svobodna menjava dela je omogočila normalen pritok sredstev za uresničevanje programa, ki teži k zastavljenemu, a očitno nedosegljivemu cilju nacionalne proizvodnje – k petim igranim in dvajsetim kratkim filmom v letu dni.

Denarja navsezadnje ni zmanjkalo tudi za naš največji filmski in družbenopolitični pomemben načrt, za »Dražgoški bitki«; ravno narobe, celo dodatna sredstva so se našla za njeno uresničitev.

In vendar tičimo v praznem. O filmu navsezadnje nikoli ne vemo nič gotovega: lahko dežuje kot iz škafa, ko bi snemalna ekipa še kako potrebovala sonce – lahko pa si zaman želi snega, kadar pride prodajna spomladanska odjuga. (In ker ni več v navadi priprošnja vremenskim prekom in svetnikom, je za takšne »če« pač zadolžen sestavljalec snemalnega načrta, posameznik ali skupina ki mora nujno upoštevati načela prilagajanja, mobilnosti, gospodarnosti, skratka, preudarne organizacije dela.)

V slovenskem filmu pa sta si preudarnost in ambicija očitno hudo navzkriž. Na papirju sicer ne, saj so podpisani vsi potrebni sporazumi in dogovori med Viba filmom in RTV Ljubljana, ki pametno iščejo poti sodelovanja. Toda kaj bomo, na primer, letos Pulju, njegovemu jugoslovanskemu filmskemu pregledu, njegovi strokovni in množični ocemti, ponudili v pretres? »Ubij me nežno« scenarista Frančka Rudolfa in režiserja Boštjana Hladnika (ki niti v filmsko zavzetem »Ekranu« nista dočakala »nežnega« sprejema), pa »Prestop« – in nič več. Kajti tudi z najboljšim navdušenim optimizmom ni mogoče pričakovati še filma »Na svidenje v naslednji vojni«.

Ob tem se moramo ustaviti ob za tri leta neuresničnem načrtu, pogojenem s sodelovanjem med Viba filmom in RTV Ljubljana, ob »Genijih in genjalcih«, ob mladinski temi, kakršne nam tam od »Sreče na vrvi« še kako manjka. Še danes ne vemo, ali in kdaj bodo TV nadaljevalka ali tudi film obnem – pa čeprav je prekladanje posnetih travkov z malega na veliki zaslon že precej obrabljeno.

Vse kaže, da bomo drago plačali neusklajenost med dvema proizvajalcema, ohlapnost njihovih medsebojnih dogovorov oziroma neodgovorno odstopanje od njihovih določil. Kajti projekt, ki je zaustavljen, vseeno terja svoj denar, vsak mesec, vsako leto več.

Stopnjevanje ob »Dražgošah«

Če se po eni strani naša filmsko – televizijska proizvodnja zaustavlja, se ji po drugi strani vse preveč nesmotno mudi. Znova je treba zastaviti besedo o »Dražgoški bitki«, ki ji je kot velikemu nacionalnemu ustvarjalnemu načrtu naša družba posvetila kar največ pozornosti, poskrbela za sredstva, usklajevala prizadevanja treh proizvajalcev, RTV Ljubljana (za nadaljevanje), Viba filmom (izvršni producent za nadaljevanje) in za film, oblikovan iz gradiva zanj. Toda kulturno skupnostjo Slovenije. Vendar se zdi, da vse te pozornosti nekako ne vračajo oni, katerim je v realizacijo zaupana. Odbor za film pri Kulturni skupnosti Slovenije je v zadnjem mesecu že dvakrat zresnjeno razpravljalo o položaju, ki ga v zapisniku opisuje takole: »Ugotovljeno je bilo, da je doslej uresničeno okrog 18% nadaljevanke, da delo ekipe ne poteka po načrtu in je zato posneto manj kot 50% načrtovanih kadrov od neprimerno veliki porabi filmskega traku. Ekipa še vedno nima dokončno potrjenih snemalnih knjig, zato med drugim tudi ni mogoče pristopiti k izdelovanju scenarija za celovečerni film. Zaradi neprimernih vremenskih razmer mora ekipa iskati nove lokacije za snemanje, kar še dodatno otežuje delo. Poseben problem predstavlja razlika med dinamiko priliva finančnih sredstev in njihovo porabo.«

Podatek, da je za 18% odstotkov posnete gradiva porabljenih že 65% sredstev, namenjenih za realizacijo, navsezadnje ni vznemirljiv. Vsakdo ve, da so začetne investicije najvišje, da gre pri njih za gradnjo potrebnih scenografskih objektov, za kostumografijo, za rekvizite, za organizacijo dela. Zamuda pa je tista, ki povzroča skrb. Realizatorji (Viba film kot izvršni producent, na primer) se sklicuje ne samo na nedodelanost snemalnih knjig, opozarja tudi na dneve, ki tečejo v prazno, saj niso bili natančno dogovorjeni sporazumi med gledališči, katera naj omogočijo sodelovanje igralcev, in uresničevalci »Dražgoške bitke«. Kolikor lahko razberemo iz zapisnikov sej odbora za kinematografijo pri KSS, je bila sestavljena zasedba vlog junija lanskega leta, konkretni dogovori z

gledališči, ki morajo načrtovati navzočnost ali odsotnost igralcev, pa so stekli šele okrobra lani. Kakor poznamo utečeno gledališko dejavnost, sleherni naše gledališče pripravljajo ob izteku sezone za jesen eno, pa tudi dve predstavi. Ob »Dražgoški bitki« je bilo, denimo, zatrdno pribito, da ne sme zavreti redne filmske proizvodnje – kar gledališča zadeva, pa smo se o tem očitno pozabili povprašati. Tudi tukaj se razkriva ozadje zaskrbljivega podatka, da pri realizaciji »Dražgoške bitke« kasnimo za polovico predvidenega delovnega ritma.

Upravičeno se je ob drastični alternativni, naj se snemanje »Dražgoš« preprosto ustavi, dokler ne bodo natančno dogovorjeni in zagotovljeni vsi pogoji za realizacijo, oglasila trezna misel: zakaj ne bi snemanja do tistih srečnih ureditev razmer vsaj upočasnili, snemali npr. interiere z majhno zasedbo, sprostili množično snemalno ekipo, se dogovorili o sodelovanju igralcev in statistov za poznejši čas.

Je že tako, da se nam v našem filmskem delu včasih preveč mudi, včasih pa smo povsem nezaskrbljeni ob njegovih zastojih.

Balada o »Menuetu«

Takšna kasnitev nastaja tudi ob gostovanju uglednega jugoslovanskega avtorja Zike Pavloviča, ki smo ga po »Sovražniku«, »Rdečem klasju« in »Letu mrtve ptice« z veseljem znova sprejeli za uresničevalca Zupanovega »Menueta za kitaro«, ki se v filmskem načrtovanju imenuje »Na svidenje v prihodnji vojni«. Film nastaja – postaja pa tudi »Problematika celovečernega igranega filma« po dokumentih, ki jih je odboru za kinematografijo KSS predložil na njegovo željo filmski svet Viba filma. Z njimi se vračamo v začetek 1979. leta, v katerem naj bi delo dopolnilo naš nacionalni program treh celovečernih filmov in potlej je, po zapisniku, vse potekalo naravnost idealno. Samo pri pretenzijah in pri odmerjenem denarju se je očitno zapletlo.

»... Tako v prvi fazi še ni bila dosežena potrebna stopnja skladnosti med tehnično snemalno knjigo in predračunom, ki je nujna za začetek realizacije filma, ampak je bila tehnična snemalna knjiga zahtevnejša, kot je, žal, predračun, oziroma predračun je bil prenizek za obstoječo tehnično snemalno knjigo...«

Tako filmski svet delovne organizacije Viba filma o »Menuetu«, lani jeseni.

Letos vemo, da se je projekt neskončno podražil, da zavira tisto, kar si želimo in za kar se zavzemamo, za celoten, čeprav znaenkrat skromen načrt slovenskega filmskega programiranja. Saj v njem ni več želja kot po treh celovečernih in desetih kratkih filmih v letu dni. Toda program bi iz tega vendarle mogel nastajati. Sedaj ga ni. Oga filmov, ki jih pripravljamo festival-skemu Pulju, ni nobenega, za katerega ne bi veljala omejitev oglada obiskovalcem pod petnajsetimi leti (če smo namreč še tako toleranтни do seksa, ga na ravni »Prestopa« in »Ubij me nežno« vendarle ne kaže priporočiti).

Položaj slovenske filmske proizvodnje (ne da bi se ozirali v njeno srednjeročno načrtovanje ali tekoče prizadevanje v prostoru kratkega filma) pereče opozarja na njeno preskromno, prav nič stabilizacijsko zavzetost.

Svobodni slovenski filmski delavci, ki se daj komajda in malokdaj utegnemo in morejo posegati v načrtovanje slovenskega filma, so ob vsem tem opozorili Kulturno skupnost Slovenije na pereče ožene domače filmske rasti:

»Ne strinjamo se z utemeljitvijo Viba filma, da se proizvodnja zmanjša zaradi, realnih razlogov«, ker smatramo, da slabo organizacijsko in finančno poslovanje niso, realni razlogi...«

Viba filmu velja priznanje, da je odboru za film pri KSS predložil izčrpano dokumentacijo svojega dela, da v njej skorajda ni tistih neprijetnih »medvrstičnih« prostoro in podatkov, ki bi zavajali. Iz teh dokumentacij izhaja tudi moje pisanje, iz njih raste tudi moje upanje, da se bo krizni trenutek preobrazil v nove spodbude, v nova, boljša načrtovanja.

Navsezadnje smo istih misli: želimo si dober slovenski film.

Stanka Godnič

snikov in soglasnikov osvetljujejo in prelevčujejo posamezno podobo vnanjega vtisa kot reflektor in pod intenzivno močno njene osvetlitve, v krogu te radiacije, se pojmi širijo in zožujejo kakor zenice.

Besede povezujejo ljudi kakor mostovi – jih ločujejo kakor prepadi

Besede se razpenjajo med stvarmi kakor mavrični lok, je rekel Nietzsche. Besede resnično povezujejo ljudi kakor mostovi, pri tem pa prav tako zelo pogostoma ustvarjajo med človekom in človekom nepremostljive prepade, globlje od najbolj črnega brezna. Beseda je zraščena s človekom in ga spremlja stoletja kakor plahuta očja senca. In ta dih, podhrtevajoč bolj od pajkove mreže, to zdrizavno tresenje sluznatih glasikov, to toplo miganje jezika, hrkanje v vratu in grlu, to živalim in gluho-nemi naravi nerazumljivo praskanje, mlaskanje in zvečenje soglasnikov in samoglasnikov, to naporno celjanje je iz človeka naredilo človeka. Sluzavi pojav glasov v človeških ustih prebujajo v naših možganih podobe, in besede (same porojene iz podob in vtisov) postanejo pobudnice in povzročiteljice novega valovanja podob, pretakajo se po človeškem telesu kakor strela po galvanični vezi. Besede imajo svoja magnetna polja, privlačijo in odbijajo, prelivajo se skozi človekovo življenje kakor žive vode, katerih izviri so daljni, nejasni in neznanj, besede vro iz mraka naših trebušnih votlin, iz temine,

Oblikovanje

Naložba, ki dolgoročno mora dati sadove

V Berlinu je bil kongres mednarodnega Design centra

Med kongresi bi bržkone povsem neopažen šel mimo nas kongres, katerega udeleženci naj bi močno vplivali na urejanje širšega bivalnega okolja človeka.

Pravim: ki naj bi – koliko v resnici lahko storijo v tej smeri, je odvisno od marsičesa in predvsem o tem je tekla beseda, tudi tista zakongresna, v odmorih, skrbno pripravljene programa kongresa v Berlinu, katerega organizator je bil mednarodni Design center v Berlinu (IDZ) in mu je zunanjo podobo dal pokrovitelj, firma Siemens s svojimi reprezentančnimi prostori in skrbjo za dobro počutje udeležencev – predstavnikov strokovnih institucij iz 13 držav. Osnovani so tri delovne skupine: skupino za storitve industriji, (bolje rečeno: kaj lahko oblikovalska institucija oziroma Design center stori za industrijo, kakšne storitve lahko ponudi in kako to dejavno izvajati), za storitve, ki jih lahko taka institucija (na primer design center) ponudi šolstvu, za storitve za politične strukture (centre odločanja).

Kaj je pravzaprav bil namen kongresa? Najprej seveda izmenjava mnenj pospeševalnih institucij, ki se z nekaj redkimi izjemami vse srečujejo z bolj ali manj podobnimi problemi – s pomanjkanjem denarja, z ignoranco industrije in gospodarstva nasploh ter z varljivim bliščem povečevanja oblikovanja in zvezdnosti nekaterih uspešnih oblikovalcev? Najprej to. Saj navsezadnje: komu ne odleže, če vidi, da se sosed spitika ob istem kamnu? Je bil morda namen kongresa, da nekaj uspešnih institucij nekaterih držav, kjer že vrsto let prirejajo razstave oblikovalskih izdelkov, ki so bili stari že v prejšnji generaciji in se vedno uspešno funkcionirajo, in pri tem niso videti (niso več videti) stari? Je pomenil predstavitev nekaterih institucij, ki se jim je sicer z mnogo truda, pa vendarle posrečilo dopovedati nekaterim industrijam, kaj lahko od oblikovanja, če ga sprejmejo kot del svojega tehnološkega razvojnega procesa, pričakujejo, in gospodarstvenikom, kaj pomeni oblikovanje kot ena od integralnih komponent dolgoročnega (gospodarskega) planiranja v svoji ekonomski (marketing) in socialni funkciji (problem človeka in humanizacije njegovega okolja)?

Seveda so pozitivni zgledi potrebni že zato, da se osmisli delo samih navzočih institucij in naposled ves kongres. Namen srečanja

je bil seznaniti udeležence s podatki, da je v mnogih državah »oblikovanje« del učnih programov od vrtec dalje in da se kot predmet pojavlja že v programih osnovnih šol. Če mora človek znati ločevati dobro od slabega, mora biti o stvarih pravočasno poučen in usmerjen že v zgodnji mladosti. Pri nas bo najbrž potrebno počakati, ta vlak samo zelo verjetno že zamudili.

Poglaviti cilj kongresa pa je bil vendarle v tem, da bi skupaj poiskali poti za uspešno delovanje teh tako imenovanih design centrov, ki rastejo kot gobe po dežju po vseh večjih mestih razvitega sveta (in si tablico s tem napisom pribijajo na vrata tudi že v nekaterih tovarnah), da bi se medsebojno poučili, kakšne naj bodo poglavite naloge in dolžnosti takega centra, kakšna je njegova družbena odgovornost in kakšne uspehe je mogoče pričakovati.

Če se pomudimo najprej pri nalogah, ki naj bi jih design center opravljal za industrijo (ne glede na to, v kakšnem gospodarskem in političnem sistemu deluje, so bili prisotni mnenja, da obstajajo zakonitosti in načini za uspešno delovanje takih centrov).

1. Design center mora zbirati osnovne podatke o potrebah industrije, o dobro oblikovanih obstoječih izdelkih, oblikovalcih, o družbenih potrebah. Do teh podatkov je mogoče priti z osebnimi stiki ali z anketa-mi, vprašalniki, s pregledovanjem periodičnega tiska in strokovne literature.

Storitve, ki jih lahko daje oblikovalska institucija, segajo tako na področje medijev kot pouka in so v glavnem te: svetovati je treba učiteljem, jim posredovati osnovne podatke o oblikovanju, jim organizirati tečaje, jih oskrbeti z ilustrativnim gradivom, organizirati predavanja za učence, seminarje in tečaje za vodilne kadre v šolstvu.

Zavest je mogoče telesno občutiti

Kaj predstavlja zavest človeka – družbene bitja? Ali njegova zavest določa razum?

KRLEŽA: Zavest človeka kot družbenega bitja ne pomeni nič drugega, kakor namakati se v plohi sugeriranih halucinacij brez intelektualnega dejnika. Slepeč sami sebe, se varamo, ko mislimo, da je tako, kot mislimo, da bi bilo dobro, če bi bilo tako – kakor ni, to se pravi, ko gledamo, kot so nam veliki ali kot so nas prepričali, da je pravilno, če – ko tako gledamo – zares tako tudi vidimo, kot mislimo, da je videti tako, kot si mislimo, medtem ko se vse to samo zdi, da je tako, poleg tega pa viharni namiv prividov živžiga okoli nas v norem plusu, in ko bi človek tudi hotel ujeti vse norčave poplave glasov, likov in pojavov, jih zajeti s kapo kakor veter, bi bil kot nedolžen otrok, ki hoče ustaviti Donavo s svojo dlanjo.

Naša zavest je sestavljena iz duhovne snovi, je plastična, toda v nadnaravnem smislu, ni zgolj telesna, a tudi ni netelesni mixtum compositum med materijo in duhom, kot sicer vse, kar se imenuje človek; mogoče jo je občutiti telesno, povsem nežno, z dotikom, blazinico prsta, kot bi se dotaknil svilbe, občutiti ta dotik približno tako kot cvetni prah na metuljevem krilu,

2. Organizirati morajo posvetovalno družbo, zlasti za manjša podjetja in tovarne, ki še nimajo vpeljanega lastnega oblikovalskega tima (oziroma oblikovalca). To pa tako, da posredujejo različne naloge oblikovalcem in industriji priporočajo oblikovalce, da z njimi sklepajo pogodbe za posamezne naloge. Prednost takega načina je v tem, da si manjša podjetja, ki imajo širok proizvodni program, ne pa tudi možnosti za stalno zaposlitev oblikovalske skupine, lahko za posamezne naloge dobijo dobre oblikovalske rešitve, po drugi strani pa se za tak način tudi laže odločijo tista podjetja, ki se za stalno oblikovalsko službo niso odločila. Za uspešno posredništvo pa je seveda potrebna brezhibna strokovna služba v samem design centru z agenti, multidisciplinarnimi strokovnjaki, ki skrbijo za te stike. Servis, ki lahko zagotovi uspešna posredovanja, naj bi bil osnovna naloga takega centra.

3. Ta točka se delno veže s prejšnjo glede na opravljene naloge – rezultate konzultantske dejavnosti. Gre za vrednotenje oblikovanja, z možnostjo vsaj temeljnih testiranj industrijskih izdelkov ter promocijo dobro oblikovanih izdelkov z razstavami, objavami v strokovni literaturi, v publikacijah in dnevnem časopisu, prirejanje razstav in nagrajevanje dobro oblikovanih izdelkov.

4. Potrebno je prirejati posvetovalna za vodilne kadre v industriji in gospodarstvu (zanimivo je bilo, da se je tudi v Berlinu pokazala ta, pri nas že kar uveljavljena praksa, da so tisti, ki so jim te storitve namenjene – predstavniki industrije in gospodarstva, z eno samo izjemo, če seveda odpišemo pozdravne govore na začetku kongresa, predstavnice francoskega ministrstva za industrijo – vsi manjkali).

Design center naj bi bil torej v jedru usmerjen k otipljivim rezultatom, vendar pa pri tem ne bi smel zanemarjati dejavnosti, ki sicer ne daje takojšnjih rezultatov – izobraževanja. Storitve, ki jih lahko daje oblikovalska institucija, segajo tako na področje medijev kot pouka in so v glavnem te: svetovati je treba učiteljem, jim posredovati osnovne podatke o oblikovanju, jim organizirati tečaje, jih oskrbeti z ilustrativnim gradivom, organizirati predavanja za učence, manjše potujoče razstave, seminarje in tečaje za vodilne kadre v šolstvu ter za študente. Ob prizadevanjih za uspešno izpolnjevanje visokošolskega študija oblikovanja je nujno nekaj storiti vsaj na srednješolski ravni. Treba je zaposliti vrzel in vsaj seznaniti srednješolsce s tem, kaj je pravzaprav oblikovanje v svojem najbolj pozitivnem smislu, ter jim tako dati pravilno teoretično izhodišče za vrednotenje in sprejemanje oblikovalskih dosežkov.

Oblikovanje pa se ne more do kraja uveljaviti, če ne postane del temeljnega planiranja kake države. Tudi to je ena od zahtevnejših nalog design centra: z razkazovanjem resničnih rezultatov svojega dela prepričati družbo o pozitivni vlogi oblikovanja in vpliva, da strokovnjaki s področja industrijskega oblikovanja sodelujejo v strokovnih telesih pri najvišjih predstavniki in upravnih organih.

Potem ko že desetletja sledimo najrazličnejšim prizadevanjem za ustanovitev design centra v Ljubljani, nam mora biti povsem jasno, da lahko taka institucija z vso odgovornostjo tvorno in uspešno deluje samo z združenimi močmi vseh že obstoječih strokovnih institucij, obveščeno in v podporo širše družbe, z natančno izdelanim programom dela, z jasno opredeljenimi dolžnostmi in pravici (kompetence), izdelanimi kriteriji za vrednotenje oblikovanja ter ne nazadnje ob solidni finančni podpori, ki omogoča relativno samostojnost delovanja take institucije. Potrebna pa bo tudi še velika mera poguma in prizadevanja posameznikov, od katerih bo odvisen (najbrž še kar nekaj časa) uspeh take institucije.

Tako gospodarstvo kot družba bi morala dobro vedeti, kakšno vrednost pomebnost delo plačujeta v design centru. Design center ne bi smel nikoli biti nekakšna koncesija oblikovalskim nergačem, marveč naložba, ki dolgoročno mora dati rezultate. Sicer se nam prej ko ne lahko zgodi, da bomo imeli bleščeto tablico na vratih institucije, ki požira velik del težko zasluženih sredstev, služi pa le sebi.

Lenka Bajželj

Nadaljevanje s 25. strani

Primitivni družbeni odnosi porajajo slo po osvajanju

– Ali so današnji pogledi človeka, pa tudi družbeni odnosi v celoti, oznamovani, če se izrazimo po Marxu, s sanjami mrtvih generacij?

KRLEŽA: Abstrahirajmo od naravnih antisocialnih, to je »kozmično negativnih« faktorjev! Pručimo enostavne, stvarne, trdovratne zemeljske vzroke, in sicer kate-rekolni vrste privilegij! Na primer aristokra-ske odnose med patricijem in sužnjem v antiki, fevdalne odnose med grofom in kmetom v fevdumu, relacije privatnega lastništva in kapitalističnega razmerja med denarjem in delovno silo, to je bankami, karteli in bloki, temi danes tako usodnimi izviri etastične, nacionalne in socialne megalomanije, ki se sklada z bojevnikiimi pretenzijami! Pručimo dejstva, kako iz takih nevarnih odnosov logično izvira popolnoma neutemeljeno preveličevanje svojih lastnih vrednot in sistematično podcenjevanje tistih vrednot pri sosedu. Naj-nadrobnejša analiza pokaže, da takšno nezdravo in primitivno stanje v družbenih odnosih poraja prav tako primitivne in zaostale in grobe slike v zavestih, pri takih stnjah pa se porajajo prav tako grobe, živalske skomine po osvajanju tujih ozem-lj ali bogastva. Nezanjanje, neomika, po-lesg prirojene živalske egoizma, vse to so spremeljavali pojavi, ki godijo mračnim stanjem in nagonom in ki se pojavljajo kot

ostudne sence hudeledstva in umora. Iz naše perspektive, z našega gledišča je vse to nekaj, kar se je preživelo, toda kaj, ko pa vendar kljubuje človeški pameti in pomnjenju in izkušnji, ne da se pregnati z nobeno retoriko, ne s kadiolom, ne z gregorijanskimi korali, ne z lirčno poezijo o demokraciji.

– Kaj zmorejo besede? Kaj predstavljajo? Kakšne so možnosti besed?

KRLEŽA: Nekatere besede dražijo, nekatere pa uspavajo; vtem ko lahko kaka beseda spodbudi človeka in sproži v njem najbolj neverjeten plaz demagojičnih sil, so tudi besede, ki so postale moteče cela dola-ga stoletja. Besede lahko spočno v človeku plodove koristnih misli, lahko pa v njem prebude tudi take klice mračnih slutenj, ki niso vidne očesu niti pojmljive razumu, a tuljijo nad človeštvom kakor besne pošasti stoletja in stoletja.

Človeška beseda je samo podoba vnanjega vtisa. Slika je dospela kot zaznava skozi naše oko ali skozi naše uho v možgane, se tam spremeni v besedo in potem kot čebela iz panja zletela po nove zaznave v naravi, in tako se v človeških možganih koplji jezikovni zaklad kot tisoletni med človeškega izkustva. Nizi besed odhajajo iz naših možganov kot gostje iz razsvetlje-ne hiše, vtisi pritekajo v možganske celice kakor vlaki na postajo, našo možgansko skorjo pa preletavajo podobe zaznav kakor meteorji. Besede niso nič drugega kot izrazi posameznih zaznav v možganih. S svojim nenehnim ponavljanjem samogla-

Predelava odpadkov

Danes zaničevani, jutri dragoceni

Nobena sodobna tehnologija ne opravi nič, če ni volje do zbiranja

Če je bilo onesnaženo okolje in predvsem prvi vrhunec energetske krize leta 1973 le opozorilo, »ki ni bilo vredno večje pozornosti in varčevalnih ukrepov, lahko rečemo, da so lanskoletne podražitve nafte in pomanjkanje drugih energijskih virov in surovin dokončno nastavile nož na goltanec vsega svetovnega gospodarstva, tako v razvitem svetu, kakor v nerazvitem svetu. Ta resna grožnja nas je tudi prisilila k streznitvi in spoznanju, da surovine niso neizčrpne in večne.

Vse to pa pomeni, da se morajo zdajšnje tehnologije, ki temeljijo predvsem na predelovanju primarnih surovin, čimprej posodobiti in predvsem preusmeriti, da bodo delale s čim večjim izkoristkom in hkrati s pridom uporabljale tudi sekundarne surovine ali preprostejše rešeno odpadke, ki jih za zdaj v glavnem neizkoriščene zavrzemo na smetiščih.

Naravno bogastvo je tudi potuha

Sicer pa tudi pri predelavi in ponovni uporabi ali reciklazi odpadnih surovin veljajo zgodovinske zakonitosti. Tiste države, ki nikdar niso imele naravnih bogastev, ki pa se jim je vseeno posrečilo razviti močno industrijo, so začele z recikliranjem odpadkov že razmeroma zgodaj. Spet druge,

manj razvite države ali one, ki imajo številna nahajališča rudnin in drugih naravnih bogastev, pa odpadnim surovinam v preteklosti niso posvečale posebne pozornosti. Največkrat so odpadke odvažali na nekorišna ekološko oporečna odlagališča. Tako je sčasoma prišlo do velikih razlik pri predelavi in ponovni uporabi odpadkov.

Daleč pred vsemi so Švicarji, ki danes za pridobivanje toplotne energije pokurijo že 52 odstotkov vseh odpadnih materialov. Preostalih 20 odstotkov jih sežgejo kar tako in 10 odstotkov jih kompostirajo.

V svetu že več kot 50 let kurijo z odpadki in prav ta oblika je med vsemi načini recikliranja dosegla najbolj očitni razvoj. Vseeno se ob koristnih izkušnjah, ki so jih dobili v stoterih obratih za sežiganje odpadkov, še vedno kažejo tudi senčne plati. Tako je na dlani, da so pri sežiganju od-

padkov, še vedno številne neizkoriščene možnosti, ki bodo, potem ko bodo dokončno obdelane, omogočale, da bodo v obratih za sežiganje pridobivali večje toplotne vrednosti in spuščili v okolje manj nevarnih plinov, pepela in drugih ostankov, ki nastajajo ob izgorevanju. Zato se ne bomo zmotili, če rečemo, da sežiganje odpadkov že resno ogrožajo drugi sodobnejši in bolj učinkoviti postopki za predelavo odpadnih snovi.

To pomeni, da za ponovno proizvodnjo v velikih količinah pripravljajo odpadni papir, plastiko, steklo, staro železo, stare avtomobilске gume, barvne kovine in podobne snovi. Seveda je sestava odpadkov v posameznih državah različna. V ZDA je v odpadkih veliko papirja, podobno je tudi v Evropi. V Veliki Britaniji je v smeteh manj papirja, zato pa prevladujejo ostanki oziroma pepel, ki ga daje premog, saj je na Otoku kurjenje z njim zelo razširjeno.

Spet je drugačna sestava odpadkov v sredozemskih državah, kjer je izrazito večji odstotek odpadnega sadja, zelenjave in tako naprej. Skratka, razlike v sestavi odpadkov so v posameznih državah tako različne, da bi bilo za njihovo predelavo nesmiselno in nemogoče dajati enotno formulo. Tako na primer v ZDA že z uspehom delujejo številni veliki obrati za predelovanje odpadkov, v katerih dnevno predelajo tudi do 2000 ton odpadnih snovi.

V Evropi pa imajo štiri podobne obrate le v Italiji; v nekaterih drugih državah, kakor na primer v Zvezni republiki Nemčiji, Veliki Britaniji, Franciji, Španiji in na Švedskem dela šele nekaj poskusnih obratov, kjer nove tehnologije – kjer odpadke sortirajo predvsem mehanično – šele preizkušajo.

Jugoslavlani tretjino starega papirja uvozimo

In kje smo v predelovanju in ponovni uporabi odpadkov v Jugoslaviji? O tem so nam z najnovejšimi podatki postregli na nedavnem posvetu, ki se ga je v Novem Sadu udeležilo več kot 300 strokovnjakov iz vseh republik.

Če hočemo, da smeti v prihodnje ne bodo več onesnaževala okolja in da jih bomo koristno ponovno uporabili, ne smemo čakati le na »izumljanje novih tehnologij in na njih uporabo«. Sodobnejša in s tem drugačna mora postati tudi slehernikova zavest, da bo s svojim deležem prispeval k zbiranju odpadkov.

Očitno je, da moramo osrednjo pozornost v Jugoslaviji še vedno posvečati zbiranju in ponovni uporabi odpadnega papirja. In to iz treh razmeroma preprostih, a dovolj prepričljivih razlogov. Kakor je v svoji razpravi v Novem Sadu opozoril Nenad Kapun, predstavnik »Unije« iz Zagreba je to v prvi vrsti varčevanje z devizami, saj je uvoz rabljenega papirja iz tujine zaradi visoke cene že skoraj nemogoč. Nadalje je rabljeni papir cenejša surovina, kakor predelava celuloze. In končno, s tem ko uporabljamo odpadni papir, prispevamo tudi k varovanju in ohranjanju gozdov, saj z eno tono starega papirja ohranimo 3,5 kubične metre lesa, kar predstavlja, če upoštevamo star papir, ki smo ga v Jugoslaviji zbrali leta 1977, milijon in 200 tisoč deset metrov visokih in pol metra debelih drevesnih debel. Kljub tem osupljivim podatkom so po podatkih izpred dveh let jugoslovanske tovarne papirja predelale 63,6 odstotkov celuloze in le 36,4 odstotkov odpadnega papirja. Najbolj zaskrbljujoče pa je, da smo leta 1978 kar 30 odstotkov vsega odpadnega papirja uvozili.

Vendar pa odkup papirja le iz leta v leto narašča. Tako je v petih letih, od 1974 do 1978, potrošnja papirja in kartona na enega Jugoslavana narasla za 7,3 odstotka, v enakem obdobju pa se je odkup odpadnega papirja povečal za 38,3 odstotke. To je pripomoglo tudi k zmanjševanju uvoza te surovine. Seveda naj bi se to gibanje le še stopnjevalo. Tako naj bi po nekaterih predvidevanjih letos v Jugoslaviji na vsakega prebivalca potrošili 48,5 kilogramov papirja, od tega pa naj bi ga ponovno zbrali in predelali 16,10 kilogramov.

Obeta se nam manj »plastična« svet

Ob, če mu lahko tako rečemo, starem surovinskem odpadku, kot je papir, je po svetu in pri nas tudi vedno več odpadnih snovi iz plastičnih materialov, predvsem iz PVC folij oziroma polivinila. Samo v Jugoslaviji je zdajšnja letna proizvodnja polivinilnih izdelkov za okrog 150.000 ton. Od tega se na smetiščih prej ali slej znajde 15.000 ton plastičnih odpadkov. Če vemo, da je njihova trajnost sto in več let in da se šele potem, ko razpadejo, vključijo v naravne cikle, je razumljivo, da predelava in ponovna uporaba teh odpadkov predstavlja velik prispevek k varovanju okolja. Čeprav se vsakemu izmed nas ta težava, ko se vozimo mimo onesnaženih polj, gozdov ali rek, zdi skoraj neresljiva, pa se nam čez nekaj let morda le obeta manj »plastičen« svet. Konec letošnjega leta bo z vsjo zmogljivostjo stekla proizvodnja v »Cetinki« iz Trilja, to je v tovarni za predelavo PVC odpadkov. Samo v tej tovarni bodo na leto predelali do 3.500 ton odpadnega polivinila, ki bi sicer končal na smetiščih ali kje drugje. Kakor je povedal predstavnik tovarne inž. Ivan Milošević, bo tako 90 delavcev, ki bodo delali v tovarni s predelavo odpadkov, družbi privarčevalo 3,2 milijona dolarjev, za kolikor bi morali uvoziti surovin, če ne bi predelovali plastičnih odpadkov.

Sicer pa imajo v »Cetinki« tehnologijo za predelavo polivinilnih odpadkov že osvojeno. Od skupne letne količine 3.500 ton PVC odpadkov bodo vsako leto naredili več vrst osnovne surovine (granulatov) za izdelavo PVC folij, plošč in kablov. Tako bo, kakor predvidevajo, tovarna vsako leto predelala vsaj eno petino vseh polivinilnih odpadkov v naši državi in s tem ustvarila za sto tisoč dinarjev skupnega prihodka.

Pri tem je edino odprto, toda še kako pomembno vprašanje, organiziranje skupne mreže. Zato je razumljiva želja »Cetinke«, da vsi tisti, ki se ne morejo ogniti večjim količinam polivinilnih odpadkov, navežejo poslovne stike s tovarno.

Zaskrbljujoča je tudi nenehna rast porabe olja za mazanje, ki jih bomo v Jugoslaviji letos predvidoma porabili 259 tisoč ton, če bo šlo tako naprej, pa leta 1985 že 424 tisoč ton. Te številke so še bolj zaskrbljujoče, če verjamemo podatku, da tona iztrošenega motornega ali podobnega olja za mazanje, v rečni strugi povzroči takšno onesnaženje kakor enodnevnne odplake mest s 40 tisoč prebivalci.

Vemo, da predstavljajo rabljena olja kar 50 odstotkov vsega potrošenega olja in bomo torej imeli v Jugoslaviji čez pet let 210 tisoč ton odpadnega olja, s katerim ne bomo vedeli ne kod ne kam, ki pa bo ob nepravilnem skladiščenju in odstranjevanju resno ogrozilo čisto in zdravo okolje; od te količine bomo imeli v naši republiki okrog 12,3 odstotka.

Kam z rabljenim oljem in aluminijem?

Kljub temu, da poznamo nevarnosti, ki nam grozijo ob nepravilni uporabi odpadnega olja in da razmeroma velike količine odpadnih olj tudi že zbiramo, pa v Jugoslaviji še nimamo dovolj močnih spodbud in mehanizmov, ki bi pripomogli, da bi ta olja ponovno predelali in ne le zažgali ali jih uničili (beri zavrgli) na kakšen drugačen način.

Ob tem so po svetu znani številni tehnološki postopki za predelavo in nadaljnjo uporabo rabljenih olj. Tako imajo v ZRN 11 obratov za regeneracijo iztrošenih olj, v sosednji Italiji pa brez težav obratuje kar 23 tovarn oziroma predelovalnic starega olja. Pri nas imamo le dva takšna obrata, ki pa še vedno ne delata tako, kot bi morala. Za to je kriva predvsem neustrezna zakonodaja, ki ne spodbuja zbiranja odpadnega olja, nadalje slaba mreža za zbiranje in še nekateri manj pomembni viri.

Zaradi vedno dražje energije ima poseben pomen tudi predelava sekundarnega aluminija oziroma odpadkov iz tega materiala. Čeprav v vseh državah z razvito indu-

strijo posvečajo posebno pozornost prav izrabi sekundarnega aluminija, pa v Jugoslaviji zaostajamo tudi na tem področju.

Kakor je poudaril inž. Nenad Ivančević iz šibeniške tovarne aluminija »Lozovac« smo lani pri proizvodnji aluminija v Jugoslaviji porabili le 5 odstotkov odpadnega aluminija. Za primerjavo povejmo, da so v Zvezni republiki Nemčiji že leta 1968 pri proizvodnji aluminija porabili kar 47,8 odstotka odpadkov. Kakšen prihranek energije pri predelavi boksite in še posebej glinice to predstavlja, menda ni treba posebej poudarjati.

Smetišča se ne pospravijo sama

Vseeno smo v Jugoslaviji v zadnjih letih zgradili nekaj obratov za predelavo odpadnega aluminija, med katerimi je najpomembnejša toplotna TLM »Boris Kidrič« v Lozovcu pri Šibeniku. Tako v vseh teh obratih predelujejo aluminijaste folije, kable in žice in tudi odslužene aluminijaste predmete oziroma njihove sestavne dele.

In čeprav smo v Jugoslaviji v zadnjih letih predelali odpadnega aluminija posvetili razmeroma veliko pozornost, je najpomembnejše, da končno prodre resnica, da je zbiranje in predelava vseh vrst aluminijastih odpadkov še vedno cenejša, kakor predelava osnovne surovine – boksite.

Med odpadki, ki lahko predstavljajo pomemben surovinski vir, ki pa so, če ne vemo kako bi jih uporabili, tudi veliki onesnaževalci okolja, so še predvsem stranski proizvodi, ki nastajajo v črni metalurgiji; sem spadajo najrazličnejši plini, železov prah, žindra in podobno. Nadalje predstavljajo pomemben vir surovin tudi odpadki v barvni metalurgiji, na primer pri proizvodnji bakra, tako da bi jim morali posvečati večjo pozornost, kot so je deležni zdaj. Tako zaenkrat le v Boru iz odpadnega mulja, ki nastaja pri elektrolizi, pridobivajo platino, zlato, srebro in druge kovine.

Že iz teh nekaj primerov, ki smo jih omenili je jasno kakšne neslutene možnosti se nam – še večje pa se nam bodo – ponujajo pri predelavi in ponovni uporabi odsluženih ali odvečnih odpadnih materialov, ki jim danes zaničljivo pravimo smeti. Če pa hočemo, da te smeti v prihodnje ne bodo več onesnaževala okolja in da jih bomo koristno ponovno uporabili, seveda ne smemo čakati le na »izumljanje novih tehnologij in na njihovo uporabo«. Sodobnejša in s tem drugačna mora postati tudi slehernikova zavest, da bo s svojim deležem prispeval k zbiranju odpadkov, saj še tako dobre želje in sodobna proizvodnja ne morejo očistiti divjih smetišč, rečnih bregov in morskih obal. To lahko naredimo le ljudje.

Gregor Pucelj

Od sobote do sobote

Resni časi za slehernega občana in delovne kolektive

Lani v bankah 330 milijard dinarjev Pravica časopisov do selekcije in izbire

Čeprav so časopisi, radio in televizija prepolni poročil in prvih komentarjev o devalvaciji dinarja in napovedanih stabilizacijskih ukrepih, je gotovo, da se bodo šele naslednje dni resneje, predvsem pa bolj analitično in poglobljeno polotili te teme. Seveda to ne bo samo tema javnih občil, ampak tudi družbe v celoti.

Kar zadeva javna občila, lahko zatrdno pričakujemo, da bodo v naslednjem obdobju posvetila mnogo več prostora temeljitemu obravnavanju pripravljajočih se ukrepov. Se pravi, da se bo torej nehalo tisto kramljavače, pozdravljajoče in poenostavljeno razporedje o tej temi, značilno za pisanje nekaterih listov v prvih dneh po devalvaciji, zlasti pa za nekatere televizijske informativne programe, ki so nam ponujali informacije tipa »kakor poročajo naši dopisniki, je ljudstvo devalvacijo sprejelo z zadovoljstvom«, pri čemer malo da niso rekli »s ploskanjem»

in se je prepričal, da se je tokrat, morda bolj kot kdaj prej, treba ogibati frazam in kramljavačemu pisanju na rovaš resnega, treznega in analitičnega razglabljanja. Dr. Ivo Perišin, predsednik zveznega sveta za gospodarska gibanja (v nedavni preteklosti predsednik sabora SR Hrvaške, podpredsednik ZIS, guverner Narodne banke SFRJ) in priznan ekonomist je poskušal v pogovoru, ki sva ga imela v prvih dneh po devalvaciji in napovedi novih ukrepov, na primer razčleniti bistvene vzroke, ki so krivi, da se naše gospodarstvo ne more postaviti trdno na noge.

Razmišljal pa je takole: temeljna zamisel in koncept razvoja samoupravljanja in združenega dela izvira iz nesporne predpostavke, da bo dohodkovni mo-

tiv sprostil ustvarjalne sile in spodbudil kar najširši razmah uma, ustvarjalnosti in organizacijskih sposobnosti celotnega delavskega razreda. Zakaj se ta predstavitev – v enem svojem delu – ni uresničila, vprašuje Perišin, in zakaj stojimo zdaj pred nalogo, da domislimo sistem, o katerem smo menili, da je dovolj dober? Predvsem zato – odgovarja Perišin – ker so bili stari nakopičeni sistemi tolikanj močni v svoji manipulaciji, da se je dohodkovni motiv razbil. Tudi administrativno urejanje odnosov v primarni delitvi in bančni sistem distribucije sta vplivala na to, da je bilo mnogo več dohodka mogoče najti v manipulacijah okrog mehanizma akumulacije in mehanizma distribucije kot pa v mehanizmu proizvodnje in dela. V bistvu smo torej – ugotavlja Perišin – v položaju, ki nas sili ugotoviti, da je samoupravni sistem dohodkovnih odnosov zašel v krizo predvsem zato, ker niti ni zaživel, ker so mu bile pristržene peruti.

Nato je razložil, da v gospodarskih odnosih praviloma nikoli ne odločajo lastnosti ljudi in da torej ni mogoče govoriti o tem, da so neke »grdbe« v bankah ali političnih strukturah sprejemale napadne ukrepe in da smo zato bojda skazili nekatere temeljne koncepte ideje o akumulaciji in distribuciji. Dr. Perišin (ki je sicer znan kot strokovnjak in specialist za bančni sistem) nam je pri tem povedal pozornost zbujajoč primer, ki kaže, kako je prišlo do velikanske koncentracije kapitala v bankah, zaradi česar sta se tako moč kot tudi vpliv preselila iz združenega dela v banke in telesa okoli banke, ki odločajo predvsem – o distribuciji. Stvar je v tem – je rekel Perišin, poenostavljeno pojasnjujoč primer, ki ga bomo navedli – da naši predpisi v zvezi z reprodukcijo na primer zahtevajo od organizacije združenega dela, ki se obrne na banko za kredit, da naj sama vloži toliko in toliko denarja, če hoče dobiti zahtevan kredit. To je splošen jugoslovanski pojav.

Ker nobena organizacija združenega dela ne more sama financirati svojih načrtov razvoja, se seveda obračajo na banko. Te jim na podlagi predpisov dajo kredite, a s pogojem, da organizacija združenega dela, ki hoče dobiti posojilo, vloži v banko določena sredstva, to se pravi deponit, vezanje na rok, z obrestmi na mero itd. In tako se je zgodilo je povedal Perišin – to pa pri nas še ni bilo nikoli objavljeno – da je bilo lani v jugoslovanskih bankah skupno 330 milijard novih dinarjev (od tega samo 80 milijard iz vezanih vlog, 28 milijard iz omejenih depozitov, 15 milijard iz rezervnih sredstev, 90 milijonov

na žiro računih itd.), ki so jih morale vložiti organizacije združenega dela, da so lahko najele posojila v višini 140 milijonov dinarjev! Taka koncentracija kapitala v bankah je seveda delovala skoraj po isti logiki, po kakršni je prej deloval centralizirani državni kapital: kapital v bankah je začel živeti samostojno, postal je vir moči s tem, da je okrog sebe zbiral tiste, ki so v predmetenju dela, ne pa v združevanju dela iskali možnosti za pridobivanje denarja. Merila za razširjeno reprodukcijo torej niso bili več rezultati dela – temveč sklepi bančnih vodstev.

Dr. Ivo Perišin je potlej govoril o tem, kaj nas čaka v prihodnjih mesecih in letih. Napovedal je resne čase za slehernega občana in sleherni delovni kolektiv, rekoč, da se bodo morale praktične posledice novih ukrepov pokazati v splošnem zatezanju pasu, zlasti v skupni porabi, pa tudi v vseh tistih organizacijah združenega dela, v katerih sta bila delo in nedelavnost enako obravnavana in v katerih so izgube sprejemali mirne duše, pričakujoč, da se bo zmeraj našel kdo, ki bo te izgube pokrili.

Kakor rečeno, resni pogovori, resne polemike in potreba po odkritih pomembnih dolekih šele postali nujni in neogibni. Vsekarer je tu treba pripomniti, da se v teh prvih komentarjih tiska kakor tudi predstavnikov državnih organov razodeva neko nerealno nagibanje k miselnosti, da so za vse »krivi tisti drugi«, ne pa mi sami. Dejstvo je, da je spričo naše splošne razvade, da živimo čez svoje možnosti, vsak občan do zadnjega kmeta v zakotni vasi kaknega našega hribovskega kraja, namerno ali nenamerno, prispeval k temu, da smo prišli v tak položaj. Če bo vsak med nami ravnal tako, kot da so krivi samo tisti bančniki, samo tisti občinski uradniki in neki zakonodajalci, in če ne bo spoznal, da je jedro problema v slabem delu večine delavcev, v slabi organiziranosti, v pretirani porabi, se bo dozdevalo, kot da se ta stabilizacija tiče le nekega ozkega kroga ekonomistov in politikov. Pa seveda ni tako. Vsakdo izmed nas, ki je v svojem lastnem podjetju mirno gledal nedelavce in lenobe, škodljivce in tatiče, kako lepo žive in prejemajo skoraj enak dohodek kot vsak dober delavec – je s tem dal svoj majhen, a »dragocen« prispevek k destabilizaciji.

Povrtno me malce k članku pod istim naslovom, objavljenemu v prejšnji

sobotni prilogi, v katerem je bil govor – če se bralec spomni – o praksi večine javnih občil, da ko poroča s posvetovanjem, skupščinskih sej ali kongresov, v glavnem – iz tehničnih in drugih razlogov – objavlja v celoti le stališča predstavnikov izvršnih teles ali državnih organov, medtem ko diskusijo delegatov, to je baze, z reducirano na nekaj vrstic in splošnih formulacij. Ko smo govorili o tem pojavu, ki ga opažamo na straneh listov, delovnih kolektivov, lokalnih, občinskih listov in radijskih postaj pa vse do najuglednejših javnih občil v republikah in federaciji, smo bolj ali manj jasno povedali, da je to sicer verjetno nenamerno, a žal prav gotovo temeljit prispevek naših sredstev množičnega obveščanja k temu, da se poudarjeno objavljajo predvsem stališča predstavnikov izvršnih organov, na račun delegatske baze, katere predstavljanje se bolj ali manj omejuje na frazo, da je to »temelj našega sistema«.

V zvezi s tem člankom sem imel, skorajda po naključju, te dni zanimiv pogovor z Markom Bulcem, vodjo delegacije SR Slovenije v zboru republik in pokrajin skupščine SFRJ. Marko Bulc je na pogovor s podpisanim piscem (šlo je za pogovor o čisto drugi stvari in v zvezi, ki ni zanimiva za to temo) prišel z izrekom iz »Dela«, namreč omenjenim člankom, in predlagal zanimivo diskusijo. Ne samo takrat, ko gre za našin, kako je delegatska baza predstavljana javnosti, temveč tudi v širšem smislu – je rekel Bulc – bi bilo treba v javnih občilih načeti temo: kako so naši občani informirani. Povsem gotovo je namreč – je dodal, in v tej stvari sva se takoj strinjala – da se v sodobnem sistemu komuniciranja, v katerem se večina občanov informira iz listov, z radia in s televizije, poraja bistveno vprašanje: ne to, kaj se dogaja marsikje, kjer razpravljajo in odločajo o raznih konkretnih vprašanjih našega razvoja in politike, temveč, kako javna občila seznanjajo s tem svoje brale.

Tovarišu Bulcu se opravičujem, ker brez njegove privolitve objavljam v pričujočem prispevku dilemo, ki jo je načel. Opravičuje me izjemna tehtnost in verjetno bistven pomen vprašanja, ki ga je sprožil. Drži: čedalje bolj postaja tako v svetu kot pri nas jasno, da politika ni gospodarstvo, ni kultura, ni šport, ni tisto, kar se na teh področjih dogaja, marveč to, kako javna občila o teh dogodkih poročajo. Uporabnik informacije ne zve, kaj se je dogajalo kje drugje, drugače kot s posredovanjem njegovega časopisa, radia in televizije. Zato postaja, očitno, čedalje bolj odločilno

vprašanje, ko gre za javna občila: ne to, ali objavljajo kake komentarje, ki ne prihajajo usesom nekaterih funkcionarjev, in ne to, ali delajo kake ekscize, temveč, ali in koliko stvarno objavljajo informacije o kakih dogodkih.

Primerov za to se ne manjka. Naj omenimo razpravo v skupščini SFRJ o nadomestilu škode potresnikom v Črni gori in o solidarnosti z njimi. Večina javnih občil se je v glavnem omejila na poročanje o tem, da se v skupščini »razpravlja« in da so stališča »različna«, malo pa je bilo tistih novinarjev, ki so poročali, kakšni konkretno so različni pristopi republik in pokrajin k temu vprašanju. To ohranjeno poročanje bi lahko pripomoglo, da se neka sicer povsem odkrita, korektna in resnična solidarnostna razprava o pomembnem vprašanju mistificira. Naposled so javnosti sporočili, da je dogovor dosežen, toda vendarle je utegnil komu ostati v ušesu povsem neutemeljen prizvok, kot da nekdo »ni hotel« biti solidaren. A ni bilo tako: šlo je za odkrito, demokratično razpravo, v kateri so se stvari metodološko različno ločevali, ni pa bilo ničesar niti nenavadnega niti mistifikatorskega.

Zakaj zdaj govoriti o tem? Zato, ker bodo v odborih in zborih skupščine SFRJ, v republikah in pokrajinah, v občinskih skupščinah in v kratkem stekle tehtne in odkrite diskusije in polemike o bistvenih opredelitvah v zvezi s sprejetjem novega srednjeročnega plana, stabilizacije itd. Očitno je, da je – pa čeprav v nasprotju z željami nekaterih uradnih in informativnih služb in nekaterih birokratskih teles in forumov – treba o teh diskusijah pisati odkrito, vsestransko in korektno. Kakor zmeraj, si bo namreč šele potem, ko bodo različna stališča odkrito razgrnjena, mogoče ustvariti pravi vtis o kakem vprašanju.

To bežno razmišljanje o našem novinarskem delu me spominja, kako smo vsi, ko smo bili še otroci, vpraševali: »Oče, kako to, da se na svetu vsak dan zgodi ravno toliko stvari, da se napolni vse strani, kolikor jih imajo časopisi? Kako to, da časopisi kdaj ne ostanejo prazni ali da jim ni treba iziti z več stranmi?« To naivno otroško vprašanje očitno kaže na bistvo zadeve: na pravico časopisov do selekcije, do izbire, do interpretiranja, kar postane v nekem trenutku nedvomno osrednje vprašanje.

Jug Grizelj

V ogledalu časa

Novi rodovi naj zvedo resnico o velikem času

Jutri bodo v Podljudelju podelili domicil 31. diviziji NOV in POJ

Jutri bo na zboru gorenjskih aktivistov Osvobodilne fronte v Podljudelju Skupnost gorenjskih občin podelila domicil 31. diviziji NOV in POJ, sprva imenovani Triglavski. Divizija je imela izjemen pomen za razmah narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem in na Primorskem, odločilno je sodelovala pri osvoboditvi Slovenskega primorja, zato smo o njeni bojni poti, posebnostih in zaslugah za dokončno osvoboditev pripravili pogovor s tovariši, ki so v določenih obdobjih bili v njenem štabu: enim njenih komandantov Stanetom Potočarjem-Lazarjem, političnim komisarjem Ivanom Frankom-Iztokom, namestnikom komandanta Rudolfom Hribnikom-Svarunom in načelnikom štaba divizije Stankom Petelinom-Vojkom.

Štab 31. divizije

Danes imajo v Sloveniji že praktično vse enote NOV in POS domicil – od samostojnih bataljonov, odredov in brigad do divizij. Po širini, petnajsti, osemnajsti in trideseti je 31. divizija pravzaprav zadnja, ki ga prejema. Kaj domicil v bistvu pomeni?

Domicil enoti zelo veliko pomeni. Z njim se veže na ozemlje, na katerem je v narodnoosvobodilnem boju pretežno delovala, s tem pa se preživel borci in aktivisti še tesneje vključijo v razvijanje tradicij svoje enote na tem območju in tudi širše.

Enaintrideseta divizija je delovala po vsej Gorenjski in Primorski. Zakaj dobiva domicil ravno od Skupnosti gorenjskih občin?

To je edina divizija, ki je pretežno delovala na Gorenjskem in tudi večina borcev je bilo od tam, zato smo se odločili, da bi dobila domicil tam. Zelimo, da bi v teh krajih njeni borci še naprej delovali, negovali in razvijali tradicije narodnoosvobodilnega boja, da bi na mlade rodove prenašali svoje izkušnje iz bojev, duh upornosti, odpora, ki je bil zanje tako značilen. Zato imajo borci 31. divizije za posebno čast, ker jim je Skupnost gorenjskih občin podelila domicil in občinam Gorenjske tudi izražajo vso zahvalo.

Toda za borce Enaintridesete to ne bo prva ne edina oblika prenašanja svojih izkušenj na mlade. Živa beseda, neposredni stik sta sicer izredno pomembna, vendar omejena, saj mora biti navzoč neposredno udeleženec bojev divizije. Drugo pa je z literaturo, ki jo je o diviziji in njenih enotah precej, če bežno pogledamo, celo dosti več kot o drugih divizijah NOV in POJ.

To je res, toliko knjig kot o enotah 31. divizije ni napisano o nobeni diviziji. To je vsekakor velika vrednota, saj je pisana beseda dokumentarnejša od žive, je trajnejša in prek nje bodo lahko širili tradicije enote med mlade tudi drugi, ki sami niso bili borci te divizije. O vsaki brigadi 31. divizije je napisana monografija, ima jo tudi divizija kot celota, in vsaka je doživela

razmeroma veliko naklado, v povprečju po tri tisoč izvodov, večina pa jih je prevedenih tudi v srbohrvaščino. Marsikatera je pri nas doživela celo že ponatis, prav v teh dneh na primer monografiji Prešernove in Vojkove brigade.

Poleg teh monografij pa imamo o 31. diviziji še druge knjige, ki opisujejo posamezne boje in akcije njenih enot; tu je Svetinova Ukana, ki je prevedena tudi v druge jezike, njegova pripoved o udarni četi naše divizije, vrsta knjig, ki so sicer posvečene raznim drugim enotam, a govore tudi o Enaintrideseti, ker so z njo sodelovale, pa še nekaj memoarskih in leposlovnih knjig... Menimo da je o enotah divizije izšlo okrog 20 knjig. Zanimivo je, da je bilo zanimanje bralcev za to literaturo izredno veliko, kar pomeni, da smo dosegli cilj: uspešno širjenje tradicije na mlajše rodove.

Potemtakem je to ena od sedanjih značilnosti 31. divizije. Toda obrnimo se v njeno preteklost, v čas, ko se je borila. Kaj je bilo zanje značilno, specifično takrat?

Če upoštevamo njeno viogo v okviru 9. korpusa sta njena značilnost in posebnost gotovo v tem, da se je skupaj z drugimi korpusnimi enotami bila na skrajnem severozahodnem obrobju Jugoslavije. Značilno in morda posebno je tudi, da sta se dve njeni brigadi pred vključitvijo v divizijo bojevali vsaka z drugim okupatorjem: Gradnikova na Primorskem, ki ga je priključila k sebi Italija, in Prešernova na Gorenjskem, ki ga je priključila Nemčija. Gradnikova je na primer delovala na prostoru, kjer je imel okupator neverjetno koncentracijo vojske, in v enakih okoliščinah se je kasneje bila divizija in ves 9. korpus. Ko je bila brigada ustanovljena, je bilo samo na Primorskem blizu 100.000 sovražnikovih vojakov; proti koncu vojne, ko je sovražnik na vseh frontah primanjkovalo sil, je moral na Gorenjskem in Primorskem v 281 postojankah zadržati približno 75.000 vojakov. To je prav gotovo edinstven primer v našem narodnoosvobodilnem boju.

Enote divizije in korpusa so se potemtakem bile na ozemlju, ki je bilo formalno,

po okupatorjevih merilih, sestavni del Italije in tretjega rajha, ki je bilo neposredno povezano z zmagovitima deželama. To je glede na agresivne možnosti neposrednega oskrbovanja od doma pravzaprav najtežja oblika agresije in zasedbe. V današnjih pripravah za splošni ljudski odpor lahko iz tega izluščimo veliko izkušenj.

Vsekakor. Takrat smo na tako zasedenem ozemlju zastavili vso zasnovo sedanje družbenopolitične organiziranosti, organizirali oblast in vojsko ob minimalni materialni bazi ter uspeli voditi neprekinjen boj ves čas kljub izredni koncentriranosti sovražne vojske. Vse to lahko danes vsakogar prepriča, kako neverjetna moč je združena v konceptu splošne ljudske obrambe danes, ko se že vnaprejšnje organiziramo, ko imamo zagotovljeno solidno materialno bazo, ko smo samoupravno organizirani na slehernem kosu našega prostora, ko smo do dna prepričani v vrednote in prednosti naše družbene ureditve.

Treba pa je seveda poudariti, da je 31. divizija pri svojem delovanju uporabljala zelo prožno taktiko. Po potrebi se je osredotočala in vsa napadala postojanke ali sodelovala pri obrambi osvojenega ozemlja, na primer vsa divizija in skoraj ves korpus pri napadu na Idrijo in postojanke okrog nje konec marca in v začetku aprila 1944, po potrebi pa se je bila vsaka brigada zase ali še celo po bataljonih, na partizanski način, da ne omenjamo manjših diverzantskih in minerskih skupin, ki so vdirale v Kranj, Gorico, Trst, Postojnsko jama, idrijski rudnik in izvajale diverzije, rušile proge itd. Prav ta prožnost delovanja mora biti značilnost tudi v splošnem ljudskem odporu.

Značilnost ozemlja, kjer jo deloval 9. korpus in z njim 31. divizija, so utesnjenost, hribovitost, velika gostota komunikacij, kar je sovražniku omogočalo nagle premike, gosta naseljenost in velika koncentracija sovražnih postojank in vojske. Na takem območju in proti tako številnemu nasprotniku je bilo udeleženih približno 10.000 borcev 9. korpusa, kar pomeni, da je imel en borec proti sebi osem sovražnih vojakov. Laično bi sklepali, da sta se kor-

pus in z njim 31. divizija komaj ohranjala, kar pa zgodovinsko ni res...

Ravno nasprotno. Enote korpusa so se čedalje bolj razvijale, imeli smo osvojevano ozemlje na Cerkljanskem in izredno razvito zaledno službo, in vse to bliže Dunaju kakor Beogradu, v samem tretjem rajhu. Boji 31. divizije in vsega 9. korpusa so celo imeli velik vpliv na odporniška

Enaintrideseta divizija NOV in POJ je bila ustanovljena s poveljem z dne 6. oktobra 1943 kot Triglavski divizija, nato pa se je 22. decembra 1943 preimenovala v 31. divizijo. Ob ustanovitvi je imela nekaj čez 3.000 borcev. Sestavljala so jo Prešernova, Vojkova in Gradnikova brigada. V svoji sestavi je kasneje imela inženirski bataljon, bataljon za zveze in udarno četo. Občasno je divizija dajala iz svoje sestave enote, ki so tvorile jedro novih odredov – dala je na primer cel bataljon za ustanovitev jeseniško-bohinjskega odreda itd.

gibanja v bližnji Italiji in Avstriji – na Kanalskem in Koroškem, naše enote so jim bile močna opora pri razvoju oboroženega odpora. Znano je, da je na območju 9. korpusa delovala tudi italijanska odporniška divizija, poleg tega smo tudi v samem korpusu imeli nekaj italijanskih enot, npr. Tržaško brigado.

K vsemu temu je slednjič treba dodati tudi izredno organiziranost. Zaledje je v opisanih razmerah doseglo tolikšno organiziranost, da se danes zdi naravnost neverjetna. Konec leta 1944 in v začetku petinštiridesetega smo imeli osvojevano ozemlje z lastno avtobusno zvezo med Trebušo in Cerknim, prevozniško podjetje s šestimi kamioni, imeli smo celo že administracijo, ki je vse to evidentirala; zapiski povedo, da je avtobus, na primer, prepeljal več kot dvajset tisoč potnikov, opravil skoraj štiri-sto voženj, kamioni pa so prevozili 26.000 km in prepeljali okrog 850 ton tovora. Imeli smo 260 kilometrov telefonskih linij,

šest telefonskih central, gradbeno podjetje Novgrad s tremi bataljoni, ki je vzdrževalo 70 kilometrov cest in pozimi splužilo 57 km cest... V Kropi je bila žebljarska delavnica, v Cerknem mizarska delavnica s 26 delavci; imeli smo pekarno, devet žag, mehanično delavnico, radiotehnično delavnico, delavnico za popravilo orožja, tri teritorialne ambulante, ki so poskrbele za 1.600 pacientov in opravile več kot 33.000 dezinfekcij; v bolnišnici »Franja« so bile pralnica, kopalnica, lastna električna centrala, na tem območju so bile tri lekarnice, delavnica za izdelovanje smuč v Cerknem ipd. Vse to govori, kako organizirano zaledje je imel 9. korpus in z njim 31. divizija.

In to na ozemlju, kjer so bila taka nesorazmerja, kot na primer to, da je bilo Cerkljansko središče osvojenega ozemlja, v dvajset kilometrov oddaljeni Idriji pa je bilo ves čas okrog tisoč sovražnih vojakov elitnih enot.

Vse to – niti prožno delovanje niti dobra zaledna organiziranost – pa ne bi bilo mogoče, če ne bi za 9. korpusom stalo prebivalstvo, če ne bi bilo njegove prednosti narodnoosvobodilnemu boju, njegove organiziranosti v Osvobodilni fronti, partiji, in drugih družbenopolitičnih organizacijah, če ne bi bilo že takrat uresničeno to, na kar se pripravljamo tudi danes – oboroženi boj in neoborožene oblike odpora, če ne bi bilo skoraj v vsaki vasi izvoljenih organov nove ljudske oblasti.

Deveti korpus in z njim 31. divizija sta tudi pri dokončni osvoboditvi odigrala izjemno pomembno, tako rekoč odločilno vlogo. Kako pomembna sta bila za Nemce, lahko sodimo že po tem, da so v času, ko niso imeli nikjer več zadostnih sil za kak večji protinapad, vendarle še skoncentrirali v drugi polovici marca 1945 blizu 30.000 vojakov, da bi korpus uničili ter očistili zaledje Trsta, povezano med italijansko in balkansko fronto, območje, kjer so se imeli izkrcati Angličji.

To je res; našim enotam so zadali precejšnje izgube, vendar se jim nakana ni posrečila, ker so enote 9. korpusa in glavnina 4.

armade pred prihodom zaveznških sil vdrlje v Trst in zasedle levi breg Soče – Gradnikova brigada Tržič, Prešernova Gorico. Bilo je 1. maja 1945, šele naslednjega dne pa so se pojavile prve zaveznške enote. To dejstvo je seveda olajševalo naš diplomatski boj za sedanje meje. Deveti korpus je v tistih sklepnih bojih vezal nase ogromno sil in 4. armadi veliko pomagal pri njenih akcijah.

Deveti korpus, in z njim 31. divizija, je imel velik pomen za priključitev Slovenskega primorja k matični Jugoslaviji, pa tudi pri tem, da ni bila uresničena delitev Jugoslavije na pol, za katero so se zavezumali zavezniki.

Prav tega dejstva se morda še celo predano zavedamo. Zdad, ko prihajajo na dan zgodovinski dokumenti, se šele vidi, da je te namene prekril prav 9. korpus s tem, ko je na tem ozemlju v tolikšnem obsegu razvil oboroženo vstajo in oboroženi boj ter omogočil razvoj ljudske oblasti. Churchill si je trdovalno prizadeval uresničiti svoj dogovor s Stalinom o interesni razdelitvi Jugoslavije pol na pol. Kaj sta imela pri tem v mislih – politično interesno razdelitev ali fizično – niti ne bi razpravljali, pomembno pa je, da za nas take delitve ni bilo, temveč smo zase zahtevali vse kot avtentična jugoslovanska revolucija in to tudi uresničili. Churchill je prav do zadnjega dne vojne ravno prek Slovenskega primorja poskušal uresničiti to delitev na pol; načrtoval je izkrcanje v Istri, prodor skozi »Ljubljanska vrata« proti Avstriji, pri čemer bi zavezniška uprava na tem ozemlju prevzela oblast. To bi pomenilo odstranitev naših narodnoosvobodilnih odborov, naše oblasti, naših enot, vsega, kar smo zgradili v NOB.

To se seveda ni uresničilo. To območje smo trdno držali v svojih rokah, tu smo vzpostavili svojo oblast in imeli svoje enote, zato je tovariš Tito zahteval, da zavezniki to spoštujejo. Vzpostavili smo stanje, ki so ga zavezniki slednjič hočeš nočeš morali priznati, v tem pa je ogromna politična zasluga 9. korpusa in 31. divizije.

Miroslav Uličar

Spominski zapis

Estet humane kulture

Ob smrti našega maršala, ko mu je ves politični in kulturni svobodoljubni svet izražal hvaležnost in spoštovanje, nimam namena poudarjati pomembnosti njegovih, že doslej v veliki meri izpolnjenih življenjskih smotrov, to temeljiteje opravljajo drugi. Želim opisati zgodovinsko manj pomembne okoliščine, ki so me že pred trinšestdesetimi leti usmerile na pot in kasneje na steze, na katerih sem se srečal z velikim Titom.

Napredno razgibane srednješolce na ljubljanski realki je prevzela zmagovita ruska revolucija in prevladujoča socialdemokratska miselnost je prešla v žar navdušenja, ko smo sredi poletja 1918 dobili prve komunistične propagandne brošure, tenke zvezčke z zgosto obravnavanimi vprašanji

komunizma, kakršen je bil postavljen v življenjsko preizkušnjo zmagujoče revolucije: Lenin, Zinovjev, Buharin, Trocki itd., mnogo branja in misli, ki niso vse za vselej obveljale in bile nekatere tudi preklete. Te propagandne brošure je pred razpadom monarhije tihotapil z Dunaja v Ljubljano oče mojega sošolca Jožeta Župančiča. ta-

krat železniški vlakovodja. Strastno smo prebirali za nas povsem novo branje, ki nam čeprav smo prebrali Marxov Kapital – največkrat ni bilo nič bolj razumljivo kot osnovni politični učbenik.

S posojanjem propagandnih brošur zanesljivim sošolcem seveda ni bilo kaj prida pomagano zrejši politični miselnosti in osveščenosti, zato sva se z Župančičem domenila za skriven študijski krožek pri družini Klinčevih v Mostah. V krožku so bili še brata Vladislav in Stanislav ter Anka Klinc, prihajal je tudi dr. Lemež, kasneje zagovornik preganjanih komunistov, in morda še kdo. Od takratne skrivnostne združbe mladih navdušencev živa le še dr. Vladislav Klinc, upokojeni svetnik Akademije znanosti in umetnosti v Beogradu, in jaz. Anka Klinceva je kmalu emigrirala v Sovjetsko zvezo, koder se je za njo izgubila sled, prof. dr. Stanislav Klinc je padel kot talec v Begunjah, pred leti je umrl dr. Lemež, v jeseni minulega leta v Ljubljani soleskec Župančič, ki je bil po vojni postajni načelnik v Kresnicah ob Savi in hkrati vodja tamkajšnjega krajevne urada. Zadnja leta je preživel v Ljubljani pri hčerki.

Premladi in brez izkušenj pa polni navdušenja za nove ideje in dejanja smo bili ob svoji politični zagnanosti premalo previdni. naše »pohujševalno« delo je moralo priti na uho šolskega vodstva, prve pomladne dni leta 1919 sva bila z Župančičem izključena iz vseh slovenskih srednjih šol.

Tito je prisojal estetske vrednote v umetniški dejavnosti, če so imele moč plemenititi mišljenje družbe. Kako je cenil mojstrstvo, četudi ni bilo vselej simbioza znanja in duha, spoznamo po likovnikih takih smeri, ki jih je cenil in imel pogosto v svoji neoficialni družbi.

Moral sem si izbrati drugo pot in ob skromni podpori takratnih liberalnih ljubljanskih gospa odpotoval študirat na Dunaj. Od tam sem prinašal novejšo propagandno in politično znanstveno literaturo, v kovčku pomešano med stare strokovne knjige. V roke so jo dobili prejšnji sošolci na realki, med drugimi Vinko Košak, Ivo Grahor, Stane Melihar, Vili Tancig in morda še kdo, od naštetih pa so vsi med rajnimi, prva dva kot žrtvi strahopetnih fašistovskih morilcev, medtem ko sva bila z Župančičem ne tako hudo prizadeti prvi žrtvi, domačih klerofašističnih izpripenecv.

Bil sem vsekakor zaznamovan in moral sem se potajiti, da sem mogel biti toliko bolj koristen za politično gibanje, ki je dobivalo čedalje večji pomen in izmere. Med srednješolsko mladino vrženo seme je krepko kalilo dalje.

Leta 1921, ko so komuniste pregnali v ilegalo, je partija dobila močnejše korenine s svojo zakonspiriranostjo, kasneje najtrdnješe oblike in odločilen pomen v času okupacije in osvobodilnega boja. V začetku dvajsetih let je imela partija že mednarodne povezave, skrb je bila na zbiranju zavednih, zaupljivih somišljenikov, tiskarju in uvažanju propagandne literature, organiziranju študijskih krožkov in skrbi za skrivanje političnih preganjancev, nadalje skrb za ponarejene dokumente, predvsem pa pomoč tistim, ki jim je grozil sodni pregon z dolgoletnimi zapori. Mnoge je bilo nujno varno spraviti čez državne meje, drugim omogočiti varno vrnitev domov, kajti le ilegalno so mogli prinašati pomembna sporočila in naloge vodstva, ki je bilo v tujini. Šlo je največkrat za tveganje usodo posameznika in nujno je bilo potrebno najti oblike za čimvečjo varnost ilegalcev. Ob tolikšni skrbi se je izkazala nesebična predanost mnogih, ki v oficialnih zgodovinskih podatkih nikdar ne bodo omenjeni, za vselej ostanejo anonimni idealisti. Prav s pomočjo anonimnosti idealistov je bilo omogočeno prenekanteru podzemno delovanje partije. Tu so bile cele rodine, ki so bile pomembna pomoč rojstvu komunistične partije in posebej njenemu podtalnemu delovanju, ki jim je kljub tveganju in preganjanju ter trpljenju kot plačilo zadoščala zavest, da opravljajo koristno delo za napredek vsega človeštva.

Potrebna bi bila socialna študija, zakaj so napredne ideje našle že spočetka toliko privrženecv prav med železničarji. Morda

je bil eden od povodov, da so bili že po naravi svojega dela bolj široki, saj so potovali po vsej državi in tudi čez njene meje ter imeli stike z mnogimi ljudmi. Njihov železničarski dom v Ljubljani na Novem trgu ob Akademiji znanosti in umetnosti so kratko imenovali Žedom. Bil je nekakšna menza, njegovo pomembnejše delo pa je bilo politično. Prek tega Žedoma je bila spletena mreža političnih simpatizerjev, ki so bili pripravljeno pomagati ilegalnemu, podtalnemu delovanju, partije. Tov. Blaznikova, upravna doma je bila najprikladnejša za sprejemanje direktiv in naročil, ki jih je po politično prekaljenih železničarjih – tudi upokojencih – dalje uresničevala. Tu je bil vlakovodja Franc Sušnik z ženo Cecilijo pa njena sestra Terezija Gaberšek, obe družini skupaj dvanajst ljudi, ki so skrbeli za najboljšo preganjanje ilegalce, se pravi za njihovo prikrito bivanje in prehrano, kadar so se morali zadrževati v Ljubljani. Prijateljeval sem z obema rodinama, se družil že od mladostnih let posebej z Gabrškovimi dekletki Zinko, Danico in Mimi ter že pokojnim njihovim bratom Vilkom. Ker je bila hiša Gabrškovih v takrat komaj zgrajenem nadzemnem naselju Stan in dom ob Tržaški cesti trajno zatočišče ilegalcev in tudi pod policijskim nadzorom (mater Terezijo so zasliševali, zapirali, gnali v Glavnjačo in pred beograjsko sodišče za zaščito države), sem s posredovanjem Gabrškovih deklet sprejemal v svoj slikarski atelje ilegalce, ki so si včasih kljube kar podajali. Najprej v Stan in domu, nato v bivši Mahrovi šoli na Krekovem trgu, največ v novozgrajeni veliki stanovanjski hiši Pokojniškega zavoda na

Sestanek v Laškem

Trdno zavezništvo v političnem boju

40 let od odločitve krščanskih socialistov za zavezništvo s KPS

Eno najpomembnejših političnih vprašanj v slovenski družbi med obema vojnama je bilo, ali se bodo verne slovenske delovne množice opredelile za socialistično perspektivo. Zaradi specifične gospodarske in socialne strukture, kulturno zgodovinske tradicije in zaradi političnega razvoja v stari Jugoslaviji je slovenska klerikalna stranka dolgo uspevala obvladovati velike dele slovenskega naroda in jih politično mobilizirati za svoje konzervativne družbene cilje.

Še od Krekovih časov izpred prve svetovne vojne je klerikalna stranka imela v svojih vrstah tudi približno eno tretjino slovenskega delavstva, tistega, ki se je neposredno rekrutiralo s kmetov v mlado slovensko industrijo in je še v novem okolju ostajalo zvesto svoji religiozni tradiciji. To delavstvo je imelo poleg svoje stanovske politične Delavske zveze v okviru Slovenske ljudske stranke še svojo sindikalno organizacijo – Jugoslovansko strokovno zvezo.

Ščansko socialistično delavstvo je zavrnilo papeško encikliko Quadragesimo anno, ki je propagirala korporativistični družbeni red.

V času avtoritarnega šestojanuarskega režima v prvi polovici tridesetih let si je Jugoslovanska strokovna zveza intenzivno prizadevala za enotno delavsko fronto v Sloveniji, toda socialdemokrati, ki so si lastili monopol na delavsko vodstvo, so takšne ponudbe zvečine odklanjali.

Že takoj v začetku ljudskofrontnega povezovanja so slovenski komunisti spoznali v krščanskih socialistih pomembnega zaveznika. Natančno so analizirali njihova stališča in prognozirali možnost dolgoročnega tesnega zavezništva. Vrhilec dolžnosti pokrajinskega sekretarja KPJ za Slovenijo je v novemberskem poročilu centralnemu komiteju KPJ o stanju v Sloveniji o krščanskih socialistih zapisal: »Program te skupine je 1) slovenska samostojnost; 2) razlastitev industrije etc. ter združništvo na kmetih; 3) svoboda verskega prepričanja. V vprašanih organizacijah in taktike so oportunisti. Veliko vlogo pri tem igra pomanjkanje tako imenovanih tradicij pri nas. Zanimivo je, da so voditelji te skupine prepričani, da more biti slovensko vprašanje rešeno samo z revolucijo. Samo o tej revoluciji nimajo nobene predstave; mislijo, da njena priprava obstoji v poučevanju in razmišljanju.«

Krščanski socialisti so po svoji politični poti in delovanju bili demokratično napredno socialistično gibanje, ki je razbijalo konservativno klerikalno dominacijo nad slovenskim narodom. Zaradi svojega profila (svetovnonazorsko kulturno so ostajali kristjani) so ta lože počeli kot katerokoli drugo politično gibanje na Slovenskem. Po svoji demokratičnosti in socialno-političnem akcijskem radikalizmu so bili zlasti v tridesetih letih naprednejši od socialdemokratov in tako v slovenskih razmerah najprimernejši in najpomembnejši zaveznik komunistov. Po svojem političnem profilu, pristajanju na družbeno-ekonomski in politični marksizem, celo na revolucijo, toda brez izdelane strategije in taktike, so bili prav zgodovinsko odrezani za komunističnega zaveznika.

Poleti 1935 je krščansko socialistično delavstvo zavrnilo vstop v režimsko JRZ in

se skupaj z raznimi študentskimi in intelektualnimi krogi, ki so se naslanjali na Jugoslovansko strokovno zvezo, spopadlo z vodstvom klerikalne stranke in ljubljanske škofije. Vse bolj se je povezovalo s komunisti pri različnih ljudskofrontnih akcijah, npr. v velikem stavkovnem valu 1935–1937, v narodno obrambnem gibanju 1938–1939, v skupnem volilnem nastopu 1938, prizadevanju za delavsko enotno fronto 1939, ko je režim JRZ razpustil demokratično izvoljeno Delavsko zbornico itd.

V krajši krizi ljudskofrontnega povezovanja na Slovenskem v jeseni 1939 do spomladi 1940 so bili krščanski socialisti iz JSZ edina ljudskofrontna skupina, ki ni napadala komunistov in Sovjetske zveze. Zaradi takšnega svojega početja so bili krščanski socialisti celo deležni kritike slovenskega narodno-demokratičnega tabora in so zato izstopili iz Slovenskega društva in iz uredništva časopisa Slovenija.

Zaradi takšne tihe prokomunistične politike je aprila 1940 ljubljanski škof Rožman najostreje ukrepal proti krščansko socialistični JSZ, uradno z objavo v Škofijskem listu jo je izključil iz katoliškega občestva.

Krščanski socialisti niso kapitulirali. Natančno so analizirali politične razmere doma in v svetu, kjer je bil nemški nacizem že na bojnem pohodu proti Franciji. Spoznali so, da sami ne morejo dalje, da pa za bodočnost v slovenskem narodu ni drugega primernege zaveznika, kot so komunisti, ki imajo jasen program nacionalne in socialne osvoboditve ob naslonitvi na Sovjetsko zvezo.

Na sestanku v Laškem se je 16. junija 1940 sestal ves politični vrh Jugoslovanske strokovne zveze in se po tehtnem premisleku soglasno odločil ponuditi komunistom trdno zavezništvo v političnem boju. Za takšen sporazum je bilo celotno vodstvo JSZ: Srečko Žumer (predsednik), Tone Fajfar (nacelstveni tajnik), Stane Kovač (pomočnik tajnika), Tone Toman, Lojze Lešnik, Alojz Diacci, Mavricij Borc, Ivan Pangeršič, Jože Tomazič, Martin Kores, Karl Reberšek, Metod Hočevar, Jože Jurčič, Lojze Hartman, dr. Aleš Stanovnik, Miro Jeršič, dr. Jože Pokorn, dr. Marjan Breclj, Tone Marinček, dr. Tomaž Furlan in še kdo. Na sestanku v Laškem so pooblastili Toneta Fajfarja, da naveže stik s komunisti.

O tej odločitvi v Laškem je Fajfar tri leta pozneje v svojem referatu na zboru aktivistov OF na Pugledu zapisal naslednje očitje, ki še danes točno drži: »Ta sestanek pomenja v krščansko-socialističnem gibanju zgodovinsko prelomnico, ki je ustvarila možnost, da smo se krščanski socialisti v nadaljnjem razvoju tako odločno brez oamahovanja odločili za Osvobodilno fronto. Na konferenci smo krščanski socialisti zavrgli dotedanje oficiale cerkvene direktive o delavskem vprašanju, zavrgli kompromisarstvo o ciljih delavskega boja, odklonili vsakršno sodelovanje z meščanskimi kapitalističnimi silami, ki bi v resnici bili le podpora za nadaljevanje protiljudske oblasti, postavili za cilj brezrazredno družbo, do katere mora priti skozi socialno revolucijo in diktaturo proletariata. Naše mesto bodi posej ob komunistični partiji kot edini resnično avantgardni sili revolucionarnega proletariata. ... Na sestanku smo tudi dosledno zavrgli klerikalizem, ki je s svojim delovanjem napravil poleg velikanke narodne in družbene škode nepopravljiv kvar tudi slovenskemu krščanstvu samemu. Soglasni smo bili v tem, da je za pravo življenje krščanstva nujno potrebna v bodoči družbi ločitev cerkve od države.«

Po laškem sestanku je navezava stika s komunistično partijo potekala precej časa. Komunisti zaradi svoje kritičnosti in zaradi slabih izkušenj z dotedanjimi ljudskofrontnimi zavezniki niso hoteli takoj odgovoriti na ponudbo. Na večkratno ponovljeno ponudbo preko Leva Kovačiča sta se v začetku septembra 1940 v kavarni Tabor sestala Boris Kidrič in Tone Fajfar. Ko je Kidrič slišal o evoluciji krščansko socialističnih stališč in o njihovem sklepu, je ponudbo o zavezništvo brezpogojno sprejel. Predlagal je krščanskim socialistom za zdaj le sodelovanje v akcijskem odboru Društva prijateljev Sovjetske zveze, ki je bil tedaj pomembnejša akcija Komunistične partije Slovenije. V društvu so se zbrale še nekatere demokratične politične skupine, iz katerih je bila aprila 1941, med okupacijo ustanovljena Protikomunistična oziroma Osvobodilna fronta.

Janko Prunk

Velika tveganja

Sončna energija ni obnovljiva

Razlage zanesljive in trezne znanstvene resničnosti

Jedrsko energija ima veliko zagrizenih, prav fanatičnih nasprotnikov. Energetskopolitično rešitev sveta pričakujejo od tako imenovanih »mekkih« tehnologij, predvsem sončne energije. Sončna energija jim je edino zveličavna alternativa za konvencionalne, nečloveške in okolju sovražne »trde« tehnologije. Ob tem marsikdaj prikazujejo potencial in izvedljivost »mekkih« virov ob popolnem nepoznavanju naravnih, tehničnih in gospodarskih možnosti, piše častnik Neue Züricher Zeitung.

Načelno nima nihče nič proti sončni energiji, vendar je treba nepri- stransko pogledati tudi »trda« dejstva »mekkih« alternativ. V nasprotju z velikokrat ideološko obarvanimi sanjami in predstavami »častilec sonca« namreč sončna energija ni obnovljiva, prinaša velika tveganja, je draga, nerentabilna, ne da se je zbirati in je ni na razpolago v neomejenih količinah. Tudi ni posebno prijazna okolju ali kaj dosti bolj socialna ali humana.

Odlični energetski strokovnjak Walter Seifritz je nedavno tega v knjigi »Mehka energetska tehnologija – upanje ali utopi- ja«, razkril nevarne iluzije apostolov »mekkih« alternativ. To je storil zelo natančno in tudi povsem objektivno. S to knjigo bi se moral seznaniti vsakdo, ki bi si v večno divjajoči vojni mnenj »Sonce proti atomu« rad ustvaril lastno mnenje in se kritično spopadel z dejstvi.

Mitično sonce

Seifritz v 15 strnjениh poglavjih opravi z vsemi argumenti zagovornikov sončne energije. Njegove razlage so blago učinkovite, pa vendarle vedno na tleh zanesljivosti in trezne znanstvene resničnosti.

Med vsemi odlikami sončne energije naj- večkrat poudarjajo njeno obnovljivost. Sonce pa žal sploh ni obnovljiv energetski vir. Zarcenje je namreč treba pridobivati, preden ga je mogoče koristno uporabiti.

Graditev potrebnih naprav zahteva ener- getsko intenzivne surovine, kot so jeklo, aluminij, steklo, umetne snovi in cement, pa tudi znanje, kapital, delovno silo in energetske vire. Za sam proces so večino potrebni neobnovljivi, konvencionalni viri energije. Razen tega je za graditev, vzdrževanje in končno odpravo vsakega sistema za proizvodnjo energije potrebna energija. Pri tem se prav sončna energija

posebno slabo odreže, saj je potrebna po- raba materiala desetkrat do tridesetkrat večja kot pri premogu ali uranu. To pa zato, ker izkoriščanje sončne energije temelji na predelavi majhnih energetskih gostot, ki se pojavljajo intermitirajoče in z močno nihajočo intenzivnostjo.

Zaradi velikanske porabe energije, mate- riala in delovne sile je izkoriščanje sončne energije zelo tvegano. Slabo se izkaže tudi pri računanju energetske rentabilnosti.

Tolikanj hvaljena prednost sončne energije za okolje je čista iluzija. Sončni kolektorji na velikih površinah spreminjajo reflektivnost zemeljske površine. Intenzivna poraba materiala povzroča tudi velike materialne premike. Za pridobivanje tisoč MW bibilo treba pokriti skoraj sto kv. km s kolektorji ali z zrcali.

Pridobitveni faktor, ki pomeni razmerje med količino energije, potrebne za gra- ditev in obratovanje sončne naprave, in koli- čino energije, ki jo naprava daje med svo- jim delovanjem, znaša pri sončnih kolek- torjih na primer 1,8. To se pravi, da v ugodnih okoliščinah dajejo le 80 odstot- kov energije več, kot je bilo treba za njho- vo izdelavo. Novejši ameriški računi kaže- jo še slabše rezultate: pridobitveni faktor vseh vrst sončnih naprav naj bi znašal med 0,5 in 1,5. V nekaterih okoliščinah je torej sončna energija celo energetska deficitna.

Ker za ogrevanje uporabljeno sončno energijo pretežno hrani kurilno olje in se za graditev kolektorjev porabljene surovi- ne primarno pridobivajo s premogom, je izkoriščanje sončne energije nekaj takega kot posebno slaba oblika utekočinjanja premoga.

Že iz tega razloga bo sončna energija v začetku 21. stoletja krila komaj nekaj odstotkov primarnih energetskih potreb v in- dustrijskih državah. Hitler program graditve – ki ne bi bil smotrni zaradi števil- nih drugih razlogov – bi še povečal potrebe po konvencionalnih primarnih energijah, kot so nafta, premog ali uran.

Posledica visoke porabe materiala, energije in dela za pridobivanje sončne energije je tudi zelo visoka cena na enoto energije.

Specifični investicijski stroški obeh malih poskusnih sončnih elektrarn v južni Španiji so po preračunih do stokrat višji kot pri jedrski centrali. Podobno neugodni so tudi računi za še domnevne centrale s sončnimi celicami. Sončna energija je torej danes zelo draga in pocenila se gotovo ne bo.

Njena cena se nujno zvišuje tudi vzporedno z dražtvijo konvencionalnih energet- skih virov.

Posebno mračno poglavje sončne energije je zbiranje. Kljub velikanskim raziskovalnim stroškom praktično v vseh industrijskih državah ugotavljajo, da sezonsko zbiranje nizkotemperaturne toplote načelno ne more biti gospodarno. Pričakovati čudeže znanosti pa bi bilo, milo rečeno, nesmiselno.

Hudo je tudi z razpoložljivostjo sončne energije. Kolektorji so nujno ploskoviti, to se pravi dvodimenzionalni, in razpoložljive energije je vedno malo. Razen tega je treba upoštevati še dnevna in sezonska nihanja. Vedno znova poslušamo, da pada na zemljo 4000-krat več energije, kot je človeštvo potrebuje. To pa sploh nič ne pomeni glede na to, da je postopek izkoriš- čanja energetske in gospodarsko tako neugoden.

Tudi tako hvaljena prednost sončne ener- gije za okolje je čista iluzija. Sončni kolek- torji na velikih površinah spreminjajo re- flektivnost zemeljske površine. Intenzivna poraba materiala povzroča tudi velike materialne premike. Za pridobivanje 1000 MW bi bilo treba pokriti skoraj 100 kv. km s kolektorji ali zrcali. Samo za izdelavo za to potrebneje aluminija bi morala veli- ka jedrska centrala delati okoli 60 let.

Prizadelo bi najbolj revne

Socialna sončna energija tudi ni. Vodila bi v hude špekulacije z zemljišči. Izkoriščanje biomase pa bi postalo neposredno konkurenčno pridelovanju hrane. Najbolj bi bili s tem prizadeti najrevnejši sloji t.i. »tretje- ga sveta«. V vizijah apostolov »mekhke tehnologije o zelenem raju je precej kolektivne askeze. Kadar pomanjkanje prizade- vse, je komaj mogoče verjeti, da bodo ljudje pokazali kdove koliko ljubezni do bližnjega. Vsaj zgodovina nas uči, da je treba prej pričakovati narobe.

Popolna prilagoditev človeka na letne nar- ravne cikle in cikle biomase je bila značil- na za vse predindustrijsko razdobje do renesanse. Ne bi bilo mogoče trditi, da je šlo takrat ljudem posebno dobro in da bi danes hrepeneli po takratnih razmerah.

Zato je toliko občudovana »mekha« sonč- na energija groba iluzija, dokler od nje pričakujemo pravo rešitev energetskega problema, ne pa le zelo omejenega prispevka. Prav gotovo je treba tako imeno- vane alternativne energetske vire izrabljati skupaj s trdimi in posebno z jedrsko ener- gijo, vendar v okviru njihovih možnosti.

Nikakor se ne izključujejo, pač pa se lahko skladno dopolnjujejo. Zavedati se je treba, da je edina razpoložljiva alternativa ob vse skromnejših fosilnih gorivih jedrska energija. Resnično obnovljivost zagotavlja le reaktorska tehnologija.

Miklošičevi cesti 34, kamor sem se vselil v začetku leta 1929. Bilo je stanovanje s slikarskim ateljejem v petem nadstropju.

Vogalna hiša je imela vhod tudi iz Praža- kove ulice 11 preko dvorišča. Poleg dveh vhodov je imela slikarska delavnica še dru-

ge prednosti za varnost ilegalcev. V petem nadstropju ni bilo nobenih drugih stano- valcev, vrata v dvigalo so bila tik ob stano-

vanjskih vratih, nikogar ni bilo treba srečavati na stopniščih in tudi nihče v hiši ni mogel vedeti, kdo zahaja k meni. Take hišne okoliščine so bile dobro jamstvo za varnost partijske tehnike; kadar se je vse- lila k meni, sem se seveda izselil k staršem ali znanecem. Ko sem se vrnil, mi je bila prva skrb počistiti tla, vsa črna od tiskarske barve, kar bi utegnili biti sumljivo. Tehni- ki so namreč delali s preprostimi razmože- valnimi pripravami, s ciklostili ali šapirogra- fi in v naglici dela nikom ni kazalo, preti- rano skrbeti za čistost.

Kot rečeno, je bila običajna ilegalna javka Zedom, tod je bilo redno sestajanje želez- ničarjev. Menim, da je tamkajšnja uprav- nica Blaznikov prva skrbela za varno na- stanjanje in prehrano prehodnih partijskih ilegalnih aktivistov, jih nadalje usmerjala k Sušnikovim, ki so stanovali na Opekarski cesti, preden so se vselili v lastno zadružno hišo Stan in dom, koder so imeli tudi Gabrškovi svojo. Ker sem imel tiste čase tudi sam svojo delavnico v Stan in domu, se je dogajalo, da smo hkrati imeli vsak svoje »goste«. Pri Gabrškovich se je pogosto na- stanjal Edvard, takratni organizacijski se- kretar hrvatske partije. Konspiracija v hiši je bila popolna. Kljub večkratnemu bivanju v hiši nihče ni vedel, kaj še da bi vprašal za Edvardovo pravo ime ali po njegovih pos- lih.

Ob koncu dvajsetih let, ko se je Aleksan- drov diktatorski režim do kraja razbesnel, so se pričele policijske preiskave pri Sušni-

kovich in Gabrškovich hkrati. Bila je doba, ko sta klerikalna in slovenski del Jugoslo- vanske nacionalne stranke z njenimi orju- naskimi privesički tekmovali v petolizništvu beograjski politični čaršiji. Priča sem bil, kako je bivši minister in veleposlanik v Pragi dr. Albert Kramer s svojim tajnikom – orjunajem, oboženim s karabinko, osebno vodil aprila 1929 akcijo za uboj organizacijskega sekretarja KPJ Djura Djakovića na avstrijsko-jugoslovanski me- ji. Bila je prava ministrka morska akcija, ki je domišljavemu slovenskemu politiku prinesla kakšno drobno politično nagrado.

Besno sta jugoslovanska policija in žan- darmerija preganjali prof. Janeza Pereni- ča, defektologa, moža Anice Gabrškove, takrat učiteljice v Mostah pri Komendi. Po večkratnem zaporu, prestatih kaznih so ga vrgli iz službe kljub intervencijam zaradi pomanjkanja takih strokovnih kadrov. S policijsko odločbo se je moral nastaniti pri svoji ženi v Mostah, a se je kljub konfina- cijskemu ukazu ves posvetil ilegalnemu partijskemu delu. Postal je stalni kurir med Dunajem, koder je tista leta bival Tito, in našim partijskim vodstvom. Pereni- čeva naloga je bila tudi organiziranje varnega Titovega prehoda čez avstrijsko- jugoslovansko mejo. V poznem poletju 1934 mi je naročil, naj Titu pomagam s prevozom v Ljubljano, ko bo že tostran naše meje. Takoj za Trzičem me bo po dogovoru čakal ob določenem času na mali vzpetini ob cesti proti Križam. Namenjen sem bil prepeljati ga v Ljubljano na svo- jem motorju. Zaradi deževnega dne sem prosil prijatelja Toneta Rojca, trgovca iz

Ivančne gorice pri Stični, da je prišel v Ljubljano s svojim avtomobilom. Pri meni sva počakala, da se je stemnilo, nakar sva krenila na dogovorjeno mesto. Nekako ob 22. sva se tam ustavila in iz teme je z brega pristopil turistično opravljen mož manjše postave, ogrnjen s pelerino, že dokaj premočno. Brez pozdrava sva izmenjala raz- pomanjavnih besedi, sedel je na zadnji sedež v vozilu in povsem nemi smo bili ob 23. že pred hišo na Miklošičevi cesti. Nihče ni ničesar spraševal, Rojce se je poslovil in odpeljal, gosta pa sem z dvigalom vodil v peto nadstropje in stopila sva v atelje. Tu sem mu ob močni stropni ateljejski luči pogledal v obraz: lice razumnika z dokaj razgibanim a mehkim mišičem, visokim, lepo oblikovanim čelom, valovitimi, temnoplovljivi lasmi, globoko pod izrazito arkađo plave oči, ki so izražale milobo in človeško toplino. Moj vtis: to utegne biti poklicni dramski igralec ali iz sorodne kul- turne stroke. Nikake osnovne ni bilo, ki bi mi dala v tej postavi vsaj slutiti veliko politično osebnost z državniki sposobnostjo. In to še celo sprično obraza, v kate- rem ni bilo niti sledi oblastne volje ali ukazovalne surovosti.

Gost se je nekoliko porazgledal po delav- nici, velik reflektor z dnevno svetlobo je osvetljeval običajno slikovito navlako sli- karjevega prostora, podobno po stojalih, stenah in po tleh. Razkazal sem mu ležišča, kopalnico in ostale prostore, izročil ključe za hišo, stanovanje in dvigalo, povedal o

Na obisku slovenskih likovnikov pri maršalu Titu v Savljah. Z leve: Boris Kalin, Saša Santel, Coro Skodlar, Maksim Sedej, Tito, Mara Kraljeva, Stane Dremelj, Karel Putih, Zdenko Kalin in Tine Kos (foto: Coro Skodlar)

Po sestanku OPEC v Alžiru

»In zakaj neki ne petintrideset dolarjev?«

Nič ne kaže, da bi kdo nameraval znižati raven proizvodnje

ALŽIR – Kdo pozna gospoda Sepahbana? Malce močne postave, sivkastega obraza, v dolgočasni obleki... mož št. 3 v delegaciji revolucionarnega Irana je skoraj privedel do roba neuspеха srečanja, na katerem sicer niso dosegli popolnega poenotenja naftnih cen, vendar se jim je kljub temu posrečilo na hierarhični lestvici napraviti nekaj reda.

Ministri so se bili že dogovorili, da bodo cena sode »plafonirali« pri 32 dolarjih in strinjali so se, da »diferenciali«, odvisni od kakovosti in bližine potrošniških krajev in zaloge, ne smejo presežati več kot za 5 dolarjev.

Sam iranski minister Moinfar je o tem sporazumu že ob 15. uri zmagoslavno obvestil novinarje, zgrnjene na hodnikih hotela Aurassi. Toda v sklepnem sporočilu je bila zapisana neka beseda, ki gospodu Sepahbanu ni bila po volji: besedica »ceiling« (plafon) v stavku, ki je navajal, da so članice OPEC sklenile »povečati referenčno cenno surove nafte do plafona 32 dolarjev«.

Alžirci so besedo »plafon« resda poskušali zamenjati z »ciljem« (»target«), toda Saudska Arabija si tega plafona 32 dolarjev nikakor ni zamišljala kot svoj cilj.

In da bo mera polna, je gospod Sepahban vzkliknil: »In zakaj neki ne 35 dolarjev?«... kar je kot po naključju iranska cena. Potrebno je bilo pet ur razprav, med katerimi so saudski, venezuelski, kuvajtski, iranski minister sredi seje zapuščali dvorano, da bi prvotno sklepno poročilo 11. junija ob 3.15 naposled le objavili. »Čeprav se na nafto prav nič ne spozna,« kot so zatrjevali mnogi delegati iz drugih dežel, je Sepahban vendarle doumel, da so z besedo »plafon« težave. Zakaj to iz zvižaja, ki so si jo izmislili Saudijci, ker bi radi vzbujali vtis, da so se strinjali, ne da bi jim bilo pri tem treba – vsaj ne že skrajša – dvigniti cene do te ravni.

Šejk Jamani, saudski minister za nafto, se na torkov večer ni obojavil reči: »V Alžiru ni bilo soglasja in Saudska Arabija svojih cen ne bo povečala na 32 dolarjev.« Vendar nekateri delegati niso izključevali možnosti, da tudi Riad ne bo pritegnil, če ne že 1. julija (datuma, ko bo začela veljati nova cena), pa vsaj pred jesenjo. Počakati bo torej treba do konca junija in šele tedaj bo mogoče presoditi, kaj bo z alžirskim sklepom v praksi.

Že zdaj pa kaže, da bodo Irak, Kuvajt, Gatar, Indonezija in Venezuela povečale svojo ceno za 2 dolarja in jo tako uskladile z referenčno cenjo 32 dolarjev. Iran naj bi

ostal pri 35 dolarjih za sod, torej še vedno zunaj sovisne strukture cen. Afriške dežele, med katerimi imajo najvišje cene Libija in Nigerija s 36,72 dolarja in Alžirija s 35,25 dolarja, bodo poslej omejene na manevrskem prostoru pri največ 37 dolarjih. Vendar alžirski minister Nabi ni skrival, da se utegne njegova nafta po 1. juliju podražiti. A druge dežele, denimo arabski emirati, bodo nemara podobno kot Saudska Arabija preprosto čakale.

Za porabnika povprečni dvig – če bo Saudska Arabija svojo podražitev odložila za nekaj tednov, morda celo nekaj mesecev – torej ne bi smel presežati 1,40 dolarja za sod, se pravi nekaj manj kot 5 odstotkov, ker bodo ministri OPEC cene znova pretresali šele na jesen – ko bodo določili pahljačo maksimiranih cen (32 do 37 dolarjev) – so dežele porabnice za zdaj pomirjene, vsekakor pa jim bo vzbujalo skrb dejstvo, da ni nikjer besede o premijah (za zagotovitev preskrbe, varnost trga), ki jih večina proizvajalk zahteva pri delu prodaje. Če bi trg dovolil, tedaj bi po tej poti zares mogle obiti novo formulo, ki jo je o cenah sprejela organizacija.

Kljub temu je Nabi naznanil, da se bo njegova dežela v prihodnjih mesecih odpovedala predjumu 3 dolarjev, ki ga zahteva na račun raziskav zemljišča in ki so ga mnoge naftne družbe razumlele kot premijo.

Vrsta ministrov je v svojih komentarjih namignila, češ da bodo morali zmanjšati proizvodnjo, sicer ne bodo mogli preprečiti kopičenja zalog, o katerih OPEC meni, da so v industrializiranih deželah že dosegle 6,5 milijarde sodov, kar ustreza zalogam, s katerimi razpolaga, denimo, Alžirija. V poročilu gospodarske komisije OPEC je napovedano zmanjšanje za 2 milijona sodov na dan (od dnevnih proizvodnje 28,5 do 26,5 milijona sodov). Toda tega ne bo mogoče doseči brez soglasja glavnih izvoznikov: Saudijcev in Irančanov.

Prav nič pa ne nakazuje, da bi ena ali druga od teh dežel nameravala znižati raven proizvodnje. Nasprotno, zakaj, zdi se, da je v Darhanu, v Saudski Arabiji, vse nared, da bi v tretjem trimesečju ohranili

foto Joco Žnidaršič

močno proizvodnjo. Znano je, da izvoznice redno razpravljajo o proizvodnih ravneh, vendar uradno tega nikoli ne priznajo, saj bi to pomenilo poseganje v nacionalno suverenost držav-članic.

Kot je bilo predvideno, sporočilo omenja tudi cenno zemeljskega plina. »Na konferenci je bila ponovljena trdna odločnost dežel, članic OPEC, da bodo cene plina uravnavale s gibanjem cen surove nafte in tako zagotovile koherentno trgovsko politiko na področju naftnih derivatov. Dežele, ki so glavne izvoznice plina, bi morale torej ekvivalenco cen nafte in plina upoštevati kot nujno pobudo, da razvijajo ekonomske rezerve in tako omogočijo, da bo plin bistveno prispeval k pokrivanju svetovnih energetskih potreb.«

Naftni ministri so se očitno poskušali izogniti prepričanju o formulah, ki bi bili neogibni, če bi se spuščali v podrobnosti. Kakšno kakovost nafte naj bi uporabili kot indeks, po katerem bi uravnavali cene plina? Naj bi cenovno fakturirali pri vkrčevanju ali pri izkrcavanju? Teh vprašanj organizacija ni dokončno rešila. Sporočilo nazadnje še omenja dve tripartitni srečanju (ministrov za nafto, zunanje zadeve in finance), od katerih je eno predvideno za konec poletja, drugo pa za jesen in ki naj bi bili pripravna za bagdadski vrh ter predvsem za izdelavo načrta o ustanovitvi banke za razvoj tretjega sveta.

Ministri so se naposled lotili še dveh pobud interne narave, ki sta jim še posebej pri srcu. Tiskovna agencija – OPEC News Agency – ki naj bi začela delovati »v najkrajšem času«, je dobila nalogo, da poskrbi za tako podoben OPEC, ki bi bila bolj laskava od one, kakršno poseduje zahodni tisk. Inštitut za višjo izobrazbo – od sekretariata so že zahtevali studijo o njegovi ustanovitvi – pa naj bi zagotovili znanstveno in tehnično izobraževanje, a ne le študentom iz dežel-članic, temveč tudi študentom iz drugih dežel v razvoju. To je ena številnih pobud, ki jih namerava sprejeti OPEC, da med njim in drugimi deželami v razvoju ne bi zazijal prepad.

Bruno Dethomas
Le Monde, Pariz

Protislovja iranske situacije

Konflikt med šefom države in »pravimi branilci islama«

Izvolitev Bani Sadra za predsednika ni bila odsev stvarnega razmerja

Vsak dan prihajajo iz Irana protislovne vesti. Kar en voditelj napove, drugi demantira. Protislovje novega režima v Teheranu je v naslednjem: voditelji si prizadevajo, da bi dali deželi ustavne institucije, nič pa ne store, da bi končali stanje »revolucionarne anarhije«.

O d ustanovitve islamske republike so se Iranci udeležili dveh referendumov: na enem so odločili o ustanovitvi republike, na drugem so odobrili ustavo. Imeli so tudi tri volitve: v ustavodajno skupščino, volili so predsednika republike in na tretjih volitvah so volili poslance v parlament.

Parlament na prvem zasedanju ni razrešil konflikta v boju za oblast, ki se odvijal med predsednikom republike Bani Sadrom in šefom Islamske republikanske stranke ajatole Beheshtija, ki je od ustanovitve islamske republike osrednja politična sila v deželi. Kot trenutno stoji stvari, je malo verjetno, da bo postal parlament element nacionalne sloge. Bolj verjetno je, da bo parlament nov center oblasti, ki bo spodbujal avtoriteto predsednika republike. Kakšen je bil razvoj, ki je pripeljal do takega stanja?

Prva faza boja za oblast je prinesla prečiščeno zmago Bani Sadru, ko je bil januarja izvoljen za predsednika islamske republike s približno 75 odstotki glasov, medtem ko je uradni kandidat iz Islamske republikanske stranke Hasan Habibi doživel žgoč poraz, ker je zbral komaj 10 odstotkov glasov. Takrat so zmago Bani Sadra pripisovali, očitno preuranjeno, domnevi, da ji je botroval ajatola Homeini, Bani Sadra pa so imeli za njegovega »duhovnega sina«. V resnici pa je Bani Sadr zmagal zato, ker je od vrnitve v Iran sistematično in dinamično pripravil svojo volilno kampanjo, njegov konkurent iz verske Islamske republikanske stranke Hasan Habibi pa se je nekaj dni pred volitvami znašel v moralnem polomu, ker so prav takrat diskvalificirali laičnega kandidata Islamske republikanske stranke Dežela Eddina el Farsija, ker so ugotovili, da sploh ni iranski državljan, ustava pa zahteva, da je vsak, ki se poteguje za predsedniško funkcijo, državljan iranske islamske republike.

Nepričakovano prečiščilja zmaga Bani Sadra je močno ogrozila Islamsko republikansko stranko, zakaj novi šef države je odkrito pokazal, da se ne misli sprijazniti samo z reprezentativno funkcijo in da ne bo samo odpiral »cvetličnih razstav«. Še preden je prisegel »voditelju revolucije« Homeiniju, je namreč pozval vse tiste, ki

so prispevali k njegovi zmagi na predsedniških volitvah, naj ustanove skupno »fronto«, ki naj bi predložila kandidate na parlamentarnih volitvah, predvidenih za 14. marec. Upal je, da bo tako utrdil zmago na predsedniških volitvah, si zagotovil večino v parlamentu in s tem kontrolno nad vlado, ki bi izšla iz teh volitev.

»Politična fronta« Bani Sadra si je naredila ime »Ljudski odbor za sodelovanje s predsednikom republike«. Toda ajatola Beheshti je to potezo po svoje odpravil: Oprl se je na vsemogočni »sistem džamij«, ki se je že v zadnji fazi boja proti šahovemu režimu pokazal kot zelo uspešen vzvod za mobilizacijo množic. Islamska revolucionarna stranka si je s tem nameravala zagotoviti v parlamentu vsaj tako močno manjšino, da bi lahko preprečila predsedniške republike, da bi uveljavil svojo skoraj neomejeno oblast. Prvi krog volitev je prinesel rezultate, ki so presenetili samega Beheshtija, saj so kandidati Islamske republikanske stranke zmagali v večji meri, kot so pričakovali. Res je sicer, da so med prvimi krogi volitev v parlament ugotovili številne »nepravilnosti«, ponarejanje rezultatov in pritiske. Toda ta krog volitev je imel predvsem to posledico, da so bile iz volilnega boja praktično izločene predvsem levičarske skupine, medtem ko je sam Bani Sadr sodil, da rezultati, ki so jih dosegli njegovi kandidati, niso bili resno ogroženi.

V drugem krogu parlamentarnih volitev pa je bila volilna zmaga Islamske republikanske stranke potrjena. Te zmage ni mogoče razložiti samo s tem, da je islamska duhovščina postavila na noge uspešen in učinkovit volilni mehanizem. Razlog zanjo je tudi v tem, da je veliko Irančanov prepričanih, da je Islamska republikanska stranka, ki se sklicuje na ajatola Homeinija, resnični kvalificirani ter edini iskreni tolmač »avtentičnega islama«. Zmago Islamske republikanske stranke je seveda v veliki meri omogočil tudi Homeini, ki je na večer pred volitvami prvega in drugega kroga pozval volivce, naj volijo za »resnične pobornike islama«.

Parlament je bil torej »očiščen« liberalnih laikov vrst vrh in organizacij marksistične levice – od komunistične partije Tudeh do fedajinov Halk – pa tudi mudžahidinov Halk, levičarskih muslimanov, ki jih ima

konservativni islamski kler še za bolj nevarne, kot so marksisti. Tako predstavlja iranski parlament samo del tistih sil, ki so prispevale k padcu šahovega režima, to dejstvo pa še bolj zaostruje notranja protislovja dežele. Tako bo parlament – zakonodajna skupščina – samo zaprti področje, v katerem se bosta spopadali dve glavni struji, ki si trenutno delita zakonito oblast. Islamski republikanci ajatole Beheshtija, ki jih diskretno podpira Homeini, bodo po vsem videzu dajali ton in Bani Sadr se bo moral očitno ukloniti njihovi volji, čeprav je še pred nekaj meseci mislil, da bo lahko suvereno krojil usodo dežele.

Zasedba ameriškega veleposlanstva in afeta s talci sta nedvomno veliko prispevala k temu, da se je oblast Bani Sadra nenehno manjšala, čeprav je na predsedniških volitvah zmagal s tako prepričljivo večino. Toda afeta z ameriški talci je bila za Bani Sadra kljub temu v prvi fazi dobrodejna.

Prva nesoglasja v tem trojnem zavezništvu – Bani Sadr, Beheshti in »islamski študenti« – ki je bilo enotno v nasprotovanju vladi premiera Bazarganija, so se pokazala takrat, ko je Bani Sadr dobil najvišje odgovornosti v revolucionarnem svetu, ki je že prevzel funkcijo vlade. Povedal je namreč, da nasprotuje politiki zadrževanja ameriških talcev, ter se prizadeval najti rešitev, ki bi zadovoljila obe strani. Bani Sadrovi nasprotniki so tedaj uporabili proti njemu enako taktiko, kot jo je Bani Sadr uporabil, da bi zrušil Bazargana. Njegovi kritiki niso našli na njem prav nič pozitivnega. Obtožili so ga, da noče peljati do kraja gospodarske vojne proti ameriškim interesom, ki naj bi končala odvisnost Irana od Združenih držav, vojno, za katero se je v začetku sam zavzemal; njegovo popustljivost so nasprotniki Bani Sadra pripisovali dejstvu, da je preveč »mehak«, ko gre za ameriške talce.

Pozicija Bani Sadra se je počasi spreminjala. Odslej uporablja tiste argumente, ki jih je v preteklosti obojal, ko jih je uporabljal Bazargan. Opozarja na »paralizo«, ki jo je povzročila dvojnost državne oblasti in več centrov odločanja. Dramatično poziva deželo, naj uvede »varnost, red in zmrznost«, opozarja France proti »verskemu fašizmu« in svari pred tistimi, ki hočejo »vzpostaviti diktaturo pod plaščem vere«. Postopno se približuje teza, ki jih zagovarjata bazar in liberalna buržoazija; oba si namreč želita, da bi se položaj normaliziral in da bi se »revolucionarna anarhija nehala«.

Malo verjetno je, da bi parlament lahko razlozil v čedalje ostrejšem konfliktu med »zmerno« stroju revolucije, ki jo vodi Bani Sadr – ta je močno oslabiljen, odkar so propadli razgovori o osvoboditvi talcev in zaradi ameriške akcije v Tabasu – in med bolj radikalno strujo ajatole Beheshtija, ki je postal še bolj radikalen, če ne zaradi drugega zato, da bi obšel šefa države na levem boku. Več kot petnajst mesecev po februarjski revoluciji v Iranu je Homeini edini močni razsodnik med antagonističnimi strujami Bani Sadra in Beheshtija, in to kljub nesrečam, ki jih je doživljala iranska revolucija in kljub svojemu krhkemu zdravju; Homeini je vsemu navkljub ostal karizmatični vodja. Kaže, da »vodja revolucije« daje trenutno prednost Islamski republikanski stranki, ki mu je neomajno zvesta.

Prav tako se zdi, da se odnosi med imamom in šefom države slabšajo, posebej odkar je Bani Sadr zavzel dvoumna stališča. Homeini je na primer pred kratkim ustanovil višji vojaški odbor, ki mu mora vsak teden poročati o razpoloženju v armadi, čeprav se je pred dvema mesecema odrekel vsem ingerencam v armadi in je vso odgovornost za armado prenesel na Bani Sadra, ki ga je imenoval za vrhovnega poveljnika oboroženih sil. Še več. Revolucionarni svet, ki ne more sprejeti nobenega sklepa brez soglasja imama Homeinija, je sredi maja vložil veto na predlog šefa države, da bo še pred začetkom zasedanja parlamenta določil predsednika vlade. To se je zgodilo kljub dejstvu, da se je Homeini pri strinjal s predlogom Bani Sadra glede imenovanja predsednika vlade še pred zasedanjem parlamenta. V tej luči je videti položaj Bani Sadra podoben položaju premiera Bazargana sredi avgusta lanskega leta. Takrat je imam Homeini oviral vsako akcijo premiera Bazargana tako, da je ta večkrat namignil, da namerava odstopiti, češ da je njegova vlada podobna »nožu brez rezilja«.

Jean Gueyras
»Le Monde Diplomatique«, Pariz

Nadaljevanje z 29. strani

možnih vhodih in izhodih, drug drugemu sva voščila lahko noč in nič drugega. Čeprav sem se tista leta ukvarjal tudi z novinarstvom, ki mu je radovoljno prva pogonska sila, so mi bila načela brezpogojne politične konspirativnosti trdno vcepljena v kri. Dosti kasneje sem zvedel, da je imel Tito v petem nadstropju na Miklošičevi 34 sestanke s slovenskimi in hrvaškimi vodilnimi partijskimi ljudmi. Po kakem tednu dni mi je Janez Perenič vrnil ključke, nakar sem mu jih od časa do časa spet izročal, najsi bo za tehniko ali prenočevanje. Dostikrat pa mi je Danica Gabrškova, tiste čase že študentka, poslala na prenočevanje kakega gosta, ki sem mu pripravil majhen prigrizek in skuhal čaj, po prenočevanju pa je gost odšel neznan kam in ga nisem nikoli več videl.

Leto 1935, pri ponovnem bivanju v Sloveniji, je prišel Tito skupaj z »Edvardom« v Moste pri Komendi z namenom, da obišče t. j. Janeza Pereniča, ki je bil prisiljen tamkaj bivati. Ko je v vasi spraševal o njegovem stanovanju je zvedel, da so Pereniča prav prejšnji dan aretirali: oba »turista« sta morala takoj in čim najmanj opazno iz vasi. Pereniča so imeli orožniki in policaji trajno na očeh, poslej mi je bilo vsako politično podtalno delo onemogočeno, in ko se je rešil zadnjega zaporja, jo je ubral brez vsakršnih dokumentov preko gora čez mejo in po raznih težavah v Belgiji in Franciji med španske borbe. Po vojni je bil šolski nadzornik za novomeški okraj, rav-

natelj knjižne založbe naša knjiga. Leta 1949 je umrl.

Prvi vtis o Titovi osebnosti, s prvega srečanja – zgolj po fiziognomiji njegovega obraza sem si ohranil skoraj vsa kasnejša leta in dobo osvobodilnega boja. Ne spominjam se, ali sem v času, ko sem bil pri IX. korpusu na Trnovski planoti nad Ajdovščino, dobil naročilo ali pa sem se svojevoljno lotil osnutka za znakmo z maršalovim obrazom, kakor mi je ostal v zavesti še izpred desetih let. Ne sklicujem se na kake posebne risarske spretnosti, vendar tudi po več kot petintridesetih letih spoznavam, da se mi je posrečilo izraziti značaj maršalovega obraza, kakršen se razodeva na vseh njegovih fotografijah, ne glede na njegova življenjska obdobja.

Kot kulturnika me je bolj kot strateške sposobnosti zanimalo duhovno življenje tega velikega moža, tiste lastnosti, ki so in bodo zagotovo vplivale na kulturni razvoj nove družbe. Takemu mojemu zanimanju je bilo ustrezno z vabilom, ki sem ga dobil kmalu po končani vojni ob prvem maršalovem obisku Ljubljane. Tedaj je Tito povabil k sebi v bivšo villo industrijalca Stana Vidmarja v Savljah, koder je prebival slovenski slikarje in kiparje, ki so bili v partizanski vojski ali aktivisti OF v Ljubljani. Pristrčno smo se, zbrani v salonu, pozdravili z maršalom. Prav neprilicno je stekel pogovor, ki ga je pričel maršal sam: da smo slovenski umetniki v veliki večini in s politično zrelostjo razumeli in spoznali odločilni trenutek naše zgodovine, tisti, ki so ostali znotraj obdobje Ljubljane, da so dobro opravili aktivistič-

ne dolžnosti frontašev, vsi, ki smo bili dejavni borci pa storili vse za dokaz svetu, da kljub nečloveškim borbenim naporom zoper do zob oboroženih fašističnih osvajalcev kulturno in umetniško delo vsa leta odpora pri zmagovitih partizanih ni nikdar zamrlo. Čeprav delo likovnikov tistikar ni moglo biti povsem svobodno, saj so morali po svoje prispevati vse, kar je bilo moč kulturnega prispevati za dvig zavesti in borbenosti enot, je potrebno poudariti pomembno delo slovenskih likovnikov h končni zmagi. Razumljivo je, da so objektivne možnosti dela med osvobodilnimi borbami preprečevale ustvarjanje velikih umetniških del, vsekakor je vse likovno blago, nastalo v tem obdobju, prepričljivo dokaz o humanosti in kulturi, s kakršno je bil prežet naš osvobodilni boj, ki mu po tej plati nikjer ni najti primere. Za to imamo edinstvene, neuničljive dokaze, ki nam jih nihče ne more oporekati.

Sedaj se slovenskim umetnikom odpirajo doslej komaj slutene razsežnosti svobodnega umetniškega ustvarjanja. To je razumljiva posledica vsenarodnih naporov, ko so naša ljudstva osvobodila in razumela, kaj pomeni zanje edinstvena pri-ložnost zgodovinskega preloma.

Nepripriljeno je potekal pogovor dalje, imel sem dovolj časa primerjati maršalov obraz s tistim ob prvem snidenju. Res je bilo vmes skoraj dvajset let, vendar je ostal bistveni značaj v celoti nespremenjen. Oči, lasje, čelo, nos in usta, vse oblikovano kakor poprej, rekli bi, z nekakšno klasično izrazitostjo. Lica še vedno nekoli-

ko upadla, naravne sledi predvojnih in vojniških skrbi in težav; tudi večmesečno življenje v osvobodjenem Beogradu jih tedaj še ni utegnilo izbrisati, ohranjal so jih novi napori za izgradnjo porušene domovine, za novo družbeno ureditev in skrbi vrhovnega vojaškega komandanta, saj so številne fronte še pred nekaj dnevi terjale strateške modrosti zoper bes poginjavajočega fašizma. Tu je seveda nova maršalska uniforma, ki pa nikakor ne prekriva zgolj povečujočo osebnost: maršal se je enako zanimal za porajajoča vprašanja slovenskega kulturnega razvoja, kakor je brez zadržka odgovarjal na nekatera, včasih naivna vprašanja, kakršna je dalo navdušenje ob druženju s prvimi človekoma te svobodne države.

Tudi kasneje, ko sem še videl maršala ob blizu, sem v njegovem obrazu spoznaval značilnosti iz prvega pogleda oči v oči, spoznal, da takih nič ne more pregnati, naj teko leta vsakršnega življenja. Morda prav zaradi tega v meni tako trdno zasidrane podobe tega obraza vidim, koliko maršalovih risanih, slikanih in modeliranih likov, ki so mi dočela tuji. Le malokateri zajame plemeniti značaj obraza, ki edini more biti odločen za umetniško upodobitev. Zato vsi, ki se poglabljajo v številne nepomembne nadrobnosti, zlahka prezro bistvenosti maršalovega obraza. Ni tisti pravi mojster, kdor se z mnogimi nadrobnostmi in mnogimi sredstvi poskuša približati resnici, pač pa tisti, ki z malo sredstvi zadene živo bistvo.

Pravo bistvo maršalovega obraza pa je milina, razumevanje, urejenost, neposrednost, resnica, volja in mir. Takega sem spoznaval ves čas njegovega državnikovanja, kolikor je bilo stično s kulturo in z umetnostjo. Široko razgledan ni nikoli in z ničemer pritrjeval tistim, ki so želeli po slabih zgledih utesnjevati vso našo umetnostno dejavnost v preproščeno proletkultnih kalupov, nekako tako, kakor skušajo še dandanes domače birokratske kulturne tendence sploščiti vso duhovno dejavnost z ugotovitvijo, da smo vsi umetniki. Tito je dosledno nasprotoval partijski oblasti in nadzoru nad umetniško tvorstvo. Zgodovinske izkušnje in lastno spoznavanje pravih vrednot umetniškega ustvarjanja so mu dale vselej jasno razločevati izdelke namišljeni revolucionarnosti od prave duhovne tvornosti brez špekulativnih političnih ozadij. Prav tak odnos je imel do abstraktnih, brezpredmetnih smeri in vsega, česar se je polastila nerazumna, profitar-ska komercialna propaganda, ki ni v njeni moči, da bi mogla umetnost kdajkoli pospeševati.

Spominjam se mnogih maršalovih obiskov razstav, na katerih so pritegnila njegovo pozornost dela resnega stremljenja, strokovnega znanja in izražanja, ob katerih ni skoparil z besedami priznanja in zadovoljstva, prav tako tudi njegove zadržanosti spriču brezdušnosti »modernih« izdelkov, ki jim ni našel ne smisla ne potrebe, nikakršnih estetskih, plemenitejših vrednot, nujnih za popolno humanizacijo de-

lovnega človeka. Prav v tej humanizaciji pa je videl smisel prave umetniške tvorbe za počlovečenje sveta.

Estet v mišljenju in izražanju ni nikoli pokazal preziranja, zaničevanja efemernih domislic, čeprav je pogosto stal pred nepotrebnim, nerazodnim, brezdušno ponizujočim posnemanjem zahodnih razvratnih družbenih otokov. Ob nekaterih priložnostih je komaj narahlo nakazal zgolj svoje lastne začetne in nerazumevanje za izdelke brez osnove in vsebine iz življenja in za življenje umsko in telesno zdravega delovnega sodobnika. Kulturni, še celo umetniški dejavnosti je prisojal estetske vrednote le, če so imele moč plemenitosti mišljenja družbe. Kako je cenil mojstrstvo – kako tudi ne, sam je izhajal iz rokodelskega poklica – četudi ni bilo vselej simbriko znanja in duha, spoznamo po likovnikih takih smeri, ki jih je cenil in imel pogosto v svoji neoficialni družbi.

Na obisku pri maršalu v Savljah je bilo navzočim v splošnem navdušenju slišati mnogo klenih, spodbudnih misli in napotkov iz ust tistega, ki jim je bil ves čas, odkar je stopil v njihovo zavest, utelešenje pameti, resnice in lepote duha, radostna spodbuda za vsakršne obetavne načrte. Takrat seveda ni bilo med nami nikogar s predstavo, da bo spriču popolne ustvarjalne svobode okužila naše življenje tudi neomejena svoboda bednega posnemanja izmalicih smeri ponorelih zahodnih kultur.

Čoro Škodlar

poštni predal 29

Nadaljevanje z 18. strani

kakršnih imamo še na meter, starih in mladih.

Kdo je torej zadaj in kje je zaoštal. Kje se film začne? Naj bi se pri avtorju, tistem, ki napiše scenarij in ga pošlje. Aktualen, svež scenarij. Kam ga pošlje? Programskemu svetu, dramaturgom. Ti ga ponavadi na hitro preberejo (zelo so zaposleni) in se spotaknejo. Ne pogledajo ti v oči, priznajo pa, da tekstov tipa Godard ali Bresson ne morejo resno jemati. Naj razumemo to obremenjenost in strah pred Slovensko kulturo, ki zahteva velika, jasna in kompleksna dejanja? Že, toda ali nismo že dve desetletji v obdobju, ko izključno avtorski film omogoča res pravo umetniško kreacijo? Saj za to nam gre, ne pa za šund in podobne polizdeleke. To dejstvo toliko bolj potrjujejo dosežki vzhodnoevropskih kinematografij, ki imajo podobno programsko strukturo in usmeritev. Uspehi so tam, kjer za filmi stojijo predvsem avtorji, njihova zavest in ustvarjalna moč. Celotno debilitantno niče ne gleda pod prste, nekaj kratkih filmov pokaže, kdo je kaj, in če se ustvarjalec razvija, potem je edino, kar družbi ostane, da mu ta razvoj čimbolj plodno omogoča. In še toliko poguma naj bo, da mu da vedeti, kdaj se je njegova kreativna pot končala, saj mu s priznavanjem »minulega dela«, z zavestnostjo in s posredništvom pomaga le k še bolj klavrnemu koncu. Tako pač stvari stoji, če stoji na nogah.

Preokupacija Slovencev pa je predvsem ta, da se čim več ljudi meša v čim več stvari in tako imenovani družbeni verifikator (v kolikor scenarij do njega sploh pride) se čuti pristojen imeti za vsak projekt prvo in zadnjo besedo, ne da bi se kot abstraktna institucija skupinske (ne)odgovornosti sploh zavedal, kako krhka je včasih prava umetniška vizija. Kako hitro jo lahko za zmeraj pokopljemo, prav tisto, ki jo po drugi strani tako nestrno pričakujemo. Ali ta družbeni verifikator res nima drugega posla? Recimo, da omogoči samoupravni sporazum med filmskimi delavci, Vibo in televizijo. Da preveri ljudi, ki krmarijo filmsko proizvodnjo in jo onemogočajo s svojo razpisnostjo, kadrovsko neustreznostjo in dilantstvom brez mere. Tukaj nam celo številke same povedo dovolj, če je treba. Da omogočajo pogoje za kreativno delo v vseh fazah nastajanja filma. Da ukinejo psevdosamoupravno mešetarjenje s filmskimi sredstvi in jih omogočijo ustvarjalcem, ki v najemniškem odnosu do monopolocov »Viba« in »televizija« izgubljujejo ne le kreativno identiteto, ampak pogosto tudi lastno moralo.

Prav to zadnje je precej razvidno iz enega novejših družbeno verificiranih polizdevkov, iz filma Ubij me nežno, ki je za zdaj širokemu občinstvu še prihranjen. Ta je namreč daleč presegal kreativno impotenco »Krcaca«, intelektualno praznino »Iskanj« in družbeno-kritično neoblegnost »Prestopa«. Po mojem mnenju ta film sploh ne sodi pred gledalca, saj s svojo čisto psevdomoralo pljuje kam drugam kot naravnost v oči. Njegov neokus je tako prefinjen in skrit za objestnim koketiranjem za vsako ceno, da je nemoč emocionalnega in kritičnega revolta še bolj očitna kot kdajkoli.

Nič čudnega. Družbeni verifikator je v svoji slepi, samovsečni brezosebni do kraja nasledel rokohitri grafomaniji projekta, za katerim dejansko ne stoji NIHC. Ker stoji lahko za njim le kreativen subjekt nepotvrjene osebnosti in avtorske morale, kamor pa se očitno niti scenariist Franček Rudolf niti režiser Boštjan Hladnik ne kvalificirata, pa naj svojo dobro namernost še tako ščitita drug pred drugim ali pa z različnimi okolisinami. Prav tako za njim ne more stati niti dramaturg, niti družbeni verifikator, saj nihče ni mogel predvideti, kako kompleksno se bo vs »privatni« nesporazum brezobzirno razkril na platnu, prav v vsej svoji žaljivi neokusnosti.

Film je pač taka stvar, da šele na platnu pokaže svojo pravo podobo, pa naj gre za odlično delo ali pa za slaboumen proizvod, ki nas navdaja z grozo nemoči pred storjenim. Pred dejstvom, ki ga ni več mogoče zamikati ne s škarjami ne v bunkerjem. Tu smo, vaši smo, kot pravijo junaki Pirandellove drame. Ubij me nežno, kliče samo celuloidni pajak, ki ga je splošila NASA kinematografija, zdaj pa ga nihče ne bo hotel priznati, saj od nikogar ni. Vsem nam pa se spakljivo reži v obraz, češ, glejte me, ki sem po vaši podobi ustvarjen.

Dejstvo je, da se vsa ta resnica pokaže ravno na platnu, tam na očeh vseh, prav nič skrita v koluarje. Resnica ustvarjalne zablode, intelektualne ničevosti in družbene nesporazuma. Razkrjuje se v strukturi, ki jo nemočno ogleduje kritika v svoji večni zapoznelosti parcialne obravnave izvršenih dejstev, nesposobna poseči v oblikovanje zdrave, družbi in času ustrezne filmske kulture. Nesposobna sprovočrati odprt dialog o naših ustvarjalnih razmerah, različiti zrn do plevla in ne nazadnje podpreti zdrave tendence, ki se tu in tam le pojavijo, odmaknjene od festivalskih in kulorskih kuhinj.

In razkrjuje se resnica tudi gledalcu, ki jo bere prav tako kompleksno do potankosti, bolj emocionalno kot intelektualno – tam pa še bolj globoko reže laž, ki je skrita med filmskimi sličicami, laž o filmu samem in o nas, ki smo ga naredili. V tej sposobnosti branja pa smo mi iz kuluarjev še najbolj zapozneli, saj nas lastna ničevost in samovsečnost pehata v prizanesljivo slepoto pred očitnimi dejstvi.

Kolikor je gledalec občutljivejši v svojem branju filmskega dela, toliko bolj smo ustvarjalci goli pred njim z vso svojo praznino, ustvarjalno nemočjo in nemočjo pred neutreznim kreativno-produkcijskim procesom, ki mimogrede zvodeni še tisto malo, kar imamo povedati. Gledalec je neprizanesljiv in nič ne pomaga, če mu mečemo pesek v oči z argumenti, pa naj bodo še tako tehtni.

Kam torej iz tega vsestranskega zamudništva, ki vpije? Kaj je film, kaj smo? Tako se je pred skoraj desetletjem spraševal kritik Ektrana. Na to vprašanje nam lahko odgovorijo le avtorji, ki so sposobni vzeti film na svoje rame in svojo vest, ki ga lahko obogatijo ne s kompleksno problematiko in enoznačnim sporočilom, ampak z lastno dilemo, pa zato s kreativno močjo, ne s parolo, ampak s koščkom resnice, ki bo dovolj neprizanesljiva, da ji bomo lahko verjeli.

Franci Slak,
Ljubljana

Delo, 24. maja

Kalvinizem, republikanske tradicije in monarhija

V rubriki »Poštni predal 29« sobotne priloge Dela z dne 24. maja 1980 je bilo med drugim objavljeno pismo tovariša Bogdana Novaka, v katerem tovariš Novak ugotavlja, da je v mojem članku »Kalvinizem, republikanske tradicije in monarhija« (Sobotna priloga, 17. 5. 1980) več napak. Ko sem prvič v naglici prebral njegov prispevek, sem se razveselil, ko sem opazil tolikošno poznavanje evropske zgodovine. Res je, opozorim sedemdeset let nazaj, ko je bilo toliko pozneje, tj. 1566 in ne leta 1565 (kot je bilo navedeno v članku) in povezanost oranjske kraljevske družine z Nizozemsko ne sega v prvo, temveč v drugo polovico 16. stoletja. V zvezi z letnico w(vestfalskega miru pa lahko samo sporočim, da sem bil ob njej presenečen, ker je pač v mojem oddanem izvorniku kratko malo ni.

Občudoval sem tudi skrb za slovenščino: res lahko westfalski pišemo z v in z w, Louis pa lahko rečemo Ludvik. Kako je z oranjski in oranski, pa me je tov. Bogdan Novak dovolj jasno poučil o nepopolnem izražanju »celo v vseh naših virih« (kar dokazuje, da stvar ostaja sporna).

Bojan Grobovšek,
Ljubljana

Delo, 7. junija

Premiera na Mestnem gledališču v Ljubljani

V Ljubljani so zborovali slovenski jamarji. Res so izvedli nekaj, čemur vaš novinar pravi cirkuška točka, res je tudi, da je to eden izmed načinov, s katerim se pride v jamo, res pa je tudi, kar je vaš novinar zamolčal, da je v petek, 6. junija pred Mestnim gledališčem ljubljanskim odpravljeno ozvočenje, kar je imelo žal za posledico, da vsi mimoidoči niso vedeli, za kaj gre, za kar pa se jim opravičujejo.

Vendar pa nas čudi, da je ostal neobveščen tudi vaš novinar, ki je po službeni dolžnosti dolžan tudi kaj ugotoviti in to posredovati širši javnosti. In če bi prisluhnil razlagi, bi vedel, da ne gre za cirkuško dejavnost, temveč za prikaz reševanja. Morda prav ta magična beseda »reševanje« pove kaj več, kajti Ljubljana je mesto z vrsto stolpnice, iz katerih nihče ne ve, kako rešiti prebivalce, če bi zagorelo. Morda je to tudi odgovor, zakaj so te »prazne senzacije« jamarji izvedli prav na zgradbi MGL. To je le eden od vidikov tega prikaza.

Ne želimo opravičiti, želimo pa v bodoče, da neke amaterske dejavnosti, ki želi ponuditi eno od možnosti za enega od problemov, ne spravljajo v slabo luč slabo poučeni novinarji.

Davo Preisinger,
predsednik Jamarske zveze Slovenije

Delo, 21. maja in 7. junija

Nove zablode blejske sanacije

Mineva 30 let od prvih poročil o najnem zdravljenju Blejskega jezera, ki se iz leta v leto bolj zasučuje z organskimi in s kemičnimi strupenimi snovmi. Ni več tisto, kar je opeval Prešeren in so za njim občudovali tujci, da ne govorimo o Slovencih, ki smo zagledani vanj. Vse do danes se je zvrstilo več mnogo strokovnjakov, mnogo jih je obupalo, a jezero gnije kar naprej. Znanstveniki pravijo, da evtrofira, po slovensko, da se nasčuje s snovmi, škodljivimi za čisto vodo in vodno živalstvo.

Sedmega junija so Dani Vrhovek, posebej še predsednik podkomisije za biologijo Jože Ahačič s predsednikom glavne sanacijske komisije Ladom Goriškom odgovarjali Ivo Pirkoviču, ki se tudi že dolga leta nesebično trudi za pomoč hirajočemu jezera.

Ne navijam za noben sistem reševanja jezera, vendar me v obeh zadnjih odmevih motijo nekatere nelogičnosti, protislovlja

in celo nadih nekakšne demagogije. Ker gre za pisanje strokovnjakov, je bilo pričakovati poljudno strokovno besedo, kakršna je primerna dnevniku, ki ga bere večina Slovencev. Samo zadržega je izjava, »da se na tem mestu v podrobne strokovne razprave ne bi spuščali, saj bo problem opisan v Gradbenem vestniku št. 3. 1980.« To je španska stena, za katero je moč marsikaj skriti. Nekaj sto tisoč bralcev Dela ne bo naročilo Gradbeni vestnik, ki vsega ni niti za vsakega desetisočnega bralca dnevnika. V sobotni prilogi Dela so objavljeni in ponatisnjeni članki iz svetovnih znanstvenih revij, ki vsi obravnavajo neprimerno višjo znanost mimo sanacije ali sanacijskih sistemov Blejskega jezera. Žal menita Ahačič in Gorišek, da je Delo neprimerno za podrobnejše znanstveno razpravljanje.

Od početka, ko so se razni strokovnjaki lotili jezerske bolezni, je šlo brez haska brčkone že nekaj starih milijard po vodi, ne da bi bila ta vsaj za spoznanje čistejša. Prvi od treh nujnih ukrepov, kakor jih priznavajo strokovnjaki (kanalizacija – povečanje dotoka Radovne v jezero – odvajanje gnilih usedlin z drenažno cevjo), bi bil s tem denarjem že zdavnaj opravljen. Imam občutek, da so sanacijski denarji zlata jama za golo znanstveno dejavnost, kajti kanalizacija Bleda bi morala biti že pred desetletji opravljena naloga. Pri nas že sleherni naprednejši vas kanalizirajo, za svetovno znani Bled še ni dokončnih izpeljav. Če ga ni in kdo ve kdaj bo denar, naj bi si strokovnjaki domislili cenejše in hitreje rešitve za preprečevanje dotoka fekalij v jezero. Možna rešitev je kakor Kolombova jato: greznice. Glejte, Bukarešta je milijonsko mesto brez kanalizacije, a mesto je vendar higiensko urejeno. Mesto leži na veliki ravnini in gnojnica nima drugam odtekat kakor v greznice, ki jih po nujni praznijo in odvažajo. V starih časih, ko na Bledu še ni bilo hotelirstva in letovištarstva pa toliko zasebnih hiš, so imeli domačini greznice, ki jih niso praznili v jezero, saj so jim potrebne pri kmetovanju. Kar izdajajo sedaj strogo odločno o prepovedi odvajanja fekalij v jezero! Kdor se ne bo hotel potopiti v lastni nesnagi, bo prisiljen zgraditi si greznico.

Uvodoma omenjenih nelogičnosti: tov. Vrhovek dela že šest let na sanaciji in kakšen je uspeh? Priznava, da bo imela globinska drenaža odločen pomen, ko bo urejena kanalizacija, uvajanje Radovne ima le izredno ugoden vpliv na jezero kot poslednji ukrep. Vsi trije ukrepi skupaj (en sam nikakor ne!) bodo prispevali k naglemu izboljšanju jezera, čeprav seveda ne tako hitro, kot nekateri pričakujejo. Naglo, a ne hitro je demagogija. Za blejski turizem in Blejce utegne biti naglo eno leto ali kaj malega več, za strokovnjake »ne tako hitro« deset, dvajset let ali dlje, ko bodo že opravili s službenimi leti. Resnično ne vidim pametnega vzroka, čemu ne bi D. V. nekoliko zamenjal vrstni red ukrepov in na prvo mesto postavil globinsko drenažo, ki ima tudi po njegovem prepričanju odločen vpliv; je neprimerljivo cenejša in hitreje postavljena kakor kanalizacija, ki jo morejo le postopoma dograjevati. Po znanstveni sabotaži diši vsa povojna leta zadrževana kanalizacija vsega Bleda z okolišem, ko gre vendar za reševanje edinstvene slovenske naravne lepote. Jezero je zaščiten naravni spomenik prvega reda, ki ga nihče ne sme skruniti. Ko bi po svoji dolžnosti že pred leti zadevo vzeli v roke spomeniški varstveniki, bi bili njihovi pogumi posegi koristnejši kakor pa desetletno znanstveno mozganje brez sleherne učinka.

Ne vidim dobre smiselnosti v Vrhovskovem očitku Pirkoviču, da mu gre nedvomno čestitati za njegov vztrajni in dolgotrajni boj za dokončno sanacijo jezera, po drugi strani pa naj bi bilo popolnoma nedopustno, da lahko vsa ta dolga leta zavaja slovensko javnost z enostranskimi in v praksi premalom potrjenimi ukrepi, kot je globinska drenaža. »S tem vsa ta dolga leta spravlja v dilemo tiste, ki bi morali že zdavnaj poskrbeti za ureditev kanalizacije kot prvega in najbolj nujnega sanacijskega ukrepa.«

Tov. Vrhovek! Vas »zdavnaj« je minil že desetletja prej, vreden se je Pirkovič zavezal za vprašanje, in tudi vi ste omahljivega značaja, tudi vas, ki delate z mnogo let na sanaciji jezera, je Pirkovič zavedel in spravil v dilemo, kajti že od vsega začetka bi morali delati zgolj na kanalizaciji, namesto da sedaj skupaj s Pirkovičem trmoglavo o »globinski drenaži«, ki bo imela odločen pomen pri odpravljanju posledic visoke stopnje onesnaženja jezera.

Tov. Ahačič in Gorišek, strokovnjaka za obravnavano vprašanje, imata nekoliko spremenjen sanacijski red: najprej kanalizacija, nato povečanje dotoka čiste, s kisikom bogate Radovne in naposled odvajanje vode iz najgloblji plasti jezera. Za tak vrstni red so se strokovnjaki odločili že pred sedemnajstimi leti ob upoštevanju dobrih in slabih strani posameznega ukrepa ter pričakovane učinka. Ker nihče med strokovnjaki ne pozna 100-odstotnega uspešnega načina, so tudi naši domači strokovnjaki iz svetovne literature znanih primerov spoznali, da je potrebno uporabljati več sanacijskih ukrepov hkrati. Pričakovati je bilo, da bodo upoštevani zgledi iz svetovne strokovne literature in da bodo tudi na Bledu začeli hkrati z vsemi tremi izbranimi ukrepi, tako da postane postavljeni pred vrstni nesmiseln. Najcenejši in najhitrejši (ne glede na uspeh) bi bil globinska drenaža, se celo, ko jo je po sedemnajstih letih uspelo potrditi z matematičnim izračunom v okviru študije natege za sanacijo Blejskega jezera. (Brez izgube časa in denarja so tako študije že zdavnaj napisane in na voljo vsem, ki se zanje zanimajo!) Oba strokovnjaka navajata »spiranje« jezera s čisto Radovno, ki je lani doteklo v jezero skoraj 10 milijonov kub. metrov, s čimer se v poletnih mesecih združuje v hranilne (škodljive) snovi v spodnjih plasteh jezera. Kako je s to zadevo? Jezero vsebuje nekaj nad 40 milijonov kub. metrov vode. Ko bi voda iz Radovne dotekla v kratkem času, bi bil učinek opazen, a dnevni dotok je prenezan, da bi

devaloval po vsej jezerski kotanji, še celo, ki je največje onesnaževanje med festivalno dvorano in hotelom Toplice. In tudi za najmanjši učinek bi bila potrebna velikanska kuhalnica, ki bi dotekajočo vodo porazdeljevala enakomerno po vsem jezera.

Precej platonski je klic po nagli odpravi blejske sramote, pomanjkanju kanalizacije, če je strokovni sistem zgrajen na hkratnem delovanju treh, med seboj povezanih sanacijskih ukrepov, ki bojda drug drugega podpirajo, zato en sam nič ne zaleže. Pred desetimi ali trinajstimi leti, ko so bili izbrani trije sanacijski ukrepi, bi bila drenažna naprava v primerjavi z današnjimi cenami skoraj zastoj. In ko vemo, da izbrani ukrepi drug drugemu niso škodljivi in vsakor le skupaj učinkoviti, bi imeli ta čas vsaj na dani učinek same drenažne naprave in spoznavo, koliko more prispevati skupaj s kanalizacijo in z dotokom Radovne. Vsekaror menim, da dotok Radovne ne more imeti kaj vpliva na spodnje zastrupljene sloje. Brez skrbi bi zatorej hkrati z drenažno cevjo iz globin črpali vsaj toliko gnile vode, kolikor je iz Radovne dotече sveže. Tu bi delovala že dva sistema in ni zlomek, da bo tudi brez tretjega opaziti zboljšanje vode. Sicer trdita tov. Ahačič in Gorišek, da bi odvajanje globinske vode z natego povzročilo dvig temperature v jezeru, kar lahko negativno vpliva na procese v jezeru. Takšno mnenje je bolj šolarsko kakor znanstveno, če ne zvemo, kakšni so ti negativni vplivi na procese v jezeru. Stirindvajset stopinj Celzija je zaželeno toplota jezerske vode za vse kopalce. Ko bi se v zgodnjem poletju z delovanjem drenažne cevi hladna voda segrela vsaj do te toplote, bi bilo to za letoviško propagando in za ves Bled resnično ugodno.

Strokovnjaki, ki nobeden ne zmore rešavati jezera brez drenažne cevi, naj si ne delajo skrbi zaradi odvajanja globinske vode. Računajmo, da je najbolj zasmrajne vode do 5 m od jezerskega dna, torej kakih 5 milijonov kubičnih metrov, polovica manj, kakor je na leto dotече iz Radovne. Dnevni 6850 kub. metrov odvoda v Savo Bohinjko je malenkost za reko, vendar bi utegnilo tudi s to malenkostjo jezero v dveh letih postati dokaj čisto. In ker je drenažna cev bistveno nujna pri vseh sestavljenih sistemih za reševanje Blejskega jezera, ne more biti škodljiva, temveč le zelo koristna, če jo takoj postavimo. Deset milijonov kub. metrov Radovne, ki jo odtegujemo turbinam, pomeni dokajšnjo gospodarsko škodo, odvod gnile jezerske globinske vode pa moremo spričo velikega padca tla pred Savo Bohinjko gospodarno tako izkoristiti, da nam povrne denar za celotno drenažno napravo. Ne bi kazalo tudi tako možnost strokovno premožgati?

Čoro Skodlar,
Ljubljana

Delo, 5. junija

Ni mest za zdravnike?

V »Delu« je 5. 6. 1980 objavila tov. Marija Namorš prispevek z naslovom »Ni mest za zdravnike?«, v katerem posreduje slovenski javnosti prvič popolnoma nepričakovano vest, da 20 mladih zdravnikov pripravnikov čaka na zaposlitev. Takoj ob naslovu je z mastnim tiskom poudarjeno, da so čakajoči voljni sprejeti delo v osnovni zdravstveni službi, in to celo na podeželju.

Verjetno bo moje razmišljanje točno: gre za mlade zdravnike, doma iz Ljubljane, ki so pravkar končali študij in iščejo zdravstveni dom, v katerem bi združili delo za prihodnjih 12 mesecev kot pripravniki. Pripravljeni so tudi 12 mesecev kot pripravniki dobivati pripadajočo nagrado za pripravništvo celo v Pomurju ali na Dolenjskem. Izkušnje pa kažejo, da le malo ljubljanskih zdravnikov po opravljenem pripravništvu res sprejme delo v oddaljenem zdravstvenem domu (ZZ). Upajo pač, da se bo med pripravništvo pokazala ugodna priložnost v kateri od ljubljanskih ali bližnjih zdravstvenih domov. Vemo tudi, da je kaj lahko Ljubljancem biti pripravnik v čisto drugem koncu Slovenije, ko pa se pripravljajo za delo kar v Ljubljani: v KC. Vojni bolnišnici, v Trnovem. Iz tega pa izvira naslednji sklep: ZD v večjih centrih, predvsem v Ljubljani, niti niso posebej navdušeni za sprejemanje zdravnikov pripravnikov, ker se zanje lahko pripravljajo mlad zdravnik tudi tako, da je v delovnem razmerju v drugem ZD. In še drugi sklep: zakaj bi neki oddaljeni ZD z navdušenjem sprejel ljubljanskega zdravnika pripravnika, če pa se že vnaprej zaveda, da so le majhne možnosti, da ga bo sploh kdaj v svojem ZD videl, razen prvih 12 mesecev enkrat na mesec.

Osnovni vzrok, da ostajajo zdravniki pripravniki na cesti, je predvsem 116. člen zakona o zdravstvenem varstvu, ki nalaga vsem kandidatom za začetek specializacije obvezno predhodno dveletno delo v osnovnem zdravstvu, zato pripravnika lahko vzame v delovno razmerje samo zdravstveni dom oziroma katera od obratnih ambulanz.

Rešitev iz nastale situacije je sila enostavna. Zdravnik pripravnik se bo moral tesno navezati že med pripravništvo na tisti ZD, kjer bo po opravljenem strokovnem izpitu tudi delal. Torej sledi logična, pa marsikomu še nerazumljiva preobrazba zdravniške pripravništva: Mladi zdravnik se mora pripravljati na bodoče delo v osnovnem zdravstvu v večji meri kot doslej, ko je prebil od 12 mesecev pripravništva v ZD le podruži mesec. Če je bil mladi zdravnik med študijem še študent tega ZD, potem bo malo verjetno, da bi ostal brez dela. Zlasti še, če bo doma s področja, ki ga pokriva ZD. Na ta način lahko regionalni princip pri sprejemanju na medicinsko fakulteto šele prav zaživi.

Kot primer, kako rešiti vprašanje zaposlitve zdravnikov pripravnikov, navajam go-

renjsko regijo. Od 1. 1. 1980 sprejema vse zdravnike pripravnike z Gorenjske osnovno zdravstvo Gorenjske. Med pripravništvom se večkrat sestane, svetujemo jim, kje naj stazirajo, da bodo dobili več praktičnih izkušenj. Ob koncu pripravništva se z mladim zdravnikom dogovorimo, v katerem ZD bo delal, pri tem pa upoštevamo potrebo po zdravnikih, če je le mogoče, pa tudi želje in možnosti zdravnika. Ta čas imamo 12 pripravnikov in komaj čakamo, da bodo končali pripravništvo. Potrebujemo jih. Planirali smo njihov začetek dela, zato jih čakamo, ne da bi imeli slabo vest, da se zapiramo v regijske plotove.

Za konec še skromen očitek tov. M. Namoršev. Očitno jo je vest o nezaposlenih zdravnikih pripravnikih tako pretresla, da je na posvetovanju predsednikov izvršnih odborov skupščin občinskih in regijskih zdravstvenih skupnosti, kjer so vprašanje obravnavali, preslišala zahteve prisotnih iz Slovinskih Konjic, Ormoža pa še od kje, da lahko mlade zdravnike odpeljejo kar s seboj, celo stanovanje jim nudijo.

Nič ne morem, če se spet in spet spomnim tragikomičnega prizora na ljubljanski televiziji pred približno tremi leti: zdravnik pripravnik, doma iz Ljubljane, stoji ves otožen pred moderno zgradbo Kliničnega centra in toži, da ne dobi dela. Prepračal bi me, pa še koga, če bi stal pred zdravstveno postajo onkraj Mure.

Tone Košir
Škofja Loka

Delo, 30. maja

Sava ne sme biti meja

V zvezi z neargumentirano in žaljivo obtožbo vašega novinarja Vlada Šlambergerja v članku z dne 30. 5. 1980 »Sava ne sme biti meja« smatramo, da vsebina članka zaradi svoje popolnoma pavšalne ocene resnično ni imela meja, poštenosti in opravičila za tako predstavno naše delovne organizacije. Članek je tendenciozen, kar potrjuje konstruktivna in realna interpretacija iste razprave seje OK ZKS v Sevnici novinarja ljubljanskega Dnevnika tov. Svata Krasnika in tudi novinarja Vlada Podgorška (slednji je objavil članek o tej razpravi v isti številki vašega lista na drugi strani in na njegovo vsebino nimamo nobenih pripomb). V celoti realno predstavno vsebine seje OK ZKS pa posreduje glasilo »Komunist« v števil. 22 z dne 6. 6. 1980.

Za vsakega, ki dela in je z delom že ustvaril konkretne rezultate v svojo in širšo družbeno korist, je ocena vašega novinarja v članku »Sava ne sme biti meja« neobjavljena žalitev, kleveta in obrekovanje. Ob trditvi, da naša delovna organizacija in tisti, ki so odgovorni za usmerjanje družbenih sredstev v njej, niso in ne ravnavajo odgovorno z njimi, navajamo:

V 18 letih obstoja je naša delovna organizacija ustvarila cca 25 milijard S din lastnih skladov (PS+RS+SSP), ki so družbeno last in so se uporabili za izgradnjo delovnih pogojev in 106 novih stanovanj za 1.400 na novo zaposlenih delavcev. Samo v zadnjih stih letih pa je kolektiv iz svojih ustvarjalnih sredstev in čistih osebnih pravic (sredstva za OD do limita sporazuma) namenil cca 3,5 milijarde S din za posodobitev delovnih pogojev in to ob povprečnih OD v višini 615.000 S din po zaključnem računu 1979. Prvi in slednji podatek popolnoma demantirata žaljivo in neobjektivno trditve vašega novinarja Vlada Šlambergerja o neodgovornem obnašanju v naši delovni organizaciji.

Če pa je kolektiv ob takih rezultatih in takem razporejanju dohodka namenil tudi 290 milijonov S din za manjši računalnik, je to storil, ker je bila to njegova legitimna pravica in nujna, saj druge izbire ni imel. Za tako varianta se je kolektiv odločil, ker inicijatorji Računalniškega centra v Posavju (ta ni imel nobenega ekonomsko-funkcionalnega programa za potrebe naše delovne organizacije) niso sprejeli našega konkretnega predloga o sodelovanju (10. 3. 1977 – 19 verificiranih pogojev sodelovanja), ki je temeljil na zahtevi po enakovrednih odnosih glede vlaganj, koriščenja, kakor tudi glede pravice sodočelnosti pri nabavi računalniške opreme, ki naj bi služila skupnim potrebam. Ta računalniška oprema je bila posebej nabavljena v drugi delovni organizaciji v Sevnici za cca 1,5 milijarde S din dražje, kot je bil naš predlog, in je za skupne potrebe bistveno manj ustrezna. Naša odločitev za racionalnejšo in ustrežnejšo nabavo je poleg lastne analize o gospodarnosti varianti temeljila tudi na rezultatih strokovne ekspertize Vseučilišnega računalniškega centra v Zagrebu. Pavšalna ocena o gospodarjenju v naši delovni organizaciji, objavljena v vašem časopisu, je zato popolnoma neutemeljena in nima realne osnove ter škodi vsem, ki si prizadevajo za boljše gospodarjenje. To pa je v Sevnici dejansko marsikje slabo, o čemer pa vaš novinar ni napisal niti besede, čeprav takšni problemi obstajajo in so posledica neustreznega gospodarjenja v škodo dejanskih družbenih rezultatov. Ob dejstvu, da rezultati gospodarjenja zaposlenih v naši delovni organizaciji dosega v širšem jugoslovanskem prostoru pozitivna priznanja, smo želeli gornjo informacijo podati iz izogib neobjektivne obveščnosti bralcev, ki jo je neutemeljeno, pavšalno, tendenciozno in po našem prepričanju brez meja odgovornosti podal vaš novinar Vlado Šlamberger v članku »Sava ne sme biti meja«.

Rudi Murn,
predsednik delavskega sveta delovne organizacije Jutranjka Sekretarji OO ZK TOZD in DSSS:

Ado Bedek
Majda Murn
Slavica Gosposdarit
Ivan Kranjc
Angelca Jaklič
Martina Kreže

Pripis uredništva:
Objavljamo nekaj razprav iz zadnjega časa

o odnosih med Jutranjko in Lisco, da si bodo bralci laže ustvarili objektivno sliko.

FRANC PIPAN, sekretar komiteja občinske konference ZK Sevnica, na seminarju za predsednike občinskih konferenc ZK, sekretarje občinskih komitejev in medobčinskih svetov ZK: »Premalo smo naredili za združevanje delovnih organizacij. Recimo, nekaj let si že prizadevamo, da bi v Sevnici združili dve konfekcijski tovarni, vendar ne prideta skupaj. Razmišljal sem o tem, ali ni morda včasih celo napačno, da v našem družbenopolitičnem sistemu prepuščamo izključno pristojnost za združevanje dela in sredstev samo delovnim kolektivom, mar ne bi morali pri tem odigrati svoje vloge tudi zbori združenega dela v občinskih skupščinah? Dosedanje izkušnje kažejo, da je zveza komunistov velikokrat neučinkovita, ko gre za združevanje dela in sredstev. V tem konkretnem primeru so interesi posameznikov zelo močni, kar zavira proces združevanja.«

FRANC ŠETINC, sekretar predstva CK ZKS, na seminarju: Tovariš Pipan me je izvalil k ponovni razpravi. Ni res, da ne bi imeli po ustavi in zakonu o združenem delu sredstev, na primer, ukrepov družbenega varstva, s katerimi lahko posežemo tudi v razmere v takih dveh tovarnah, kot sta Jutranjka in Lisca. Delavci imajo neodtujljivo pravico, da upravljajo z družbenimi sredstvi, prav tako pa tudi odgovornost, da smotrno in gospodarno upravljajo z njimi. Ni res, da lahko uporabimo ukrepe družbenega varstva samo tedaj, kadar je delovna organizacija v izgubi. Lahko jih uporabimo celo tedaj, kadar se delovna organizacija koplje v izobilju denarja, pa pri tem vodi partikularistično politiko, ki je v nasprotju z naravo družbene lastnine. Kajti ne gre samo za akumulativno sposobnost, gre tudi za reproduktivno sposobnost. Delovna organizacija bi lahko ustvarila več sredstev – ali jih celo ustvari, pa jih ne da za širše družbene potrebe, za šolstvo, zdravstvo, kulturo in podobno; tudi v takem primeru so možni ukrepi družbenega varstva. Lahko sežemo po ukrepih družbenega varstva, če se na primer, dve tovarni, ki sta tako blizu, kot sta Jutranjka in Lisca, ne povežeta, če s političnimi sredstvi ni moč doseči, da bi dokazali delavcem, vodilnim in poslovnim strukturam, da bi bilo to racionalno, pri čemer ni treba, da gredo v fizično integracijo. Pri takih ukrepih je treba zelo tehtno premisliti, kakšne bodo posledice, videti je treba razpored sil. Saj vemo, da so v Jutranjki pred leti grozili s stavko in res so prekinili delo, kar bi lahko trajalo ne vem koliko časa, če ne bi s politično akcijo teje preprečili. V Jutranjki so sli potem po daljši poti v krepitve subjektivnih sil, da bi okrepili razpored socialističnih sil v tovarni, da bi se kolektiv z njihovo pomočjo postavil naposled na lastne noge in da ne bi bil odvisen od raznih tehnokratskih, demagoških sil. Samo, ta pot je zelo dolga, torej so možni ukrepi družbenega varstva. Lahko jih sprejme zbor združenega dela skupščine občine Sevnica.

Veliko lahko dosežemo tudi na ta način, da razdvojimo nekatere tehnokratske sile, ki zavajajo, in delavcem, ki so zavedeni, zmanipulirani, dokažemo koristnost razne integracije, povezovanja, da razkrinkamo razne demagoške poteze poslovnih struktur, ki si iz različnih vzrokov ne žele povezovalnja, združevanja dela in sredstev.

Ker je tovariš Pipan izhajal iz konkretnih razmer, je razmišljal tudi o tem, da bi z ukrepi občinske skupščine kazalo poseči in v tej tovarnah razbiti partikularizem. Saj v Lisci in Jutranjki niso uspeli niti to, da bi skupaj kupili računalnik. To je zelo neracionalno in v nasprotju z naravo družbene lastnine. Tu se ni izrazila odgovornost kolektiva do družbene lastnine, saj ni dolžan gospodariti samo zato, da zagotovi enostavno ali razširjeno reprodukcijo. Kolektiv je dolžan tako gospodariti z družbenimi sredstvi, da zagotovi tudi širšo reproduktivno sposobnost, da torej lahko ustvari več sredstev tudi za vse tiste družbene dejavnosti, ki tudi prispevajo in soustvarjajo, ki mu omogočajo, da ustvarja družbeni dohodek. To ni dohodek kolektiva, ampak družbeni dohodek.

Anketa Dela: nova vrednost dinarja

Kaj prinaša cenejši dinar

Ker smo devalvirali dinar v času nenehnih primanjkljajev v plačilni bilanci, je težko pričakovati, da cene ne bodo rasle

Tudi slovensko gospodarstvo je že dlje zahtevalo devalvacijo dinarja. V organizacijah združenega dela so poudarjali, da je dinar precejšen in da se zato v tujini ne morejo uveljaviti tako in v takem obsegu, kot bi radi. Hkrati pa jim tudi ni bilo povsem jasno, kakšen naj bi bil realni tečaj naše valute. Nekateri so menili, da je pravi tečaj mogoče izračunati. Drugi niti o tem niso bili povsem prepričani. Vedeli so le, da se jim ne splača izvažati. Slišati pa je bilo tudi nasprotujoče si izjave: da bi lahko vse delali doma, pa ne bi imeli primanjkljaja in da se na drugi strani v Jugoslaviji nič več ne splača izdelovati in pridelovati.

Zdaj se je dinar pocenil. V gospodarstvu ukrep pozdravljajo. Hkrati pa so sila predvidni v svojih napovedih o novih izvoznih možnostih, ki naj bi jih prinesla devalvacija. Gospodarstvo in ekonomisti teoretiki, ki smo jih pridobili za sodelovanje v tokratni Delovi anketi, ocenjujejo, da zaradi devalvacije in morebitne večje konkurenčnosti, ki naj bi jo zato na tujem dosegli, jugoslovanski izvoz ne bo pomembneje zrastle. Predvsem bo manjša izguba zaradi izvoza, ki so jo v gospodarstvu do zdaj pokrivali tako ali drugače. Morda bo zato tudi izvoz bolj privlačen.

Čeprav je bilo devalvacijo dinarja mogoče pričakovati, v gospodarstvu zdaj, ko je ukrep objavljen in uveljavljen, šele preračunavajo, koliko jim bo koristilo in koliko jim bo škodilo. Zora Beltram, vodja izvoza v celjskem Emu zato poudarja, da je od objave devalvacije preteklo še pre malo časa, da bi o njenih učinkih mogli kaj več povedati. Čeprav ta organizacija veliko uvaža, jim bo najbrž, pravi, devalvacija pomagala. Vprašanje pa je, kako bo zdaj z izvoznimi spodbudami. Na tem področju pripravljajo spremembe. Če spodbud ne bo, bo tudi izvoz težji.

Spodbude bodo še potrebne

Na pomen ohranitve izvoznih spodbud opozarjajo tudi v Slovino. Če bi jih v celoti ukinili, bi bili na slabšem kot do zdaj, pravijo. Slovini namreč dobi na dve enoti deviznega dotoka eno enoto izvoznih spodbud. Sicer pa poznavalet pravijo, da bo vsota, namenjena za izvozne spodbude, ostala najbrž nespremenjena, znižala bodo samo stopnje teh spodbud. »Zdaj bo treba spremeniti tudi odstotek izvoznih spodbud, ki smo jih dodatno uvedli v samem Slovino«, pravi glavni direktor sozda Slovina Rado Dvoršak. »Do zdaj smo v Slovino uvoz »obdavčili« s 30 odstotki. Če bi odstotek ostal nespremenjen, bi bili naši izdelki preveč obdavčeni in zato predragi in tisti, ki niso v Slovino uvoz, bi bili v ugodnejšem položaju. Najbrž bomo zdaj spodbude zmanjšali za polovico, na 15 odstotkov.«

Sicer pa v Slovino poudarjajo, da z devalvacijo ne bodo ničesar zaslužili in tudi niso nenačrtovani ukrepi ni bil tak, ampak, da bi se negativne razlike med domačimi in svetovnimi cenami izenačile. Slovini je menda z uradnimi izvoznimi spodbudami in s spodbudami, ki jih je sam uvedel, komaj pokrival razlike. Stroški za liter vina namreč v tej organizaciji dosega v povprečju 18,50 dinarja. Vendar poudarjajo, da niso dragi. Politika cen v Jugoslaviji pa je po njihovem mnenju spodbujala pridelavo manj kakovostnih vin. Če se namreč vsa vina podražijo za enak znesek, seveda več pridobe tisti, ki prodajajo cenejša vina. V Slovino poudarjajo, da zaradi devalvacije ne bodo ceneje prodajali svojih vin v tujini in se tako zanje v tujini nič ne spremenilo. Slovini je v zadnjih letih ustvaril letno okoli 18 milijonov dolarjev deviz, kar je več, kot jih sami potrebujejo. Zato so jih odstopali drugim Slovino-vm organizacijam. Pa tudi za steklenice, zamaške ipd. morajo zdaj sami dati devize.

Seveda pa je položaj in učinek devalvacije po dejavnosti različen. Janez Sterniša, glavni direktor TAM Maribor pravi: »Po prvih ocenah bomo z devalvacijo izgubili 50 milijonov dinarjev, če namreč upoštevamo izvozne spodbude in uvozne carine. Drugo vprašanje pa je seveda, kaj bo prinesel večji izvoz, kajti tak ukrep naj bi imel le kratkoročne posledice. Tako smo se pravzaprav šele približali stvarnejšim razmeram. Devalvacija je najbrž, kar bi morali narediti. Nesmiselno bi zato bilo govoriti kot o nekem vsemočnem ukrepu. Pomembno je ustvariti normalne tržne razmere.«

Breda Blaznik, glavna direktorica Rašice: »V Rašici devalvacijo ugodno ocenjujemo. Sicer pa jo je zlasti slovensko gospodarstvo že vseskozi zahtevalo. Dogajalo se je, da se je ustavljaj izvoz naših izdelkov v CSSR prav zaradi cen oziroma jugoslovanske inflacije. Slišati je, da je dinar devalviraj tudi do vzhodnih valut. Če ne bo prišlo do izsiljevanja, bomo tako tudi na Vzhodu bolj konkurenčni, pa tudi dohodek bo boljši, saj smo doslej marsikje izvažali z izgubo. Seveda pa bi bil učinek devalvacije, če ne bi sprejeli napovedanih drugih ukrepov, lahko zelo kratkotrajen. Potrebna pa bo tudi velika zavest, tako v gospodarstvu kot še posebej v negospodarstvu, da ne moreš porabiti več, kot ustvariš. Če si se zdaj držal predpisov in resolucij, nisi vedel, ali si neumen sam, ali pa so neumni tisti, ki predpisov in resolucij ne spoštujejo. Kar zadeva naše trgovanje z EGS, pa nam zaradi omejenih količin tekstilnih izdelkov, ki jih Jugoslavija lahko izvozi v te države, tudi devalvacija ne bo veliko pomagala.«

Miha Košak, glavni direktor Saturnusa: »Devalvacija na naš izvoz ugodno vpliva. Ugotavljamo, da se bo izboljšal predvsem položaj za prodajo naše avtoopreme. Ker pa se je podražil tudi uvoz, bo na primer bela pločevina za 30 odstotkov dražja. A če

bo gospodarstvo več izvažalo, se bo to nedvomno poznalo. Seveda pa je devalvacija spremenila samo pogoje gospodarjenja, ni pa spremenila gospodarskega položaja. Nekateri izdelki postajajo tudi bolj zanimivi za izvoz. Kdor pričakuje, da bo z devalvacijo kaj pridobil, pa bo razočaran in ima prav, ko trdi, da mu ne bo nič prinesla. Ustvarila pa mu je pogoje za to, da več dobi. Še naprej bo treba delati dobro in gospodarno in iz spremenjenih pogojev iztisniti čim več. Pa tudi domačo porabo bo treba zmanjšati.«

Glavni direktor Slovenijales-trgovina Janez Sterniša, da bo zdaj najbrž nekaj težav zaradi tistega dinarja, ki je še na poti, oziroma, ga bodisi še niso nakazali ali pa ga banka še ni izplačala, ker bo treba doplačati zaradi devalvacije. »Bolj pomembno kot to«, pravi Janez Šter, »pa je izreden učinek devalvacije na izvoz. To se v Slovenijalesu zelo pozna, ker smo že brez devalvacije v letošnjih prvih petih mesecih izvozili za 1,80 milijarde dinarjev, kar je za 54 odstotkov več kot v prvih petih mesecih lani. Ob devalvaciji je moč pričakovati tudi obnove deviznega trga in izboljšanje plačilne sposobnosti temeljnih bank. Zdaj je namreč zaradi pomanjkanja deviz ta trg razpadel. Prav gotovo bodo tudi tozdi, kadar si bodo med seboj prodajali devize, zahtevali zanje manjše doplačilo, kot so ga bili doslej. Do zdaj so zahtevali tudi po 40 odstotkov več. Zdaj pa bo morda to doplačilo samo 10 odstotkov. Hkrati pa bi morali doseči, da bi republiške SIS za gospodarske stike s tujino dovolile dati devize tudi v drugo republiko, kar zdaj nikjer ni mogoče. Banka bi morala urediti notranje kroženje denarja tako, da ne bi zahtevala vsaka podružnica banke plačila deviz na svoj naslov, ampak bi moralo biti dovolj že plačilo teh deviz banki, katere del je takšna podružnica.«

Seveda pa bo, poudarja Šter, treba v gospodarstvu razen devalvacije same narediti še marsikaj. »Slabo je, da sem kot direktor tako šibak, da ne morem v Slovenijalesovih prodajalnih doseči drugačnega urnika delovnega časa. Takšne predloge namreč na zborih delavcev stalno zavračajo. Lahko pa bi to sklenila skupščina mesta. Prav tako imamo težave v prodajalnih. V Beogradu ali Sarajevu ne moremo odpovedati službo delavcem, čeprav jih zaradi notranjih izboljšav ne bi več toliko potrebovali.«

Bitka se šele začneja

Ferdinand Hrast, direktor gradbenega združenja IMOS: »Devalvacija dinarja pomeni tudi za gradbenike, ki so se že devalvaciji uveljavili v tujini, določeno spodbudo, saj je višja vrednost dolarja oz. večine deviz, v primerjavi z dinarjem, nedvomno vaba za delo v tujini, za večji izvoz. Vendar pa se bojim, da nam bodo spodbude, ki so trenutno pred nami, prehitro splahnele in razvodenele, če ne bomo za daljše obdobje obdržali cen na vajejih oziroma če ne bodo cene rasle umirjeno, kot se dogaja v večini razvitih držav. Zato se mi zdi, da so prave bitke zdaj šele pred nami. Gradbeniki, ki v tujini ponujamo za razne investicije celovite projekte, smo pogosto brez moči pred tujo konkurenco, ki nas marsikdaj premagajo z ugodnejšimi denarnimi posojili. Še ni dolgo, ko smo v tujini z našo ponudbo dosegli najugodnejšo ceno in razvili tudi najsoodobnejšo tehnologijo, vendar smo posel izgubili, ker je naš konkurent iz tujine na licitaciji za investicijo ponudil stooštoto kredit.«

Popusti za agencijske »tujce«

Slišati je splošno mnenje, da zmanjšanje vrednosti valute ugodno vpliva na turizem, saj z devalvacijo postaja Jugoslavija relativno cenejša, kot je bila do zdaj. Vendar pa predstavniki naših turističnih organizacij opozarjajo, da zdaj denar nikakor ne bo pritekel sam od sebe. Glavni direktor Kompassa Egon Conradi tako pravi:

»Devalvacija dinarja je seveda jugoslovanski turizem naredila še privlačnejši, kot je bil doslej. Znano je, da smo bili po ocenah tujih strokovnjakov že doslej za tujce najcenejša država, po devalvaciji pa bodo tuji turisti za svoje devize pri nas dobili vse izdelke in storitve še za okrog 30 odstotkov ceneje. Vendar pa se ne bi smeli slepiti, da nam bo devalvacija dinarja kar avtomatično prinesla kdo več koliko dodatnih milijonov dolarjev. Predvsem bo treba čim bolj brzdati naše cene, morali se bomo bolj organizirati, racionalneje poslovali in sploh boljše delati. Če ne bomo cen čim bolj obdržali, bomo hitro snedli vse koristi, ki nam jih ponuja devalvacija.«

Seveda pa smo turistične agencije zdaj v nekem posebnem in čudnem položaju, kajti turisti, ki bodo prišli k nam, so plačali pakete v devizah in zato zanje pri nas ne bo nič ceneje. Pač pa bodo v mnogo ugodnejšem položaju posamezni turisti, ki bodo pri nas zamenjali devize in zanje zaradi devalvacije dobili precej več dinarjev. Zato nas že zdaj, ko smo devalvacijo komaj razglasili, že bombardirajo tuje agencije, naši poslovni partnerji, ki zahtevajo, da jim zaradi devalvacije damo popust za že sklenjene aranžmaje. Ne vem še, kako bomo ukrepali, vsekakor se bomo o tem predstavniki jugoslovanskih agencij morali pogovoriti.«

K nam ne hodijo bogataši

Sonja Roter, pomočnica direktorja Globtoura: »Načelno glede devalvacije ni pripomb. Vsi vemo, da bo zaradi devalvacije tuji turist pri nas živel ceneje in da smo zato postali za tuje turiste bolj mikavni. Seveda pa je vprašanje, kako bo z našimi cenami, koliko časa jih bomo še lahko držali na vajejih oziroma - kdo bo tisti, ki jih bo brzdal. Potem je tudi vprašanje, če bodo tuji turisti pri nas res pustili veliko več deviz, ki jih pričakujemo. K nam prihajajo tuji, ki imajo prej tanke kot debele denarice: iz ZRN na primer ljudje, ki mesečno zaslužijo od 1500 do 4000 mark. Skratka, turisti,

ki so vse prej kot bogataši. Vrh tega je založenost naših trgovin vedno slabša; tistega, kar bi tuji turisti kupovali, pogosto nimamo ali pa ne znamo ponuditi. Skratka, veliko bo odvisno od tega, kako bomo zdaj delali, kako se bomo organizirali, kakšne bodo cene. Še zlasti me skrbi, kako bo z nekaterimi proizvodi oz. surovinami, ki jih nujno moramo uvažati. Mislim zlasti na nafto, ki je že doslej pri ogrevanju naših hotelov vedno večji strošek. Če bo nafta še dražja in z njo kurilno olje, se bojim, da ne bo nič s podaljševanjem sezone jeseni in pozimi, ker bo večina hotelov zaradi dragega ogrevanja enostavno zaprta.«

Inž. Jože Štokar, predsednik poslovodnega odbora ŽG Ljubljana: »Na železnici devalvacije dinarja pri izvozu ali uvozu domačega blaga ne občitvmo, kajti naše gospodarske organizacije poravnajo vse prevozne storitve na železnici v dinarjih. Pač pa bo nekaj sprememb pri tako imenovanem tranzitu blaga, torej takrat, ko prevažamo po Sloveniji blago za tuje organizacije. Slovenija je lani s tranzitom blaga zaslužila približno 40 milijonov dolarjev. Ne verjamem, da imamo v železniškem prometu realne možnosti za kakršnekoli revolucionarne skoke, čeprav so devize, zaslužene v prometu, kot pravimo - zelo »čiste«, torej obremenjene z majhnim uvozom. Predvsem se mi zdi, da bi lahko povečali tranzitni promet tako, da bi tujim partnerjem ponudili ugodnejše tarife ali nekaj popusta. To pa je že lahko tudi dvozen meč. Vrh tega je znano, da so v Sloveniji zmogljivosti železniškega križa, prek katerega teče največ tranzita, že blizu gornje meje zmogljivosti. Majhna propustnost prog Ljubljana-Jesenice in Ljubljana-Zidani most je torej za večji tranzit objektivna pregrada, primanjkuje pa nam tudi vagonov. Če pa smo prisiljeni najemati za te namene vagon v tujini, se nam spet povečujejo izdatki v devizah in zmanjšujejo devizni dohodki. Skratka, praksa bo še pokazala, kje in koliko bi lahko v železniškem prometu ob dinarski devalvaciji pridobili.«

Spremeniti devizni trg

In kaj ob najnovejši devalvaciji pravijo ekonomisti teoretiki?

Dr. Jože Mencinger z ekonomskega inštituta Ljubljanske pravne fakultete meni, da pretirano velikih rezultatov tudi od devalvacije dinarja ni pričakovati. »Zamrzitve cen ne bomo mogli dolgo držati«, pravi. »To pa bi bilo tudi slabo. Pomembni so namreč relativni odnosi med cenami, ne pa absolutna rast. Teh pa ni moč upravno urejati. Sicer pa v ekonomiji izhajamo iz predpostavke, da se v povprečju ljudje gospodarno obnašajo. Če se torej nismo obnašali gospodarno, bi se morali vrniti, kaj je v tako ravnanje pripeljalo. Samo razrednotenje valute nič ne prinese. Če neko ustvarja dvakrat večji družbeni proizvod kot Jugoslavija, je razumljivo, da tudi dvakrat bolje živi«, pravi Mencinger. Sicer pa pravi, da bi sam najprej začel spreminjati devizni trg. »Zdaj je v našem gospodarstvu na tisoče takih trgov. Tudi če našim devalvacijo, združevanje do skrajnosti, v republikah, v Sisutih, zapiranje v gospodarske organizacije in panoge itd. ne bo prineslo pričakovanih rezultatov. Vsi poudarjajo združevanje. Vendar vsako združevanje povzroča takšne ali drugačne monopole. Hkrati pa zanemarjajo vlogo cen. Vendar tudi trg lahko odloča o tem, kaj se bolj izplača izvažati, ker je relativno bolj produk-

tivno.« Kar pa zadeva čas, v katerem je bila izvedena devalvacija, Mencinger meni, da je težko reči, kdaj bi se bilo zanjo bolje odločiti, pred turistično sezono ali po njej. Bolj bi jo bilo po njegovem pričakovati po sezoni, ker je elastičnost na cene razmeroma nizka. Tudi če bo nižja cena dinarja privabila v Jugoslavijo zdaj več turistov, je vprašanje, ali smo to povpraševanje sposobni zadovoljiti. Vsekakor pa je bil tak ukrep nujen, pravi Mencinger. Kdaj devalvirati? Čim pozneje se za to odločiš, manjši so učinki. Če se zanjo odločiš prej, si lahko ustvariš nekaj rezerve. Če se odločiš pozneje, te rezerve ni, pa še za več moraš devalvirati.

Dr. Janez Bukovec, Ekonomska fakulteta, Ljubljana: »Predstavniki ZIS so na televiziji rekli, da je devalvacija šelč prva faza. Vendar je devalvacija lahko samo enkratno dejanje. Ne ve se še, kaj bo z izvoznimi spodbudami in s carinami. Če bo od devalvacije imela korist samo zveza, potem je to reševanje zveznih financ, ne pa stabilizacija. Ker smo devalvirali denar v času nenehnih primanjkljajev v plačilni bilanci, je težko pričakovati, da cene ne bodo rasle. Ker uvažamo več kot izvažamo, mora podražiti uvoz nujno vplivati na cene. Če torej hočemo, da bo devalvacija stabilizacijsko vplivala na gospodarstvo, moramo ne le obvladati rast cen, ampak spremeniti tudi relativne cene in če hočemo te učinke obdržati, moramo uravnati vse dohodek, od osebnih dohodkov do dohodkov družbeno političnih skupnosti, samoupravnih interesnih skupnosti itd. Konec koncev stabilizacija pomeni manjšo potrošnjo, manjši osebni in družbeni standard, dokler pozitivne posledice devalvacije spet ne prinesejo povečane produktivnosti in razvoja.«

Dr. Ivo Fabinc z ljubljanske ekonomske fakultete meni, da sam izraz »devalvacija« zdaj ne ustreza več, ker je vezan na sistem paritet med valutami. Tega pa zdaj praktično ni več. Zato bi bilo bolj razumljivo govoriti o spremembi tečaja dinarja glede na druge svetovne valute. »To kar smo zdaj naredili, je poteza v okviru politike realnega tečaja, ki je zapisana v veljavnih zakonih. Splošno je znano, da je sprememba tečaja, tudi v obliki, kot je bila uporabljena zdaj, le sestavni del splošne gospodarske politike, ki je v tem trenutku obarvana s politiko stabilizacije. To torej ni začetek nobenega procesa, pa tudi ne končno stanje. Politiko realnega tečaja je treba voditi tudi v prihodnje, sicer bomo spet čakali tedaj, ko ne bi smeli čakati. V tem primeru bi bila stvar videti tudi manj napeta, kot zdaj«, pravi Fabinc. »Ukrep bi bilo čutili kot proces prilagajanja, kakršnih je veliko in ne bi bilo vtisa, da je zmanjšanje vrednosti dinarja nekaj tako izjemnega«. Sicer pa je po Fabincem mnenju težko govoriti o vseh posledicah zdajšnjih sprememb. Ob kolikor toliko normalnem odvijanju procesa stabilizacije pa bi po njegovem mnenju tak ukrep lahko prispeval k zvišanju zanimanja za izvoz in k zmanjšanju nagnjenosti k uvozu. Vendar so v gospodarstvu močni nasprotni dejavniki. Očitno je, da prihajamo v razdobje, ko bomo še enkrat ugotovili, da so ekonomski odnosi s tujino kvaliteten meja našega obnašanja in da bi morali upoštevati nekatere zakonitosti gospodarskega obnašanja. V tem smislu je lažje razumeti zahteve po uskladitvi potreb s stvarnimi možnostmi. To ni nujno ravno uravnotežena bilanca,« pravi Fabinc, »ampak možnost, da gremo v tujino, če si doma zagotovimo take odnose in odgovornost, da bomo naše obveze do tujine tudi normalno izvajali. Srečanje z mejnimi kriteriji opozarja na nujnost izre-

dno odgovorne porabe denarja, ki ne sloni na priporjeni akumulaciji, ampak na mehanizmi, ki se končajo v razmahu centralne emisije. V obdobju, ki prihaja, pa bomo morali zgraditi tudi odgovornost v združenem delu in v republikah in to še posebej na področju mednarodnih odnosov. Naloge sistema in politike se namreč prepletajo in preveliko zaupanje bodisi v sistem bodisi v politiko nikdar ni dobro.«

Gospodarstvo ne pozna »bliskovite vojne«

Dr. France Černe: »Večina ekonomistov je stalno poudarjala, da mora med drugim zunanja vrednost dinarja (kot sintetičnega merila vrednosti) slediti učinkom gospodarstva. Organi naše gospodarske politike so šele sedaj priznali veljavnost te teze. Zato s tega vidika ekonomisti podpiramo, sicer pozni ukrep ZIS o devalvaciji dinarja. Čeprav ekonomisti tudi iz teorije in prakse vemo, da bodo koristi devalvacije kaj kmalu splahnele, če ne bomo odprli vseobsežne fronte boja za stabilizacijo, za učinkovitejšo gospodarjenje, kot neke vrste boja za novo gospodarsko reformo. Moje mnenje je namreč, da bomo boj za ozdravitev zunanjih gospodarskih odnosov dobili v prvi vrsti na domači fronti. Zavedati se moramo, da nam s te plati grozi drugo, morda še bolj negativno-depresivno stanje, za kar so že signalizirane nekatere nevarnosti kot npr. poslabšanje položaja za nekatere vodilne panoge zaradi podražitve uvoza, slabša založenost trga, nadaljnja nevarnost naraščanja cen, ogroženost dela temeljnega standarda prebivalstva, možno večanja nezaposlenosti, večanje socialne diferenciacije prebivalstva in regij itd.«

V scenariju za izoblikovanje tega boja pa moramo izhajati od dveh ciljev in nalog: 1. od ohranjanja ravnotežja v gospodarstvu na daljši rok ter 2. od spodbujanja novih kakovostnih sil za učinkovitejši gospodarski in družbeni razvoj.

Ta dva cilja in nalogi pa zopet zahtevata dve področji našega zavestnega delovanja: To je, prvič, boj za dvig produktivnosti na vseh ravneh, za večjo ekonomičnost dela, za boljše izkoriščanje vseh virov, zmogljivosti, našega znanja itd, kar pomeni, da mora dejansko postati delovni dohodek izhodiščna kategorija in kriterij za druge odločitve. Le pridobivanje dohodka na temelju produktivnosti (ob normalni primarni delitvi) nam bo zagotovilo normalne cene, te pa normalno gospodarjenje. S tem bi se sprostila večja motiviranost za gospodarjenje, kar je tudi edina pot za povečanje konkurenčnosti našega gospodarstva. In drugo, gospodarstvo ne bo stabilno, zaradi česar tudi ne bo pogojev za učinkovitejšo gospodarjenje, če ne bo ravnotežja v gospodarstvu (ki se zlasti kaže v stabilnem trgu) s tem ne bo tudi normalnega oblikovanja spreminjanja cen.

Če je to preprosta abeceda zdravega gospodarjenja, nam ne bo težko koncipirati ustrezne gospodarsko-politične regulacije, to je ukrepov, kateri naj bi sledili sedanji maksimizaciji cen. Te vidim v metodološko strokovnejšem, strožjem, spontanem in načrtnovnem bilanciranju pglavitnih gospodarskih tokov oziroma agregatov, oprto bolj na objektivne ekonomske zakonitosti (kar naj bi pripomoglo k razčiščenju položaja različnih panog po devalvaciji); v izpopolnjenem mehanizmu družbenega dogovarjanja in samoupravnega sporazumevanja, ki naj bi v večji meri upoštevalo načrtovalne bilančne proporce pa tudi tržne zakonitosti; v postopnem spreminjanju paritete cen v prehodu na tržno formiranje cen; v politiki bolj smotnega zaposlovanja delovne sile; v izboljšanju ekonomike (produktivnosti) tkim. družbenih služb in s tem v zmanjševanju družbene reziže za gospodarstvo; v razvijanju učinkovitejšega akumulacijsko-investicijskega mehanizma, temelječega na sprejetem načrtu ter preverjanega po tržnih zakonih; v politiki nadaljnje omejevanja nepotrebne porabe oziroma v selektivnejši politiki porabe, v selektivni politiki bolj dragega dinarja, v selektivni, bolj dolgoročni in trdni »fiskalni« politiki, v politiki splošnega varčevanja (še posebej na področju energije, surovin ter prostora); v izpopolnjenem deviznem režimu preliva, odliva sredstev itd. v bolj dejavni politiki enotnega jugoslovanskega trga za produkte, produkcijske faktorje, finančna sredstva in podobno.

S tole pripombo: Od gospodarske politike ne pričakujemo čudežnih dejanj, če ne bo zaživel tudi gospodarski sistem. Kratkoročni uspehi nas ne smejo uspatvati, kajti kar se je dalj časa porajalo (skoraj zakoreninilo), potrebuje tudi dalj časa za odpravljanje. Gospodarstvo ne pozna »bliskovite vojne«.

● Kakšen je pravzaprav nauk iz te zgodbe? Devalvacija je bila nujna. V tem so si vsi enotni. Ocen o njeni zadostnosti se ogibajo. Previdni so tudi zato, ker se pravzaprav uradno še ne ve, kakšni ukrepi še pridejo. Znano je le, da ne bo ostalo le pri devalvaciji. Težko je vnapre napovedovati uspeh tokratnega posega, lahko bi ga hvalili. Lahko bi ga tudi prehitro kritizirali. Očitno pa je, da si zdaj odgovorni prizadevajo vzpostaviti v jugoslovanski družbi trdnije osnove in s tem tudi temelje za boljše gospodarjenje v prihodnosti in upati je, da ne bodo prehitro obupali ali popustili pred najrazličnejšimi pritiski. Take napore in ukrepe, ki jih je družba že dolgo zahtevala, zato seveda kaže podpreti, četudi marsikdo takrat, ko se je zanje zavzemal, ni računal na to, da se bo moral tudi sam čemu odreči.

Z urednicami tokratne Delove ankete so se pogovarjali Vesna Bertonec-Popit, Ilija Popit in Igor Prešern

